

Du dengên heman rastiyê...

Kelagerma havîna 1937an, rojên 'tertele'yê li Dêrsimê... Şênîyên gundê Milûyê birçî û tazî, qefle bi qefle, bêhay ber bi mirinê ve dimeşin. Leşker di ber wan re, destbitiving dimeşin. Mezin, biçûk, mêr, jin... Di nav wan zarokan de Siloyê mindal jî heye. Di dest de kemana wî, pê girtiye û bernade. Serleşkerê xwe bi xwe dibêje "wê bi kemana xwe kêfa leşkeran xweş bike" û emir dide ku Silo ji wê qefleyê derêxin. Siloyê ku gaveke din dê 'di dursa dewletê de' bihata kuştin... Ew Silo Qiz ji sedsalî bêhtir jiya, heta 14ê Kanûna 2019an. Barê 100 salan li ser piştê... Ew temenê ku 'ji bo kêfxweşiya leşkeran' 'hat bexşandin', ew qefleya mirinê jî tê da, heta bi heta kul û kederên Dêrsimê vegot û hey vegot. Bû pepûka kirmanc û loriya li ser agirê tertele'yê. Pepûka Dêrsimê; bû şahidê rastiya 'nixaftî' bi zimanê dê û bavê xwe.

Firat Ceweriyê nivîskar ê ku ji heman rastiyê niziliye jî, tenê ji bo ku bi zimanê dê û bavê xwe binivîse berê xwe daye surgûniyê. Li cihaneke biyan, bi zimanê xwe, bi kurdiya xwe ya xweşik, hebûna xwe mikun kiriye. Di çil salên wêjevaniya xwe de tam çil berhem afirand. Wek çil stûnên edebiyata kurdî...

Silo Qiz û Firat Cewerî; yek ji hêla kevneşopiyê, yê din ji hêla dahatûyê ve digihin tarîxeke hevpar. Bi hêviya ku tarîxa me ya domdar bikeve rêyeke ronak...

Sersala we pêroz be...

Aynı gerçeğin iki sesi...

1937 yazının kavurucu sıcağında, Dersim'in 'tertele' günleri... Aş bilaç Mılu köylüleri kabile halinde, henüz haberdar olmadıkları bir ölüme yürüyorlar. Tüfekli askerlerin nezaret ettiği bu ölüm yürüyüşündeki çocuklar içinde küçük Silo da vardı. Elinde, sıkı sıkıya tuttuğu kemanyıyla... Komutan, "saz çalıp askerleri eğlendirir" diyerek Silo'nun birazdan 'devlet dersi'nden öldürülecek o kabilede çıkarılmasını emreder ve Silo Qız tam da ölümün kıyısından dönüp 14 Aralık 2019'a kadar sürecek yüz yılı aşkın bir ömrü yüklenir. "Askerleri eğlendirir" diye 'bağışlanan' bu ömür, o ölüm kafilesi de dahil, Dersim'in acı kaderini, derin kederini dillendirmekle geçti. Kırmancki söyleyen ağıt kuşu-pepugu oldu tertele yangınının. Dersim'in pepugu; görülmek istenmeyen bir gerçeğin tanıklığını yaptı 'yok sayılan' anadiliyle...

Benzer bir gerçekliğin içinden çıkan, sadece kendi anadiliyle yazma uğruna sürgün bir yaşama yürüyebilmiş bir yazardır Firat Cewerî. Bilmediği bir dünyaya, bildiği diliyle, güzel Kürtçesiyle tutunup kendini var edebilmiştir. Kırkinci yılına giren edebiyat uğraşında tam kırk eser verdi. Kürt edebiyatına omuz vermiş kırk sütun adeta...

Silo Qız ve Firat Cewerî; biri gelenek, diğeri ise gelecek üzerinden ortak bir tarihin izleğinde bağlanmışlardır birbirlerine. Her yıl yeni bir sayfa eklenen tarihimizin ışıklı bir geleceğe yol alması dileğiyle...

İyi yıllar...

Yıl: 2 - Sayı: 12 - Ocak-Şubat 2020
İki Aylık Kültür Sanat Politika Dergisi
Badayay Basın Yayın San. ve Tic.Ltd. Şti. adına

Sahibi ve Yazışları Müdürü: Cemal Çoban
Sal: 2 - Hejmar: 12 - Rêbendan-Reşemî 2020
Kovara Du Mehî ya Çandeyî, Hunerî, Siyasî
Li Ser Navê Badayay Basın Yayın San. ve Tic.Ltd. Şti.

Xwedî û Berpîrsê Nivîseran: Cemal Çoban
Adres (Navnîşan): Sarıgazi mah. Poyraz sok. No: 1-4
Sancaktepe-İstanbul

Diyarbakır Temsilciliği (Nûneriya Diyarbakir):
Reşo Ronahî

İletişim: 0543 488 69 96

Yayın Türü: Ulusal Süreli

Baskı (Çapxane): Ezgi Matbaacılık Sanayi Caddesi
Altay Sokak No: 10 Çobançeşme - Yenibosna-İstanbul

Abone Koşulları: 6 sayı: 80 ₺ - 12 sayı: 160 ₺

Yurtdışı Abone Dağıtım: dergiler@hotmail.com

Tel: 0049 1634744277

e-mail: dilopdergisi@gmail.com

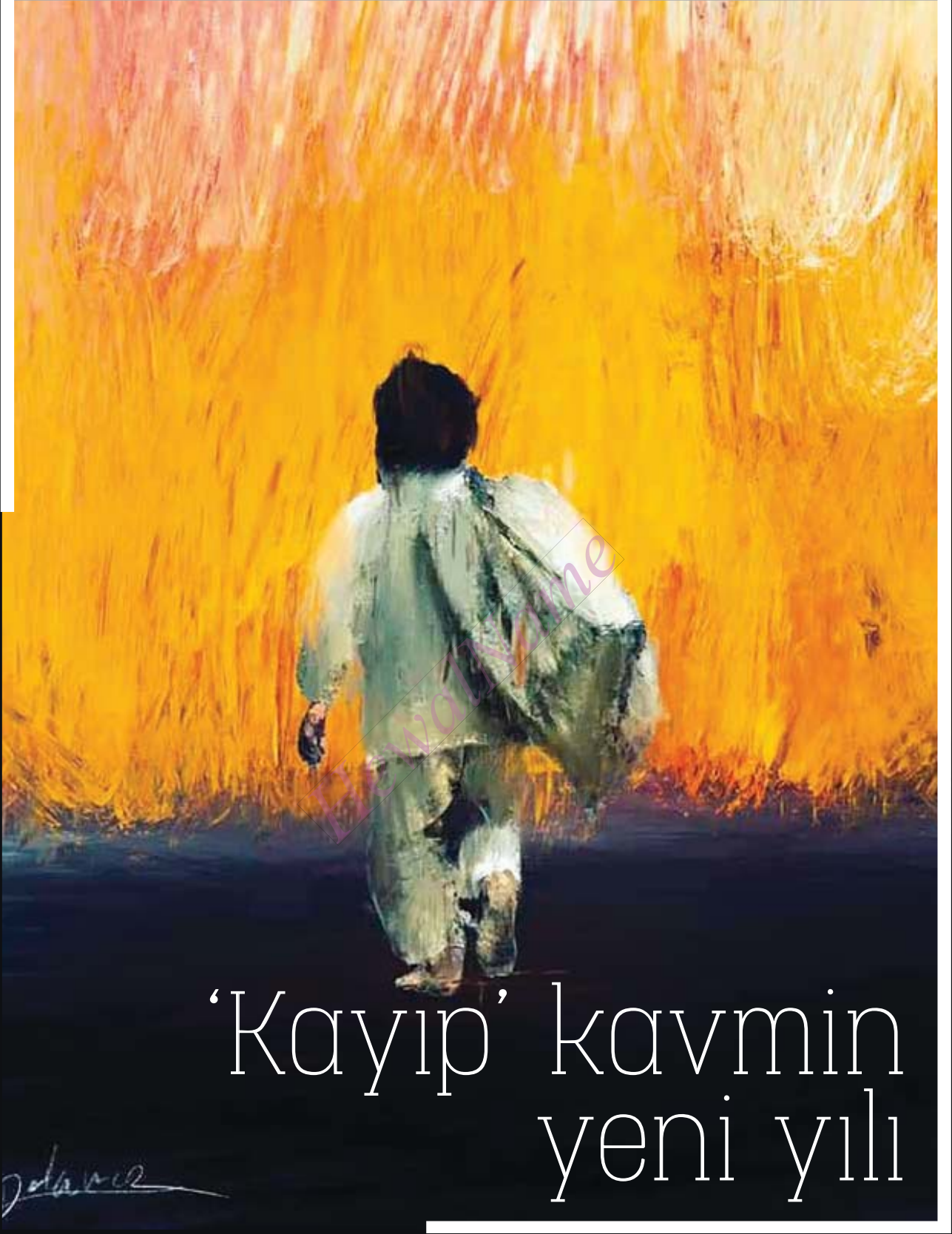
- 3 Barış Avşar **Kayıp' kavmin yeni yılı**
- 6 Cemal Taş **Sılo Qıc rest Heqia xo**
- 10 Kemal Kahraman **Sılo Qız**
- 14 Ehmed Ronîar **Xweşikiya dorpêçbûyî**
- 17 Celîlê Celîl: **Kürt folkloru nefes, ruh, akıl ve gençliktir**
- 21 Evîn Sikakî **'Qehweyek li gel' Kejal Ahmed**
- 23 Müslüm Üzülmöz **Bir derviş: Kavalcı Hafız**
- 27 Mahsun Çakmak **Lihevketin**
- 28 Zafer'in Fotoğrafı **Vedat İlbey**
- 43 Mesut Alp **HESKÎF; Dîroka Bendavê û Hilweşîn...**
- 46 Fırat Keklîk **Muxbeçe Me**
- 47 Zeynep Arslan **Zaza aidiyetini görünür kılmak...**
- 51 Bertolt Brecht **Kurikê min ji min dipirse**
- 52 Bulent Gedîk **Pirtûkek û Têgînek: ÇÎN**
- 55 Ali Sinemilli **Sahi, sizce nedir Maraş?**
- 57 Adonîs **Şehweta di nexşeyên daringê de diherike**
- 58 Akman Gedik **Şertê Îslamîyê çendê**
- 61 Miradê Miradan **My Sweet Pepper Land**
- 65 İlhan Ulusoy **Munzur Vadisi Jeoturizm Çalıştayı...**
- 68 Elif Eser **Gölgesi satılık ağaç!**
- 71 Mehmet Oncu **Li pêjgeha komageneyê çi dipijiyay?**
- 76 Sezai Sarioğlu **Mardin**

DOSYA:

29-42 40 yıl 40 kitap / 40 sal 40 pirtûk

Celîlê Celîl, Ahmet Ümit, Ferhad Pîrbal, Ayşegül Tözeren,
Abdulla Peşêw, Berken Bereh, İrem Uzunhasanoğlu, Konê Reş,
Musa Bêjevan, Şahîn Bekir Soreklî, Nalan Çelik

Kapak resmi: **Delawer Omar**

'Kayıp' kavmin
yeni yılı

Delawer Omar

BARIŞ AVŞAR

► Fotoğraflar: Hurri tanrıları

“Korkularıyla, öfkeleriyle, sevinçleriyle, neşeleriyle çalışan ve kaybolup gitmiş gibi görünseler bile geride hiç silinmeyecek izler/ takipçiler bırakan halkların hikâyesidir olup biten. Ve her yeni yılda tekrar edecek olan... Tanrılar yaratan ve yok edenlerin toprağıdır; her doğanla ve her ölenle yeniden başlayan; her saat, her gün, her mevsim, her yıl yeniden kurulan ve kurulacak olan Mezopotamya.

Metin İlğün'e...

Alalu dokuz senedir 'cennetin kralı'ydı. 'İlk tanrı' Anu, dokuz yıl ona hizmet etti. Dizinin dibinden ayrılmadı, içkisini sundu, önünde eğildi... Ama sonra Alalu'nun karşısına çıktı. Ona savaş açtı. Sonunda Alalu krallığını kaybetti. Yeraltına indi. Yeraltına, yani ölüler diyarına. Anu, tanrıların yeni kralı olduğunda yanında Kumarbi vardı. Kumarbi onun önünde eğildi, içki içsin diye kadehini verdi, dizinin dibinden ayrılmadı.

Bu böyle dokuz yıl sürdü. Dokuz yıl, Kumarbi Anu'nun hizmetine baktı. Sonra ona savaş açtı. Dövüştiler. Anu, Ku-

marbi'nin gözlerine bakamadı, yenildi. Kaçarken Kumarbi'ye yakalandı. Kumarbi Anu'yu parçaladı, o sırada yeryüzü Anu'dan üç yeni tanrıya hamile kaldı: Fırtına Tanrısı Teşup'a, Aranzah Irmağı'na (Dicle) ve büyük Tanrı Taşmışu'ya...

Tanrıların savaşları böyle sürüp giderken sonunda bir gün Teşup galip geldi. O, tartışılmaz şekilde en güçlü tanrı oldu. Havaya hükmeden her şeye hükmederdi. Nefes alıp veremeyen 'canlı' olamazdı ki canlılığın olmadığı krallık mı olurdu?

Sonra bir gün Teşup, güneş tanrıçası Allani'nin sarayını ziyarete geldi. Devasa bir tahta

oturup kocaman bir tabu-
reye ayaklarını uzattı. Allani
onun için on bin sığır, otuz bin
koyun kestirdi. Aşçılar pişirdi,
hizmetçiler tepsi tepsi taşıdı.
Eski tanrılar Teşup'un sağında
oturuyor, Allani ona hizmet
ediyordu.

Bugünkü Güney Kürdistan
dağlarından Anadolu'ya,
oradan Suriye'nin derinlerine
yayılan bir halkın, Hurrilerin
'tanrılar dünyası' nihayet 'hu-
zur' bulmuştu.

Yeni bir başlangıcın işaretleri...

Nüfusları arttıkça yaşadıkları
bölgelerin dışına akıp giden,
yeni yerlerde yeni yerleşimler
kuran, kendi dillerini geliştiren,
başka kavimlere karışıp özel-
likle çok sayıda tanrı ile zen-
ginleşmiş inançlarıyla onları
etkileyen Hurriler, tüm bunlara
rağmen 'kayıp' oldular. Silahları
daha gelişmiş, orduları daha
güçlü, nüfusları daha kalabalık
da olsa, Mitanniler ve Urartular
gibi -büyük oranda- devam-
cıları gelse de tarih içindeki
yerleri gölgeli kaldı.

Tanrılarını ve onların öyküle-
rini taa Yunan'a kadar süren
bir döngüye girecek şekilde
bütün halklara açarak, onların
arasında 'hiç'lendikleri için mi?
Hititler ve Asurlar gibi güçlü
medeniyetlerle rekabetten mi?
Yoksa geride bıraktıkları kay-
nakların sınırlı olmasından ve
onlarca başka dille etkileşime
girmiş dillerinin halen tam çö-
zülememesinden mi? Bilinmez
ki, belki de hepsinden...

Hurri tanrılarında 9 yıllık
periyotlarla yaşanan rekabet,
bir doğumun işaretleridir. Yeni

bir başlangıcın: Çok yakında
insanlık tarihinde büyük izler
bırakacak, güçlü medeniyet-
lerin kuruluşuna sahne olacak
topraklarda bir 'oyun kurucu'
gibi dolaşan kavmin kendini
yaratmasının hikâyesi.

Tarih boyunca hiçbir 'atılım'
kendi kendine ortaya çıkmamış-
tır. Öncesiz ve sonrasız
değildir. Açıklanamaz ve anla-
tılamaz değildir. Sadece -Hur-
rilerde olduğu gibi- karanlıkta
kalan taraflar olabilir. Henüz
bilemediğimiz eksik parçalar.
Bilimin aydınlatmasını bekle-
diklerimiz...

Hurrilerin öncesi ve sonrası
hakkında bildiklerimiz, onlar
hakkında bildiklerimize göre
daha çok olabilir. Ancak onların
varlıklarının o 'önce ve sonra'
içerisinde bir anlamı var zaten.

Mezopotamya, Neolitik Çağ'ın
farklı dönemlerinde, ileride
güçlü uygarlıkların ortaya çık-
masını sağlayacak farklı kültür
bölgelerine ev sahipliği yaptı.
Yüzlerce metre yükseklikteki
dağların doruklarından Dicle
ile Fırat'ın kıyılarına kadar...
Bugün gidip bakıldığında
değil yaşamının, birkaç saat
geçirmenin bile zor görüldüğü
yerlerde yaşayıp çalışarak ve
değiştirerek büyüttü kendini
her topluluk. Sadece fiziki ko-
şullarını değil, ürettiği 'tanrısal'
öykülerle soyut düşünceyi ve
sanatı da hazırladılar gelecek
için.

Hurrilerin yeryüzündeki varlığı
ne kadar sürdü? Ne zaman
tam olarak ortaya çıkmış,
ne zaman tamamen orta-
dan kalkmış sayılırlar? Ya da
gerçekten ortadan kalktılar
mı? Öyle ya, onlar ve diğer tüm
kadim Anadolu halkları bugün

artık başka isimlerle de olsa bu
topraklarda yaşayan 'torun-
ları'nın kolektif hafızalarında
yaşamaya devam etmiyor mu?

Yıkılmadan ayakta durmayı
başaran bir kerpiç evin çamu-
runda, bir bahçenin ortasından
geçip giden sulama kanalının
taşlarında, topluca yemek
pişirilen bir avluda kurulan
ocak düzeneğinde, sokakta
koşuşturan çocukların elindeki
bir oyuncakta...

Halkların hikâyesidir olup biten

Çünkü en baştan beri hangi
düzene göre sayılmış olursa
olsun her 'yıl', (taa o tanrıların
birbirleriyle savaşmış durduğu
'9 yıl'lardan beridir) takvimi
tüketince bitip gitmiyor. Allani
değil de, Hepat (Hitit), Kubabat
(Asur), Kybele (Frig), Kybebe
(Lidya), Kuvava (Likya) ya da
Artemis (Yunan) olarak anılrsa
da adları; her yıl kışın ardından
yeniden gelen baharla gelip
besliyor insanları 'tanrıçalar'.
İnsanların yarattıkları, insanları
besliyor.

Her yıl...

Korkularıyla, öfkeleriyle, se-
vinçleriyle, neşeleriyle çalışan
ve kaybolup gitmiş gibi görün-
seler bile geride hiç silinme-
yecek izler/takipçiler bırakan
halkların hikâyesidir olup biten.
Ve her yeni yılda tekrar edecek
olan...

Tanrılar yaratan ve yok eden-
lerin toprağıdır; her doğanla ve
her ölenle yeniden başlayan;
her saat, her gün, her mevsim,
her yıl yeniden kurulan ve ku-
rulacak olan Mezopotamya..

► Silo Qıc rest Heqia xo

CEMAL TAŞ

Ap Silemano Qıc asma Gağande 15ine de rest heqia xo. Se serre demdê, hona ke feleki çeber cınit.

Serra 2003ine de mı dawat kerdi bi ard bi Esteol, mirê heştê bibi meyman. Bado ma piya şime Avrupa. Avrupa ra ke ameyme na rey ki piya şime Festivalê Batmani. Yanê xeyle

waxt ma piya non u sole werde. Xeylê qesa ez cıra musa.

Hetê kulturi ser çiyê ke qeseykerdo têde kasete dero. Hetê havalen u raê şiyaene de ki taê ogtê xo ke amey mı viri, ez perpeşina ra. Yiê ke aqlê mîde mendê: Mirê vatêne ke cênc de bifeteliye ke to cênc bîmanê. Jü ki nêrdgan ro veciya ser, xo

tik guretene vatêne: "Kes ma-
vaco ke Silo Qıc biyo komim.

Dêka dêka Silemani; zof merax
kena ke, domonê ho sair bê.
Serra zuê pina, usar ke ame,
asma marte; 21ine de dar u
ber ke sızdê hardi bi, sona çita
ho erzena dare ser, cıra mîrod
wazena, vana:

"Mîrodê mı uwo ke, az u azê mı
sayır bo."

Mîrodê ho yeno hurendi, lazê
ho, tornê ho têde sair vejînê.
Kemane cinenê, şuwaru vanê,
dina vêsnenê.

Namê piyê Silê Qıc ki Silema-
no. Silo Qıc dewa Milu de yeno
dîna. Namê pi nanê laji ra, eyrê
ki vanê; "Silemano Qız". Namê
maê Saxanîma. Saxanîme
çêna Usenê İbrahimî, İbrahim
ki; lacê Usenê Ana İsmo.

Hona ke Silo Qız domono, pi
pêdeşti cêno, hode beno veyvu
de fetelneno ke, o ki kemane
bîmuso. Silo Qız; hona phonc-
ses serre beno, dest fito cî,
yowas yowas kemane cineno.
Piyê ho rêw sono Haqîa ho,
Silo Qız; hona des serru deru
pira sêy maneno. O ki rêça piyê
horo sono, sair vejîno. Hem ki
sayîro de henên vejîno ke, hona
ke des serru dero, bêçikonê mî-
leti fek de verdano, eve kemane
veyvu viyarneno ra.

Tertelê 38i yeno...

'38i de Dêsim'de kemere
kemere sero nêverdanê. Silo
Qıc ki saa kemane cinetene ra
kîstene ra xeleşîno. Ap Sileman
yi roca ser nîa vano:

"Rocê; eskero ez fita ho ver
berda Mamekiye. Dewîconê ma
qumandari re vato ke; 'Dewa
Mîlo dewrê vereni de yê ma
Mîlo biye, Alu zor kerdo, mara
gureta. Nîka ki dewrê hukmati-

yo, ma dewa ho peyiser waze-
me." Alu ra ki jüye marê gerre
kerdo ke, ni mordemeki eskeri
qîrr kenê.' Ez berdo qereqol, es-
kero kerd ke mı bîkîsê. Ovacoğe
ra Sukîri Çavus bi, jüo de zimel
xisto bezne bari... to hewesê
cî mandêne... yi ez nas kerda,
nêverda. Cendermu ez berdo
girêdo dare ra ke mı bîkîsê, O
Sukîri ame, vat:

"Ney raverdê, Qocoğli kamo,
Qocoğli se ni mordemi dano

kîstene, no mordemê mîno. No
sayîro, kemane cineno."

Roca Haqî mı kemana gure-
tene cinîtene, yîno ki reqoşî
kerdêne... çefê ho dêne ardene,
êndi tersanê qumandani ra
keşî mîrê toha nêvatêne... Ez
berdenê Ozîz Avdel, berdêne
Jêle, ca ve ca, elaiye ve elaiye
fetelnêne. Mî Tîrkkî, Khurman-
ckî lawîki vatêne, kerdêne tîra
kemane cinîtene, eskeri kotêne
reqîs... en jede Yînanê ke kîr-

daski zanitêne, na hetê Meletiyê ra, zu ki Zazaunê Paloy mira haz kerdêne, mî sero mirêne.

Rocê cendermê mirê heqeret kerd, vat 'non tora to geber kena, ez vezna ra ke mirodo'. Yüz başi ama perna ser, vat 'no mordemê elay qumandariyo, nika ke pêheşiyoy, na.. moa to..' Yaaa... a non u sola pi u khalikê sîma bo... Ez saa kemani ra xeleşia... heni nêbiyenê ez ki kistêne...

Teğbin de serra 1941 bi. Mordemi mî dima rusnay bi Dewa Milo, amey ez berdo Mamekiye... Ez berdo ke mîra ber taê mordemê maê bini ardê dayra hukmati... Qaymaqami wesêno ke çîqa sayiri ke estê bêre. Ez ki berdo. Marê vatke 'lawiku vacê, kemane bicinê, themur ke kam zono o ki thamur bicino. Welîyê Uşeni İmami bi, ez biyo, Aziz bi, lacê Usê Mistê Pusqili bi, Useni kemane cinîtêne, kemanê mî sîkitayî bi, sazi ardi, kemaney ardi ma cinîti. Kemanê destê Useni wanitêne, kemanê mî gevseg

bi. Silicu ra Usenê Qiri bi, beho Heyderic bi, thamurê dest de bi, thamurê ho derg bi. Sorpiyan ra Dawulci Sadiq ki ame bi.

Arde jü lengeriye ma verdê nê ve ro, sero zê khoviki heni hira çiyê bi, ma vat a cêre, nia zê ni pikapanê verêna, banti kerdi pîrr... ama se? Tam sew u roce ma tek tek vati yine kerdi pîrr, sipede ra vati hata son, yinu berdi Anqara. Mî lawikê ho têde Kırmancki vati, tek jüye Kırdaski vate... a ki "Babuke" biye. Ne veng vecia, ne ki vaz... bado a 'Babuke' banto vati bi... veciye..."

"Ni serranê peyina de, jü ame lewê mî, mî cirê kasetê kerd pîr. O yi kaseti beno çarşiyê Mamekiye de keno teyipe, veng keno ra, vengê mî taa Gazike de hesnenê. Kam ke gerrê meriki keno, poloşiyê yêne mordemeki cênepê benê qereqol. Uza de cîra heqeret kenê, hencnenê ke, to çîra no kaset kerdo ra. Cirê vanê:

"No vengê kamio, kami vato, to ki kerdo pîrr?"

Mordemek terso ver, vano:

"No Sîlêman Doğani kerdo pîr!"

Amay veng u ma da ez berdo, veto qarşiyê hakimi. Hakimi yi mordemi ra pers kerd vat:

"No kaset kami kerd pîrr?"

Mordemek terso ra biyo dî qati, çhulejiyo pêser, ebe bêçîka ez salığ do, vat:

"Sîlêman Doğani kerd pîrr."

Defêna ki hakimi mîra pers kerd, vat:

"No vengê tûyo? To çê ebe ni jüani kaset kerdo pîrr?"

Mî va:

"Ebet efendim, no vengê mino."

Ala, Alla raji bo ke, sîma ra ki, yira ki.. uza dayra de jü morde-mo Kırmanck kerdo eli-quf. Yi eli-qufi, yi lawikê ke mî kerdê bant, çarnê Tırkki.. Tek ve tek tercbane kerdê, bereket yi taê lawikê ke tey qanuni ra mirê

koti bêre, werte nêkerdê. Haki-
mi mîra pers kerd, vat:

"To ita de se vana, nêto to çigo,
to çaê ni lawîka vana?"

Mî ebe vengê berjia vat:

"Efendim... mî lawîki vatê...
thoa mî mordemi kîstê?"

Vake:

"Berat!.."

Derdê Cigera xo ser şüware

Hende derd u belay onti bi.
Zaf şüwari imis kerdi bi. Hama
lawîka ke lacê xo ser vate bi
cara gosê mîra nêsona. Zerrê
isani pîzîrnena ra. Sairê re en
bêtera de girane heni aseno
ke derdê cigere vênitena, xo
sero lawîke imisketdena. Silo
Qîc roca de henêne vêneno.
Lacê xo Sayder sono eskeriye,
peyser tabute de yêno. Silo Qîc
lacê xo ser şüware imiskeno,
vano hama se vano. Beğo jibe-
no, kemanê xo ki tey berbeno:

"Daê Erzurumo, khîlê Erzurumo
Saê mî cade do şêno
Sahiderê mî cade do şêno
Telê Sahiderê mî amo soba Tunce-
liye, wiy bîko
Qomo kes mîra beyan nêkeno
Qomo kes mîra beyan nêkeno
Vano havalto tî ke Haqî naskena
Tî ke sona piyê minê dertli ra vaze
Bakîlê mî efkar meke, Sahiderê to
ê eskeriyo
Lacê to mekteb u taşîl ra veciyo
Nê cigere to kisa xîmetexo kerda
teskera mî 3. Ordî qumandaniê mî
kerda pîrre
Ax lacê to meste hao yêno
Sahiderê to hao meste yêno
Vereniya sîma hazîro nêro
waxto ke tabuta vosnê minê qerî
arde şîya baxçe de nêro
El u qom amê Sahiderê mî sero
berbenê

Adîr koto kemer u dar serde, derdê
cigere mîrê vêneno

Dê Erzurumo, daê Erzurumo
Saê mî çutê leyî
Palibanê mî çutê leyî
Telê efendiê mî amo soba Tunce-
liye
Kes mîra beyan nêkeno nêzo qeyî
Haqîa Havaliye girano sona zerrê
wetani
Mî ver ra sîlamê piyê minê phepujî
ke
Vace Heyderê to vatêne efkar
meke bao
Feleko çêvêsaê çheku girêdano
Daiama teqîb keno çîgirê mordemê
seyî
Serepe vengdano vîrniya sîma
qomî nêro
Vake Silo çêvêsaê urze reyna tîda-
rekê veyvê Sahiderê xo sernêwera
bivene
Cip nao qarşîê diyarê dewe ra yeno
tabuta aslanê toa nanîka teyî
Waxto ke tabuta vosnê minê qerî
arde şîya baxçî de nêro
Êmos Xatuna çêna Qemer Ağay
ama berbena dana zoniunê xoro
Heq dina de esto atociye niyaneni
rê cigere mordemi benê leteyî
Aslanê niyaneni rê cigare dîsmeni
benê leteyî, wiy bîko
Vano dakîla mî mezele serra asme
reyna kam ke koto binê şîla ekserî-
ye wiy lemin derdo
Halbî hal herkeşî teskera nêgureta
tamamiye nêresto vêsaiye çeyî
Moa dertliye bercinê tabuta cigere
xode nişta ro hurdi hurdi berbena
Derdunê Saanê xo binali bîko hata
keyî

Onderê Erzurumio, bîko Erzurumo
Mektebê aslanê mî bela bi şî
Telê aslanê mo amo soba din terşî
Duman mî becero gereko şerî kamî
ra perşî
Vano Fikrî Sayılmaz de ma xorê
piya serrê olvajiye kerda
Binê guna mîde memane, tîke sona
piyê mîra vaze efkar meke
Qedero çêvêsaê daima teqîb keno
çîgirê mordemê bêkeşî

Moê vana, Oî kenê seveta xatirê
cigera dertliye ra ala kîrşî mîdê
tavita Sahiderê xoser roşî
Dakîla mî meverve, çêvêsayî tî me-
verve, tenya marê nêama, esmer
tharba cigere gîna ro her keşî
Bîko bîfeteli Serra çêwreşîye,
dirvetê Saheyderê mî coru nêvenê
weşî
Ax cigera mî mî va xatirê to rîndo,
cencina xo bîzone qedaê to bîcerî
Mî to da mektebo, desheştî serrîo,
resta ra cenciye to xortê merxaşîye
Maê nêçaru meke wayîrê efkar u
taşî
Daa kore meverve, nêçe cênc u
efendî, xort u caylî dustê efendiê
tora
Xosîşî sananê a toprağa hardê
dewreşî

De biye, biye Sahide rê mî biye
Ax biye Efendiye mî, aslanê mî biye
Bervena dana zoniunê xoro qomo,
maa tiselelotiye
Mî va, nêva mineta mî efendiye mî
qebul nêbiye
Bîko destheşt seriyo mî ve na hali tî
da mektevo, kerda weyî resna"

Hoşia Ap Sîlemani ser u çîmanê ma ser

Tarîxê Kîrmanciye, zon u
zagonê Kîrmanciye, İtiqatê Kîr-
manciye ser çîke amo resto ni
roca, saa saira ra amo. Wertê ni
sairanê na zamanê made hem
hetê serru ser, hem hetê mari-
feti ser en pilê xo, Silo Qîz bi.

Marê nîa hoşia xo kerde, Vake:

"Kamî de ke birayîne kenê
kamî de ki raê ra sonê
olvozunê ho rînd naskêre..
Bîrao ke none lete kerde, leto gîrs
horê guret, leto qîz da sîma
ey de birayîne mekêre... Bîraêne
têdust de bena..
Na çar roci dinalîge de xîrabine
mewazê.."

Sarê qomê ma wes bo. Wertê
Gul u nuri de rakuye. 🌹

Sözlü Dersim
tarihinin abidesi

Sılo Qız

KEMAL KAHRAMAN

90'lı yılların başındayız. Dönemin zorlu savaş ortamının meşru kıldığı soruların izinde, kendince yol arayan genç müzisyenler olarak ana dilimizde şarkılar söylemek istiyoruz. Sınırlı Zazaca düzeyimizle şarkı sözleri yazmaya çalışıyoruz ama yetersizliğimizin farkındayız. Zazaca, Kürtçe, Türkçe geleneksel Dersim müziğini daha yakından tanımanın tek yolu olarak yaşlılarımıza dönmek zorundayız. Çünkü Türkçe halk müziği söz konusu olduğunda, TRT'nin, Halkevleri'nin, konservatuarların onlarca yıllık çalışmaları el altında duruyor. Ancak Zazaca ya da Dersim dediğimizde, henüz hiç çalışılmamış, hatta tam tersine ihmal edilmiş, zaten sınırlı olan hayat alanlarını da artık kaybetmiş bir folklor geleneğinden söz etmiş oluyorduk.

İlk ziyaretimizi '91 yılı bahar aylarında gerçekleştiriyoruz. Metin'le (Kahraman) beraber bir grup arkadaşımızın da katılımıyla İstanbul'dan Pülümür'e geliyoruz. Hem köyleri geziyoruz hem de başta hısımlar, akraba, teyze, dayı olmak üzere en yakın çevremizden derleme kayıtları yapıyoruz. Aynı zamanda gittiğimiz her evden, tanıştığımız her yeni kaynak kişiden eskiden yapılmış kayıtlar olup olmadığını soruyoruz.

Bir ara bilgi olarak belirtmek gerekir ki, özellikle kayıt imkânlarının yaygınlaştığı 60'lı, 70'li yıllardan itibaren, mesela Elazığ, Diyarbakır gibi illerde kurulan küçük kayıt stüdyolarında, o yıllara kadar Türkiye siyasi ortamında hep baskı altında tutulan, yasaklı olan Zazaca,

Kürtçe gibi dillerde de yerel müzisyenlerin kayıtları yaygın olarak yapılıyor ve kendiliğinden "tezgâh altı" denilebilecek bir "pazar" ortaya çıkıyor. Birincisi, bu kayıt süreçlerinden kalmış kasetler biliyoruz, olası yeni örneklerini soruyoruz.

İkincisi de hemen hemen aynı dönemlerde başlayan işçi göçüyle Almanya gibi Avrupa ülkelerine gidenlerin getirdikleri teyplerle yapılan, hatta deyim yerindeyse "kaset mektuplar" furyası ile oluşmuş tesadüfi kayıtları soruyoruz. Çünkü bu "mektup kasetler" bütün aile efradının selam, dua ve dileklerini bildirdikleri özel konuşmalar kadar, sesi güzel olanların, hatta köyde tanınan bilinen ozanlar, şairler varsa onların bizzat söylediği şarkı, mani, beyit, deyiş, şiir, masal, fıkra gibi folklor ürünlerini de içeriyordu.

Her ne kadar bunların çoğu, birçok kitap, dergi vs. ile beraber özellikle '80 darbesi sonrası estirilen ev baskınları, gözaltı, tutuklama terörü ve 90'lı yıllarda en ücra mezraya kadar ulaşan köy boşaltma süreçlerinde toprağa gömülerek kaybedilmiş ya da yakılarak yok edilmiş olsa da sağda solda tek tük kalmış örneklerini bulmak hâlâ mümkündür.

Sılo Qız hazinesine iz sürerken...

Sonuçta bu ilk gezimizden, bazı yakın akrabalarla ve çevre mezralardan birkaç kaynak kişiyle yapılmış kayıtlardan oluşan üç-beş kasetle dönüyoruz. *Deniz Koydum Adını* albümünde icra ettiğimiz "Gulezare re Xete / Gülizara Mektup" şarkısını Göbürgeli Ali

Baba'dan bu süreçte öğreniyoruz işte. Ayrıca '97 yılında yayınladığımız *Yaşlılar Dersim Türküleri Söylüyor* dokümanter albümünde Zazaca, Kürtçe, Türkçe manileriyle yer alan amcamızın eşi Gülizar Hanım'ı da bu dönemde kaydediyoruz.

Bir de eş dost üzerinden, "şu mezrada, şu kişide, şu ozanın kaydı olabilir" ya da "şu evde eski kayıtlar vardı" gibi duyularla ulaştığımız üç-beş eski kaset kaydı bulabiliyoruz. Bu eski kasetlerin, genelde çok eski ve hırpalanmış hatta kayıt üstüne kayıt ya da başka bir kasetten kopyalanmışlık yüzünden dinlenmesi çok zor örnekler olmaları yanında, bizim için en dikkat çekici tarafı, neredeyse istisnasız hepsinde, kemanıyla ve tiz perdeden sesiyle mutlaka Sılo Qız'la karşılaşmamız oluyor.

Yaşıyor mu, ölmüş mü bilmediğimiz, sadece belirsiz bir isim olarak kulağımızda var olan, fakat "eski kayıtlar" diye yola çıktığımızdan beri istisnasız hemen herkesten adını duyduğumuz kemaneci Sılo Qız...

Bu ilk girişimden birkaç ay sonra, yani 91'in yaz aylarında yolumuz Dersim merkeze düşüyor. Birtakım bürokratik işleri halletmek amacıyla geldiğimiz merkezde sorup danışırken, Sılo Qız'ın oğullarından birinin kaset satış dükkânı olduğunu öğreniyoruz. Kendisiyle tanışmak, Sılo Qız'ı sormak için hemen söylenen adrese gidiyoruz. Tanışıyoruz, Zazaca, Kürtçe eski şarkıları, ağıtları öğrenmek, kaydetmek istediğimizi söylüyoruz ve babasıyla görüşüp görüşemeyeceğimizi soruyoruz.

Babasının Milan Köyü'nde olduğunu, kendisiyle görüşebileceğimizi fakat artık yaşlandığını, eskisi gibi iyi çalıp söyleyemediğini anlatıyor. Bir dahaki sefere mutlaka ziyaret edeceğimizi söylüyor, kayıtları olup olmadığını soruyoruz. Ve ilk büyük hazine ile karşılaşyoruz: Evet babasının bütün repertuarını kaydettiğini ve toplam 12 kasetlik bir külliyat olarak isteyene çoğaltıp uygun bir ücret karşılığında sattığını söylüyor. Gerçekten de birkaç saat içinde üzeri 1'den 12'ye kadar numaralandırılmış 12 kasetten oluşan Silo Qız külliyatını veriyor.

Her kayıta fark edilen özgünlük

Zaman gelip geçiyor, kayıt süreci artık sadece müzikli folklor ürünlerini değil başta 'dil'in kendisi olmak üzere bütün sözlü hafızanın kaydedilmesi farkındalığı ile genişliyor ve

artık özellikle Metin'in yıllarca sürececek mesaisine dönüşüyor, Nerede bir yaşlı varsa bizzat ziyaret ederek yapılan kayıtlar veya evlerden gelen eski kayıtların artmasıyla zenginleşen külliyat üzerinden Mırsaé Silemani, Alaverdi, Qemero Areyiji, Usivo Zurneçi, Zeynelé Mıxşo gibi büyük yorumcu ve icracılarla da tanışıyoruz. Ve tabii ki her biriyle yeni bir boyut açılıyor, Dersim folkloruna ilişkin yoksul bilgi birikimimizde, yoksullaştırılmış hafızamızda. Ama Silo Qız, 30 yıldır süregelen rutin kayıt maratonu sürecinde, Metin'in fırsat buldukça uğradığı en önemli kaynak kişilerden biri oluyor. Böylece biriken kayıtlar üzerinden daha yakından tanışıyoruz ve her kayıta onun özgünlüğü biraz daha dikkat çekici oluyor, bizim için.

'96 yılına geldiğimizde, o güne kadar yaptığımız derlemelerden bir seçkiyi herkesle, özellikle bizim gibi Zazaca,

Kürtçe şarkılar arayan genç müzisyenlerle paylaşmak ve dikkatleri geleneksel müzik kaynaklarına çekmek için bir dokümanter albüm yapma fikri geliyor bizde. Bu amaçla bütün kayıtlara yeniden dönüyoruz ve günler, haftalar süren bir dinleme, not alma sürecine giriyoruz. Bu deneyim bizim için, Dersim sözlü geleneğinin o güne kadar yaşayan önemli temsilcilerini aynılıkları ve farklılıklarıyla tanıma, icra edilen Zazaca, Kürtçe repertuara kuşbakışı bir perspektif geliştirme ve daha da önemlisi Dersim müzik geleneğini karakteristik yönleriyle ilk kez fark etme imkânı sunuyor. Ve Dersim müzik geleneğine bakış açımız radikal bir şekilde değişiyor.

O güne kadar başka diller üzerinden oluşmuş şarkı, türkü formlarını esas alan bir yaklaşımla Dersim müziğine baktığımızı ve iyi, güzel, kötü vb. kriterlerini hep bu perspektiften kurduğumuzu fark ediyoruz. Yani Dersim şarkı söyleme geleneğine, örneğin Türkçe üzerinden tanıdığımız normlarla baktığımızı, müzikte ölçü sayısı belli kalıp melodi cümleleri ve buna uygun olarak şarkı sözlerinde de hece sayısı belli dörtlükler, beşlikler aradığımızı, bunun yerine uzun uzun hikâye edici cümlelerle karşılaşınca da konuşma diliyle kurulmuş, amorf, estetik form iddiası taşımayan bir keyfilik gördüğümüzü fark ediyoruz.

Silo Qız'dan dinliyor, öğreniyoruz

Ancak bu toplu dinleme süreciyle birlikte Dersim müzik geleneğinin karakteristik özelli-

Silo Qız, Mahmut Dede

ğinin yazı öncesi kültürlere has bir refleksle müzikten ziyade söylemeyi/anlatmayı esas alan bir söz söyleme sanatı olduğunu anlıyoruz. Ve bu geleneğin bu zamana kalmış biricik ve en sahici temsilcisi olarak Silo Qız'a biraz daha yaklaşıyoruz...

Dualar, gülbengler, beyitler çalışıyoruz: Düzgün Bava, Hızır gibi dini karakterler; Gağan, Hawtomal gibi inanç-ibadet uygulamaları hakkında en ayrıntılı bilgileri Silo Qız'dan öğreniyoruz...

Şahmaran çalışıyoruz; en arkaik versiyonlarıyla Şahmaran, Zülkarneyn, Lokman Hekim hikâyelerini yine Silo Qız'dan dinliyoruz...

Ağıtlar çalışıyoruz; dinlemekle, yazmakla bitiremediğimiz bir derya-deniz ile karşılaşıyoruz. Hangi aşiret ne zaman hangi aşiretle kavga etmiş, bu kavganın sebebi neymiş, kim ölmüş kim kalmış... Devlet ne zaman, nereden saldırmış, ne sebeple saldırmış, hangi aşiret nasıl davranmış, hangi aşiret önderi ne yapmış, kim doğru kim yanlış yapmış, bütün ayrıntılarıyla bir yakın tarih okuması içinde buluyoruz kendimizi. Hiçbir tarih kitabının bize aktaramayacağı bir sahicilikte ve hiçbir vakanüvisin gösteremeyeceği hakikat sadakatıyla.

Onu dinlerken bir yandan Adem'e, Havva'ya, Naciye'ye, Sit'a, hatta qal u belaya kadar giden, oradan Musa'ya, Sultan Süleyman'a, İsa'ya, Muhammed'e, Ali'ye uğrayan, oradan Alaaddin Keykubat'a, Khureyş'e, Baba Mansur'a değinen derin bir tarihsel hafızanın sözcülüğüne şahit olurken; diğer yandan I. Dünya Savaşı, Osmanlı-Rus Harbi, Aliboğazi harekâtı, Dersim Soykırımı, Çuxur Ağala-

rı, Derê Laçi, Sahan Ağa, Bava, Fındıq Ağa, Kore Savaşı vb. son 100 yıllık yakın siyasi tarihin olabilecek en sahici şahitlikleriyle karşılaşıyoruz.

Zamanlar evvelinin kokusu, boyası...

Ve sadece bu birikimi tartışmasız şekilde en zengin repertuar ve olgun icra ile temsil etmesi dolayısıyla değil, bir "söz işçiliği" olarak şairliğiyle, kemaniyla, memleketiyle, köyüyle, komşusuyla, dostuyla ve olmayan düşmanı ile ilişkisi dolayısıyla da Silo Qız, bugüne kadar gelmiş son otantik söz söyleme sanatçısıdır. Yani en yaşlıları da dahil istisnasız bütün şairlerimiz, ozanlarımız, icracılarımız şu ya da bu şekilde zaman içinde moderniteye bulaşmış, bir yanı sıra dahil olmuş, dolayısıyla söz ve söz söyleme sanatıyla ilişkisini koparmak, geri plana itmek mecburiyetinde kalmıştır. Ya duvar ustalığı, marangozluk, rençberlik vb. başka mesleklerle uğraşmak zorunda kalmış; ya İstanbul'a, İzmir'e, Bursa'ya, hatta yurt dışına çıkmak zorunda kalmış; ya radyo, televizyon, düğün-dernek adabındaki dönemsel modalara uyarak repertuarlarını, söyleme, çalma adaplarını değiştirmişlerdir. Sadece Silo Qız hiçbir zaman kendi köyünden ayrılmamış, repertuarına ve icra üslubuna sadık kalmış ve ölene dek kemanını bırakmamıştır.

Sonuç olarak, biz ona baktığımızda iki şey görüyoruz. Birincisi, zamanlar evvelinin kokusu, boyasıyla söz ve söyleme geleneğinin son temsilciliği... İkincisi de onun şahsi pratiği içinde sadece son yüzyılda bu söyleme geleneği-

nin nasıl da hızlı çözülüp terk edildiği gerçeği...

Nedir bu zamanlar evvelinden kalma söyleme geleneğinin kokusu, boyası dersiniz, şunu ifade etmek gerekir. Silo Qız, bu koku ve boyayla bize öğrenmemiz gereken şeyin sadece 3-5 şarkı olmadığını, her şeyden önce genel olarak söz ve söyleme sanatıyla hiç unutulmaması, hiç kaybedilmemesi gereken bir sahicilik, hakikilik bağının canlı tutulması zorunluluğunu öğretiyordu. Bugün gücünün elinde alınıp-satılır bir metaya dönüşen 'söz'ün ve söz söyleme sanatının, dün güce karşı mazlumun elinde kendi hakikatini söylemenin en güçlü imkânı olduğunu temsil eden bir zamanlar ötesi abideydi. Profesyoneller elinde bir bireysel yetenek alanına dönüşen müziğin, 'söz'ün ve söz söyleme sanatının, insan ruhunun, insan olma halinin hangi ihtiyacına cevap verdiğinin canlı temsiliydi.

Silo Qız'ın ölümüyle Kirmancıye şairlik geleneğinin en önemli ve son temsilcisi aramızdan ayrılmış ve bir dönem kapanmıştır. Kendine has dil imkânları, söyleme teknikleri, melodi hazinesi, icra ve yorum teknikleriyle bir gelenek artık son bulmuştur. Bu geleneğin taşıdığı özgünlüklerle bugünün dünyasında kendine yer bulup bulamayacağı, bulacaksa nasıl bir yer bulacağı ise biz yeni kuşakların en önemli tartışması olmalıdır.

Endi zoné Kirmancıye sey mend...

Va mekané sairé mawo pili werté gulo nur de bo.

Va saré Désimi, zoné Kirmancıye wes bo.

Zeré u xatiré qome ma! 🌹

Berlin, 24.12.2019

 Fewzi Bilge

XWEŞIKIYA DORPÊÇBÛYÎ

EHMED RONÎAR

Her wêne ji temaşevanên xwe re tiştêk dibêje. Ev jî tê wê wateyê ku wêne, ji aliyê wateya xwe we xwedî peravek e. Temaşevan li ser vê peravê dema li behra rengan temaşe dikin, ew bi xwe jî dibin çetek ji vê wateyê. Jixwe ne wiha bûya wê wêne bibûya heyberêke ji derveyî hunerê.

Lihevhatina ku bi kurtasî xweşikbûnê ava dike, heger ji bo me pîvan be, nexwe di sirûştê de ev têgeha "xweşikbûnê" têra xwe heye û hewce nake ku mirov li xweşikbûnê din bigere. Tê zanîn ku ev xweşikbûna heyî, nikare ji lêgerîna bedewiyên nû re bibe rêhevalê me. Xweşikiyên heyî nikarin ji me re hevaltîyê bikin di rêya lêgerîna xweşikiyên nû de. Dibêjin "felsefe, lêgerîna wateyê ye." Viktor E. Frankl jî îja li ser lêgerîna mirov a wateyê disekine. Ez jî di wê mijarê de weke wî difikirim û dikarim bêjim; "huner, lêgerîna wateyê ye." Helbet wê ev hevok mirov têr neke.

Bi kurtasî, ji bo wêne bikaribe bibe bersiva dîroka mirovahiyê, divê bi wateyê re têkildar be.

Ger îja em li wêneyê F. Bîlge binêrin, em dikarin bêjin ku wî, lêgerîna wate û xweşikbûnê, di wêneyê xwe de li ser çend qijalk û çûkeke rengîn

ku di navbera van qijalkan de maye ava kiriye. Çûka rengîn, ji bo qijalkan bûye bergehêk, rojevêk û armançek. Ev wêne, ji hêla heyînê de zehmetiya bûyîna takekes a di statukoyê de îşaret dike. Tiştêke din jî ew e ku qijalk û çûka rengîn, li ser têtên bidirî

radiwestin. Wênesaz, eşkere diyar dike ku pevçûna qijalkan wê bizîvire êrîşeke tund. Mîna fîgurê gomlekspî yê di wêneyê Goya de –"Serhildêrên ku di sala 1808an de li Madrîdê têtên gulebarankirin"- diyar e ku ew çûka rengîn, wê bê tunekirin. Û dereke ku pê de bireve tune ye. Qijalkan ew dorpêç kirine; weke mangaya di wêneyê Goya de... Tivingên mangayê vê carê veguhezîne nikilên qijalkan û vê carê, îja ji bo ku cudabûnan tune bikin, tûj bûne.

Rengê qijalkan ên reş jî dîsa weke uniformayên mangaya kuştinê yên di wêneyê Goya de ne. Bela ku qijalk bi emrên xwe yên dirêj têtên zanîn, mirov dikare bibêje; qijalk bûne sembolek serkeftî ya serdestan.

Di hêla wateyê de wêne, çîroka Oskar Wilde ya "Gul û Bilbil" tîne bîra mirov. Ew qijalkên di wêne de, weke diriyên li dora gula spî ya di çîrokê de ne û wê di demeke kin di laşê vê çûka sor de herin. Ger di derheqê rengê sor de mirov du hevokên din jî bibêje; sorê ku rengê vê çûkê ye mirov dizane wê demeke din bibe xwîna vê çûkê. Wê bedewî bibe nebedewî. Ev tevger gotina Kagan a mafdar tîne bîra mirov ku dibê "reng li gor cihê lê ye wateya xwe diguherîne."

Wêne bi saya wateya xwe, xwe ji pornografîyê difilitîne lê roja îroyîn ji ber ku temaşevan bi awayeke serpilkî li wêne dinêre, wateya hunerê dernakeve pêş û veşirtî dimîne. Ev helwest jî mixabin, hunerê ji rêzê dike û dike ku huner bibe heyberêk pornografîk. Wiha xuyaye ku heya mirov li ser hebûna xwe ya li wateyê digere raneweste, wê huner jî bi hêla xwe ya wate dernekeve pêş û wê nebe rexne, belge yan jî şîrove. 🍷

KUŞATILMIŞ GÜZELLİK!

Çeviren: REŞO RONAĖI

Her resim izleyicisine bir şeyler söyler. Resimlerin bir tür 'anlam sahili'ne sahip olduğu söylenebilir. Bu 'sahilde' durup renklerin deryasına bakan izleyicinin kendisi de 'anlamın' bir parçası olur. Öyle olmasaydı, resim sanat dışı bir nesne olurdu sadece.

Güzelliđi oluşturan temel ölçü uyumsa eğer, doğada bu "güzellik" yeterince vardır ve başka güzellikler aramaya gerek yoktur. Yeni güzellikler arama yolunda mevcut güzellik bize yoldaşlık edemez. "Felsefe, anlam arayışıdır" düştüründen hareketle Viktor E. Frankl'ın 'insanın anlam arayışına' odaklanmasından esinlenerek denilebilir ki, "Sanat, anlam arayışıdır." Elbette bu cümle yetmez insana. Kısacası, resmin insanlık tarihine bir cevap olabilmesi için anlamla ilişkili olması gerekir.

şimdi dönüp Fewzi Bilge'nin okumaya çalıştığımız resmine bakacak olursak; ressamın anlam ve güzellik arayışını siyah kargalar ve aralarında kalmış renkli bir kuş üzerinden kurguladığını görüyoruz. Kargaların yönü, gündemi ve hedefi renkli

kuştur. Statüko içinde özgür birey olmanın zorluğuna işaret ediliyor. Öte yandan, kargalar ve renkli kuş dikenli bir telin üzerinde duruyorlar. Kargalardaki gerilimin sert bir saldırıya dönüşeceğinin emareleri hissedilebiliyor. Goya'nın, ünlü "Madrid'de kurşunlanan isyancı-

lar" resmindeki beyaz gömleklili isyancı gibi, bu renkli kuş da yok edilecektir. Kaçacak yeri yoktur. Kargalarca kuşatılmıştır; Goya'nın resmindeki ölüm mangasına benzer biçimde... Manganın 'kurban'a nişanlanmış tüfekleri karga gagalarına dönüşmüş ve bu kez de farklı olanı yok etmek için sivrilmişlerdir. Yine Goya'nın resmindeki ölüm mangasının üniformalarını andırmaktadır kargaların siyah halleri. Ayrıca, uzun ömürlü olduklarından dolayı, egemenleri sembolize

etmek bakımından isabetli bir tercihtir karga.

Anlam bakımından resim, Oscar Wilde'ın "Gül ve Bülbül" hikâyesini de anımsatır. Resimdeki kargalar, hikâyede beyaz gülün çeperindeki dikenler gibidir ve kısa bir süre sonra

bu kırmızı renkli kuşun bedenine batacaktır. Kırmızı renk hakkında iki kelam daha etmek gerekirse; kuşun kırmızı rengi birzandan bu kuşun kanı olacaktır. Güzellik karşısına dönüşecektir. Bu, Kagan'ın haklı sözünü hatırlatır; "Renk bulunduğu yere göre anlam değiştirir."

Günümüzde izleyici genellikle yüzey-sel olarak resme

baktığı için sanatın anlamı öne çıkmaz ve gizli kalır. Bu da maalesef sanatı sıradan hale getirir ve pornografik bir nesne olarak algılanmasına neden olur. Öyle görünüyor ki insan, yaşamını anlam esaslı dönüştürmediği, hayatı daha anlamlı kılma çabasına yoğunlaşmadığı sürece, sanat da anlamıyla öne çıkamayacak, hayata ve gerçeğe dair bir eleştiri, bir bilgi ya da bir yorum niteliğinde işlev göremeyecektir. ı

sorular ve yanıtlarıyla CELİLÊ CELİL

► Kürt folkloru nefes, ruh, akıl ve gençliktir

Çeviren: REŞO RONAÎ

Dergimizin Eylül-Ekim sayısının dosyası, Kürt kültür birikiminin emektarlarından saygıdeğer Celilê Celil ile röportaja ayrılmıştı. Ömrünü Kürt halk bilimine dair çeşitli çalışma ve derlemelere adanmış bu yaşayan kültür abidemize sorulmak üzere yazar, sanatçı ve şairlerimizden aldığımız Kürtçe soruları, Celilê Celil'in Kürtçe yanıtlarıyla birlikte yayınladık. Kürtçe bilmeyen okuyucularımızdan gelen talebi de değerlendirmek üzere röportajın kısaltılmış Türkçe çevirisini yayınlama ihtiyacı duyuyoruz.

Bu dilin hizmetkârıyım

İlhamî Sîdar: Kürt folkloru uğruna bir ömür adadınız. Sizi buna yönelten belirleyici etkenler nelerdir?

Beni bu çalışmalara yönelten tek bir etken yok elbette. Birden başlamadı, bir süreç bu. Sorunuz vesilesiyle çocukluğuma dönmem gerekiyor. Daha en başında, evimizin kitaplarla dolu olduğunu hatırlıyorum. Nasıl mı? Babam Casimê Celîl'in, henüz gençken ve Bakü'de askeri okulda okurken (1927-1930) 10-15 kitabı varmış. Kürtlere dair kitaplarım bunlar. 1932-1938 yıllarında ise kütüphanesindeki kitap sayısı birkaç yüzü aşmış. O yıllarda Erivan'da Kürtçe kitapların basımından sorumlu kişi olarak görev yapmış. Onun bastığı kitapların her birinden birden fazla örnek evimizde bulunurdu. Kürtçe kitapların yanı sıra kitaplığında Ermenice ve Rusça kitaplar da vardı. Ben okulu bitirdiğimde Ermeni, Rus ve diğer dünya klasiklerini okumuştum.

Babam Kürtlere dair yazılmış kitapları özel bir dolapta saklıyordu. Dolabın kapısını kilitlemişti ve anahtarı da anneme vermişti, saklasın diye, ki biz kolayca erişemeyelim.

Üniversitedeki ilk yılım benim için yeni bir dönemin başlangıcıydı. 1954 yılıydı. Aynı yıl Erivan'da Kürtçe radyo yayını başladı. Babam bu radyo yayınının sorumlusuydu. Radyo yayıncılığı evimizin atmosferini değiştirdi. Her hafta aydın ve sanatçılar gelir, evimize konuk olurlardı. Müzisyenler gelirdi köylerden. Enstrümanlarının

Her yaz üç aylığına Siçanlı köyüne giderdik ki Elegez dağlarının eteklerinde bir köydü bu. Sözlü kültüre ilgim bu köyde gelişti. Siçanlı çevresinde Ermeni köyleri vardı. Hepsi de Kürtçe biliyordu. Hep Kürtçe konuşup Kürtçe şarkılar söylerlerdi. Kürtçe ve folklor aşkını gönlüme serpen Siçanlı'dur. O gün bugündür, o aşk hiç eksilmedi bende, bana güç verdi, delikanlı kıldı beni.

sesi evimizden hiç eksik olmazdı. Babam çok keyiflenirdi.

Abim Ordixan üniversite eğitimini tamamlayınca doktora tezini *Dimdim Kalesi ve Kürtlerin sözlü kültüründeki yeri* üzerine yazmaya koyuldu. Bunun için köyleri gezip bu destanın varyantlarını derlerdi. Sözlü kültür evimizde giderek kök salıyordu. Her yaz üç aylığına Siçanlı köyüne giderdik ki Elegez dağlarının eteklerinde bir köydü bu. Sözlü halk kültürü bu köyde eskisi gibi canlı idi. Sözlü kültüre ilişkin ilgim bu köyde gelişti. Siçanlı çevresinde Ermeni köyleri vardı. Bunlar Sasonlu idi. Hepsi de Kürtçe biliyordu. Hep Kürtçe konuşup Kürtçe şarkılar söylerlerdi.

Kürtçeye sevgimi arttıran, folklor aşkını gönlüme serpen Siçanlı'dur. O gün bugündür, ki artık epeyce yaşlandım, o aşk hiç eksilmedi bende, bana güç verdi, delikanlı kıldı beni. Son nefesime dek bu dilin

hizmetkârı olmaya da devam edeceğim. Kürt folkloru benim için nefes, ruh, akıl, sanat ve gençliktir, Kürt olma halidir.

Sözlüyü yazılıya çevirmeliyiz

Samî Tan: Türkiye'de ve Kürdistan'ın kuzeyinde Kürtler akademik alandan nasıl yararlanabilirler? Kürt tarihi çalışmalarında sözlü tarihin (oral history), sözlü eserlerin önemi nedir?

Öncelikle sözlü durumu yazılı hale çevirmek; hikâyelerin, şarkıların, türkülerin, yöresel anlatıların ses kaydını alıp arşiv haline getirmek, bunları yazıya aktarmak, yayınlamak ve bunlara dair akademik çalışmalar yapmak gerekiyor. Unutulmalıdır ki, o zenginlik sözlü kültüre sahip olanlarla birlikte kaybolacak, mezara gidecektir. Öncelikle derleme... Bu amaç için, öncelikle çalışkan ve zeki insanlar olmalı, ikincisi ise bu işi yapacak kültür ve eğitim kurumları oluşturulmalı.

Receb Dildar: Hayatınız boyunca Kürt tarihi ve folkloru üzerine çalıştınız. Şahsınızın da bileceği üzere Neolitik dönemde Kürtler epeyce gelişmiş bir toplumdur. Ne oldu da şimdi dünya vasatının gerisindedir? Neden birlik olup kendi yönetsel egemenliklerini kuramıyorlar?

Doğrudur; etnik olarak Kürtler siyasi yaşamda komşu devletlerin nazarında özgürce yerlerini alamamışlardır. Ama tarih boyunca birçok Kürt çalışkanlığı ve zekiliği ile komşuları arasında görünür ve namdar olabilmıştır yine de. Demek ki Kürtlerin geri kalmışlığını

objektif nedenlerde aramak, sorgulamak gerekir.

Kürtlerin devletsiz kalışının nedenini de burada aramalıyız. Kürt coğrafyasını paylaşan devletler, bu coğrafyada Kürt toplumunun gelişimine de engel oldular. Askeri güçle baskılamış, ulusal bir ekonomi inşa etmelerini engellemiş, Kürtleri anadilsiz, kültürsüz, sanatsız ve eğitimsiz bırakmışlardır. Tarih hep böyleydi ve şimdi de Kürtlerin gerçekliği aynı.

Bu soru hiç sorulmadı bana

Şeyhmus Diken: Sizden bir kıyaslama ya da karşılaştırma yapmanızı isteyeceğim. Ermenistan'da, Yerevan'da bir Kürt olarak yaşadınız. Sonra Avrupa'da bir tarihçi Kürt olarak yaşamınızı sürdürdünüz. Varlık sebeplerinizden belki de en önemlisidir, sıkça Kürt coğrafyasına geziler yaptınız,

yapıyorsunuz. Aidiyet bakımından kendinizi nereye, nelerle ait hissediyorsunuz. Bu duygunuzun bir yerinde yer-siz-yurtsuzluk hâli var mı? Ve tabii sorunun devamı şu: Sizi bu üç coğrafyada insanlar nereye ait görüyorlar. Ve bu ait görme hâli sizde nasıl bir ruh haline tekabül ediyor?

Hissiyat bakımından bir Kürt olarak yetiştim. Eğitimi mi Ermenice aldım. Rusça,

“Doğdukları değil de doydukları yeri kendi ülkeleri olarak görenler olabilir. Kendileri bilir elbette. Ama eğer ülken zulüm altındaysa, halkına hakları tanınmıyorsa ve perişansa, ülken değişmemeli bence, annenin ve babanın topraklarına bağlı olmalısın hep.

Ermenice, Almanca dillerinde araştırmalar yaptım, öğretmenlik yaptım. Kürtçe, Rusça, Ermenice ve Almanca kitaplar yayınladım. Gelelim soruya, ki bugüne dek böyle bir soru sorulmadı bana. 83 yıllık hayatımı Kürtlük ile ilgili geçirdim. *Acaba benim ülkem hangisi* sorusu hiç olmadı gündemimde.

Doğdukları değil de doydukları yeri kendi ülkeleri olarak görenler olabilir. Kendileri bilir elbette. Ama eğer ülken zulüm altındaysa, halkına hakları tanınmıyorsa ve perişansa, ülken değişmemeli bence, annenin ve babanın topraklarına bağlı olmalısın hep.

Îrfan Amîda: Siz de katılır mısınız acaba; ulusların kaderleri, hikâyelerine göre belirlenir ya da bir ulusun tarihi ve kültürü ne kadar güçlüyse geleceğe dair umutlar da o denli güçlenir. Bu bağlamda, Kürt bir tarihçi ve folklorist olarak siz

Kürtlerin geleceğini nasıl görüyorsunuz?

Bir ulus olarak Kürtlerin kültürü ve tarihi yüzlerce yıl içinde epeyce güçlendi. Kültürü ne kadar gelişkinse o halkın özgürlüğün önemini kavrayışı da o denli gelişkin olur.

Halkımızın özgürlük ve bağımsızlık değerlerine ulaşmasını büyük bir inançla bekliyorum. Yalnız şunu hep hatırd tutalım; bu kutsal yolda Kürtçe bilmek ne denli yaygın ve gelişkinse o denli erken açarız özgürlük kapılarını.

Hayalim, Kürdistan'da derviş olmaktı

Îsmail Dîndar: Celîlê Celîl, Kürtlerin kültür mirasına ilişkin ne yapmak istedi de yapamadı? Bunla bağlantılı olarak, gençlerden beklentisi nedir?

Hayal edip de yapmak istediğim ama yapamadığım şey şu: Ta gençliğimden beri bir derviş gibi çıkınımı sırtıma vurup adım adım, köy be köy halk arasında gezip Kürt folkloruna dair derlemeler yapmayı hayal ederim. Gücüm yettiğince Ermenistan'daki Kürt köylerinde ve Tiflis'teki Kürtlerin içinde dolaşım ve kendimce epey de iş çıkardım ve çıkınımı boş komadım. Lakin asıl hayalim, Kürdistan'da derviş olmaktı.

Yeni nesilden isteğim de şudur; her köye gidin, dağ başlarında, yol kenarlarında bulduğunuz büyük küçük herkese sorun; bir söz, anonim bir şiir, bir hikâye, her ne varsa yazın, ses kayıtları alın, henüz kaybolmamışken bunlar.

Fewzî Bîlge: Folklor ve edebiyat ilişkisi ne kadar önemli?

Bu çerçevede Kürt yazarlara bir öneriniz var mı acaba?

Elbette ilişkileri var ve çok da önemli. Folklor, edebiyatın gelişimi için bir kaynaktır. Evvela şunu söylemek lazım ki Kürtçe sözcüklerle, sıfatlarla, benzetmelerle epeyce zengin bir dil. Halkın folklorda yer edinmiş ruhu, yazarın halkın dert ve hayallerine bağlı kalmasını sağlar. Folkloru kaybolmuş ya da zayıf düşmüş hiç bir halk günümüze erişememiştir. Edebiyatı istediği kadar gelişsin, anne sütü içmeden büyüyen bir çocuk olarak kalır hep.

Gulîzer: Sovyet Kürtleri dağıldı. Ülkenin kuzeyinde yeni nesil artık Kürtçe konuşmuyor. Ülkenin güneyinde Soranî lehçesi egemen. Kurmancînin ve edebiyatın geleceğine dair umudunuz var mı?

Irak'ta Kurmanc bölgesinde (Behdînan) lehçenin okuma ve yazma alanında yer edinmesinin önünde engeller var. Behdînan bölgesi folklor bakımından çok zengin bir bölge ama maalesef henüz bölge hükümetinin dikkatini cezbetmiş değil. Kürtçenin tamamı bakımından Kurmancî lehçesinin egemen lehçe olmasına dair imkân ve olanaklar epey çok. Türkiye'de Kürtler bu yolda ilerliyor ve kazanımları da gözler önünde. Behdînan ve Kafkasya Kurmancisi, Suriye Kürtlerinin lehçesiyle beraber çok güçlü ve geleceğine dair kaygıya gerek yok. Bence Kurmancînin yanında Soranînin de hayatta kalması akla yatkın olandır ve ikisinin bir arada varlığı eşsiz bir zenginlik olacaktır, Kürt halkının kültürü ve dili için. 🌙

► 'Qehweyek li gel' Kejal Ahmed

EVÎN ŞIKAKÎ

Eger helbest jiyana jinekê be gelo jiyana wê xanimê jî wê bi tama helbestan be? "Helbest jiyana min e"... Ev gotin a helbestvana kurd a başûrê Kurdistanê Kejal Ahmed e ku di vê hejmarê de em ê geryanekê di nav qonaxên jiyana wê de bikin.

Li başûrê Kurdistanê dema behsa helbestvanên jin tê kirin êkser û bêdudilî navê Kejal Ahmed tê holê ku bi pênuşereke wêrek û hişmendî ciheke xwe ya taybet di nav tevgera rewşenbîr û siyasî çêkir; di salên 1980yan de bi hêzeke xort û roleke berçav derbasî cîhana edebiyata kurdî, herwiha tevgera siyasî jî bû. Lê siruşt Kurdistanê û xewn û xeyalên wê, karîna berê Kejal Ahmed bide nivîsnadinê ji bizava siyasî bêtir.

Helbestvan û rojnamevana kurd Kejal Ahmed di 30ê Tîrmeha sala 1967an li taxa Tepeyî Mela Ebdulah, li bajarê Kerkûkê ji dayik bûye. Di temenê wê yê pênc salî de malbata wê berê xwe dide bajarê Silêmaniyê û li wir bi cî dibe. Kejal di nûtirîn hevpeyvîneke xwe de li gel kenala Net

Li dijî urf û adetên ku dibin kelem di rêya pêşketin û serkeftina jinan de şer dike. Her daxwaza mafên jinan dike, lewma jî piraniya jinan xwe di helbestên wê de dibînin. Helbestên wê hatine wergerandin bo zimanê erebî, farisî, tirkî, îngilîzî û norwêjî. Em dikarin bibêjin ku Kejal dengê jineke kurd e bi 6 zimanan.

Tv behsa zaroktiya xwe dike û wiha dibêje: Mala bapîrê min li Hewramanê bû. Ji ber hindê me pir serdana wê deverê dikir. Siruştê Hewramanê û çiyayên wê fitîla çiraya hestên min bû vêxist. Wê siruştê bandoreke mezin li min kir.

Helbestek li ser 'Amna Sor'

Bizav û tevgera Kejal Ahmed di bîwarê siyasî de bi rêya xalê wê û her wiha hevaleke wê bi navê Çiro bû û ev yek jî di destpêka sala 1980an de bû. Wê demê Kejal Ahmed tevli şaneyên nehênî yên Komeleya Rencderên Kurdistanê bû û kar û xebatên siyasî meşand. Di sala 1986an de asoyên helbestê Kejal Ahmed ber bi xwe birin û tevli cîhana nivîsandinê bû. Êdî helbest bû jiyana wê. Di destpêka nivîsandinên wê de hestên netewî û welat bandoreke mezin lê kirin. Vê yekê jî di helbestên xwe de tîne ziman. Kejal dibêje ku di festîvala Newroza sala 1992an ango piştî serhildanê

ew weke yekemîn keça kurd beşdarî festîvalê dibe û diçe ser şanoyê û helbestekê li ser 'Amna Sor' ku yek ji avahiyên îstixbarata rejîma Sedam Hisên bû dixwîne; tê de behsa zilm û êşkenceya rejîma Beis li himber keç û xotên kurdan dike. Di sala 1992an Kejal Ahmed dest bi karê ragehandinê dike û li Radioya Silêmaniyê dest bi kar dike û bernameya şehîdan pêşkêş dike. Di sala 1994an de li rojnameya Alaya Azadî weke nivîskar û peyamnêr kar dike. Di sala 1995an de Kejal Ahmed dibe endama desteya nivîskarên rojnameya Kurdistanî Nû û 14 salan di wê rojnameyê de kar dike. Piştî wê li kenala kurd Sat bernameyê taybet li ser jinan pêşkêş dike heta sala 2008an.

Di sala 2008an de qonaxeke nû bo jiyana Kejal Ahmed dest pê dike. Li gel Ebdulwedûd Sîdo El Kurdî, ku bi xwe kurdekî bazirgan e, dizewice û berê xwe dide welatê Urdinê. Li ser çûna xwe bo Urdinê dibêje: Tunêleke tarî li cih dihêlim û ber bi tunêleke tarîtir diçim. Piştî 10 salan jî jiyana hevîniyê Kejal ji mêrê xwe cuda dibe û vedigere Kurdistanê û careke din ber bi asoyên helbestê ve difire û dest bi tevgera xwe ya nivîsandinê û rewşenbîriyê dike. Kejal Ahmed niha li cem dayika xwe, li bajarê Silêmaniyê jiyana xwe berdewan dike.

Kejal Ahmed di piraniya helbestên xwe de behsa êş û azarên jinan û zehmetiya wan a di jiyana wan dike û tîne ziman. Her wiha li dijî urf û adetên ku dibin kelem di rêya pêşketin û serkeftina jinan de şer dike. Her daxwaza mafên

jinan dike, lewma jî piraniya jinan xwe di helbestên wê de dibînin. Helbestên wê hatine wergerandin bo zimanê erebî, farisî, tirkî, îngilîzî û norwêjî. Em dikarin bibêjin ku Kejal dengê jineke kurd e bi 6 zimanan. Derbarê çalakiyên xwe yên niha de jî Kejal ji xwînerên Dilopê re diyar dike ku ew niha li Ewropayê ye bo pêşkêşkirina çend semîneran; taybet jî li welatê Swêdê û Almanyayê ye û dê di wexteke nêzik de pirtûkeke wê derbarê kurdên Urdinê de were çapkirin.

Di sala 2006an de dîwana wê ya "Qehweyek li gel wî" ji aliyê Weşanên Avesta ve bi zaravayê kurmancî hate weşandin. Em dixwazin qismek ji wê dîwana wê bi we re par bikin:

Qehweyek li gel wî

...
 Min qehwa xwe ya tal
 bi şekirê axaftinên wî vexwar
 Min qehwa xwe ya reş
 bi rengê çavên wî yên kal firda
 Min qehwa xwe ya germ
 bi fênikiya girnijîna wî re bi dawî kir

Min qehweyek vexwar
 yan jiyana min
 ji dûmahiyê de du car dest pê kir
 Ji mêj de min ji bîr kiribû
 dilek heye li vir
 li hêla çep
 ta digre
 dema alava eşqê lê dide
 Temen ji bîra min çûbû
 deziyekî zirav e
 bi dû kulareyekê ve
 em nizanin kengî...
 û bo çî...
 û li ku...
 diqete
 "Ew" du çav in
 firehtir ji gerdûn

... ☾

► Anıtı dikilesi bir derviş: KAVALCI HAFIZ

MÜSLÜM ÜZÜLMEZ

Çocukluğumda yazları damda yataydık. Geceleyin yataklarımıza uzandığımızda gökyüzünde yıldızları, Maden yolundan gelip geçen arabaların ve istasyondan geçen tren ve katarların farlarından yayılan ışıkları merakla izlerdik. Seslerini duymazdık, sadece ışıklara bakıp düşler kurardık.

Gençlik dönemimde istasyona her gittiğimde; raylar, buhar ve duman yayan trenlerin düdük sesleri, sevdiklerine kavuşan insanların sevinci, ayrılanların hüznü ve özellikle de Hafız'ın kavalından çıkan ezgiler, uzun ve derin içsel yolculuklara çıkartırdı beni.

Zaman akıp geçti. Baharımı, yazımı şimdi çok gerilerde bıraktım, sonbaharımı yaşıyorum. Yılların ardından aklıma o istasyon geldiğinde Hafız ve kızı Xecê'yi hatırlarım. Karanlık gecelerde gökyüzündeki yıldızlar yol gösterir ya, Ergani Tren İstasyonu'nda da o zamanlar Hafız'ın kavalından yayılan ezgiler hem yolcuların hem de uğurlamaya gelenlerin gönül yolculuklarında onlara yarenlik ederdi sanki. Yürekler kabarırdı. Can kulağıyla dinlenirdi. Halil Cibran'ın "*Nisan ayını dinliyor gibi dinleyin kaval çalan adamı*" dediği gibi...

Yaşar Kemal, röportaj dizisi için çıktığı Güneydoğu gezisinde, Sabahattin Eyuboğlu ile Mualla Eyuboğlu'na Diyarbakır'dan yazdığı 7 Mayıs 1951 tarihli mektubunda Hafız'ı anlatır: "Ergani İstasyonu'nda âmâ bir ihtiyaç, çocuğu elinden tutmuştu, kaval çaldı. Ömrümde ben böyle harika bir ses daha duymadım. Kompartımandan delicesine atıldım, cebimde ne kadar bozukluğum varsa verdim. Canımı da verebilirdim.

Hafız'ın yaşadığı coğrafya savaşların, felaketlerin, kıtlık ve açlığın hüküm sürdüğü kederli bir coğrafyadır. Seferberlik çocuğuydu o. Sessizdi ama o sessizliğin içinde bile bir savaş hüküm sürüyordu. Acıyı ve talanı bilen biriydi, yoksulluk ayrılmaz gölgesiydi. Çektiği acılarla dolu yüreğinden üfle-diği kavalın yayılan nağmeler de acı ve hüznü yüklüydü.

Karanlık bir dünyada yaşadı hep. Işıktan yoksundu ama güneşe sırtını hiç dönmedi. Karanlıktaydı ama yol bilendi. Yıldızları göremedi ama onlarla arkadaştı. Kendi gölgesini göremedi ama kavalının sihirli sesini gölge belledi. Sonsuz karanlığı sonsuz ışığa kavuşturuyormuşçasına çalardı.

Sözden şüphe duyabilirsiniz ama ses yalan söylemez! Hafız

▲ Hafız'ın kavalı, Diyarbakır Kent Müzesi

kaval çaldığında ses çiçeklenirdi. Bozkır sıcağında yürekler serinler, ayazda ısınırdı. Göğüs kafesine kapatılmış yürekler kanatlanırdı. Toprağın, bozkırın sesi olurdu; fısıltılar, titreşimler, esintiler... kaval sesi olup yayılırdı.

Nar ağacından yapılmış kavalın sesini onun dolu dolu ruhu besliyordu. Üflenen kaval, hatıralarından fıskıran ağıtlara akardı. Alnından dökülen terler kavalından çıkan sesi yıkardı sanki. Karanlık dünyasına ışık vursun özlemiyle belki çalardı, çalardı, çalardı...

Kürt Hafız ve Ermeni Nişo

Hafız'ın kavalından çıkan sesin, ses evreninde çok farklı bir yer olduğuna inanırım hep. Görme engelli bu nefes ustasının kavalını yine kendisi gibi engelli bir usta, Ermeni marangoz ustası Nişo yapmıştı. Kadim coğrafyanın kadim iki halkının iki usta sanatçısı hünerleriyle buluşmuştu. Ermeni Nişo yaptığı kavalla ses veren, Kürt

Hafız ise bu kavalı çalarak ses olmuşlardı.

Hafız'ın gerçek ismi Zülfi'dir (Yokuş). Diyarbakırlıdır. *Kör Zülfo* olarak tanınır. Nişo'nun gerçek ismi ise Dikran Nişan'dır. Diyarbakırlıdır. *Topal Nişo* olarak bilinir. Mıgır狄 Margosyan, *Gâvur Mahallesi* kitabında; Nişo'nun Gâvur Mahallesi'nde oturduğunu, marangoz olduğunu, nar ağacından kavallar yaptığını yazar (Aras Yayınları, s. 14-15).

Nişo'nun yaptığı ve Hafız'ın da yıllarca üflediği kaval da bugün Diyarbakır Kent Müzesi'nde sergilenmektedir. Sergi salonunda aslı kavalın bir yanında kardeşim Mikat Üzülmaz'ın Hafız'la ilgili yazdığı "*Ben Seni Beklerken*" şiiri, diğer yanında da Malmîsanij'in Zazaca yazdığı "*Lulbendo Erxeniyij*" şiiri yer almaktadır.

Mikat, Dicle İlköğretmen Okulu'nda yatılı okuduğu yıllarda Hafız'ı sıkça görmektedir. Yatılı okumanın genç ruhunda yarattığı burukluk veya yalnızlık duygusunu sık sık kaçtığı istasyonda, Hafız'ın yanık ezgilerini dinleyip dindirmeye

çalışmaktadır. Şiirinde Hafız'ı, Hafız'ın küçük kızını ve Ergani İstasyonu'nu anlatır:

"...

*Bir gün yolun düşerse Ergani'ye/O küçük kızı görmeden/
Hafızın kavalını dinlemeden
Sakın ha!./Gideyim deme/
Birkaç renkli şeker/Bir paket
de sigara götürmeyi unutma/O
bilir kimden geldiğini."*

Malmisaniy'in Paris'te 1984 yılında Dimilî (Zazaki) lehçesinde yazdığı "Lulbendo Erxenîyîj" (Erganili Kavalcı) şiiri de sebep-siz yere yazılmamıştır elbette:

"Kim ne bilir aslen nereli olduğunu/kim ne bilir/ne zaman yitirdiğini gözlerini/Adını bile bilmiyorum/Erganili Kavalcı diyorum.../Öyle bir nefes ki tarife gelmez.

*Nerede şimdi Erganili Kavalcı/
Öldü mü, kaldı mı?/Kim bilebilir ki/
Paris'te kimse bilmiyor çalınan kavalımızı/
Ergani İstasyonu ne kadar uzak buradan/
bir ben bilirim..."*

Bizim kavalımız, dert ve elemin senfonisi/ezeli ve ebedi/Uvertür, ne de yumuşak...

Ama o melodi/Dert ve elemelerin rüzgârıdır gelen/nefes verdiğinde..."

'Seferberlik çocuğu'

Kent Müzesi yetkililerinden, Nişo ve Hafız'ın kavalının ilginç hikâyesini dinlemiştım:

"Biz Ermeni kaval ustası Nişo'nun kavalını ararken tesadüfen Hafız'ın kavalını bulduk ve bu kavalın yapımcısının da Nişo olduğunu sizin yazılarınızdan öğrendik. Kavalın Bağlar ilçesinde berberlik yapan Dicleli Hamza Ayna'da olduğu

Görme engelli bu nefes ustasının kavalını yine kendisi gibi engelli bir usta, Ermeni marangoz ustası Nişo yapmıştı. Kadim coğrafyanın kadim iki halkının iki usta sanatçısı hünerleriyle buluşmuştu. Ermeni Nişo yaptığı kavalla ses veren, Kürt Hafız ise bu kavalı çalarak ses olmuşlardı.

tespit edilince gidip görüştük, durumu anlattık. Hamza Ayna sağ olsun hiçbir karşılık beklemeden kavalı müzeye hibe etti.

Hamza Ayna, Ergani Tren Garı'nda kaval çalarak geçinen kör bir kavalcıdan satın aldığı-nı, isminin Hafız Zülfo olduğunu, çok yaşlı olduğundan dolayı artık kaval çalamadığını, bu nedenle kavalı satmak istediğini, sırf Hafız'ın kavalı olduğu için kaval çalmasını bilmesine rağmen kavalı yüklü bir para vererek satın aldığı-nı, alırken de Hafız'ın; 'kavalının çok kıymetli olduğunu' defalarca tekrarladığını anlattı."

Her dönem medya sisteminin starı olanların aksine, sahipsiz biriydi Hafız. Kendi insanları kendince sahiplenip isimlendirmişlerdir onu. *Hafız, Kör Hafız, Bağürlü Hafız, Dilenci Hafız, Hafız Zülfü, Erganili Kavalcı, İstasyondaki Kavalcı, Zülküf Baba, Kör Zülfo, Zülfü Yokuş, Vivaldi Zülfo, Xalo Zülfo, Kor Hafız, Bilûrvane Hafız ya da Hafize Bilûrvan...*

2005 yılında kaleme aldığım Çayönü'nden Ergani'ye Uzun Bir Yürüyüş kitabımda Ha-

fız'la ilgili yazdığım "Hüznün ve Gurbetin Sesi: Zülfü Yokuş" başlıklı yazımda o zaman görüşüp bilgi aldığım kızı Xecê ve Hafız'ı tanıyanlardan edindiğim bilgiler neticesinde şunları yazmıştım:

"Gerçek ismi, Zülfü Yokuş'tur. Herkes O'nu Xelé Zülfi, İstasyonda kaval çalan Hafız olarak tanır. Birsin köyündendi ve Bağür'da otururdu. Kızı Xecê'nin anlattığına göre: 'Seferberlikte doğmuş. 13 yaşına kadar Kur'an okumuş. Kur'an'ı hatmetmiş. Sesi çok çok güzel olduğu için nazar değmiş, iki gözü akmış. Kaval çaldığı zamanlar kaside, ilahi ve türküler de söylerdi. Kavalını Ermeni Nişo Usta yapmıştı. Kavalı kayboldu, şimdi nerede olduğunu bilen yok!'"

Hafız, 1994'te yaşama gözlerini yumdu. 90 yıldan fazla yaşadı. Doğumunu bilen yok. O, 'Ben Seferberlik çocuğuyum' dermiş" (s. 385).

Bu satırlarda bazı maddi hataların yanında eksiklikler de var. Düzeltiyorum. Gerçek ismi Zülfi Yokuş'tur. Resmi kayıtlara göre 01/07/1912 tarihinde Ergani'nin Birsin köyünde doğmuş, 15/09/1995 tarihinde Ergani'de vefat etmiştir. Babasının adı Halil, annesinin adı Emine, eşinin adı Fatma'dır.¹ Nişo'nun Hafız'a yaptığı kaval da Diyarbakır Büyükşehir Belediye Başkanlığı'nın Cemilpaşa Konağı'nda hizmete açtığı Diyarbakır Kent Müzesi'nde sergilenmektedir.

¹ Hafız'ın kızı Xecê ile beni 2005 yılında buluşturup sohbet etmemi sağlayan, Hafız'ın kızı Xecê'nin torunundan sakallı fotoğrafı temin eden ve ayrıca Ekim 2019'da Hafız'ın resmi kayıtlardaki doğum ve ölüm tarihlerini benim için öğrenen Ali Aslan'a çok teşekkür ederim.

▲ Hafız, Ergani İstasyonu'nda kaval çalarken (Sürü filminden).

Sürü'den Yaşar Kemal'e, Hafız

Zamanında bir efsaneydi Hafız. Hafız'ı görmeyenler, onu tanımayanlar senaryosunu Yılmaz Güney'in yazdığı, yönetmenliğini Zeki Ökten'in yaptığı 1978 yapımı *Sürü* filmini izleyebilir. Filmin Ergani İstasyonu'nda geçen sahnesinde kaval çalan Hafız ve yanında küçük kızı Xecê de vardır.

Yılmaz Güney'den çok önce ve daha sonrasında da Hafız'ı yazan yazar, şair ve gazeteciler oldu. Yaşar Kemal, röportaj dizisi için çıktığı Güneydoğu gezisinde, Sabahattin Eyuboğlu ile Mualla Eyuboğlu'na Diyarbakır'dan yazdığı 7 Mayıs 1951 tarihli mektubunda Hafız'ı anlatır:

"Ergani İstasyonu'nda âmâ bir ihtiyaç, çocuğu elinden tutmuştu, kaval çaldı. Ömrümde ben böyle harika bir ses daha duymadım. Kompartımandan delicesine atıldım, cebimde ne kadar bozukluğum varsa verdim. Canımı da verebilirdim.

Ah! Bu yolculukta beraber olmalıydık" (Tübâ Çandar, *Hitit Güneşi*, Doğan Kitap, s. 83).

Öykücü Osman Şahin, *Ay Bazen Mavidir* kitabının ilk öyküsü olan "*Bozkırda Vivaldi*"de, Dicle Köy Enstitüsü'nde¹ öğrenciy-

¹ Yılmaz Odabaşı ve daha birçok yazar Osman Şahin'in öyküsü "*Bozkırda Vivaldi*"yi anlatırken veya alıntılarken Dicle Köy Enstitüsü yerine Dicle İlköğretmen Okulu yazmakta. Oysa Osman Şahin Dicle Köy Enstitüsü mezunudur. Anlattığı olay enstitü döneminde geçmekte-

ken Hafız'la ilgili bir anısını anlatır.

Müzik öğretmeni bir gün Hafız'ı yemekhanede sahneye çıkartır: "*Bir üfleme ocağıydı ağzı onun. Üfledikçe kulaklarımızı etkisi altına almaya, hepimizi büyümlü soluğunun dünyasına çekmeye başladı. Kavalının sesi kapalı salonda daha bir temizdi, saftı, garipti... Üflediği havalar, üstündeki giysileri gibi koruyucu, basit, eski, hüzünlü, yalnız, garipti. ... Gelmiş geçmiş büyük kıyımlar, ağıtlar, göçler, tufanlar, çıldırtıcı sıcaklar, uçsuz bucaksız çöl ağızlarının gamlı hüzünleri*

dir. Bu yanlışlık, kanımca, Dicle Köy Enstitüsü kapatıldıktan sonra Dicle İlköğretmen Okulu ismiyle eğitim faaliyetini sürdürmüş olmasından kaynaklanıyor.

saklıydı o seslerin içinde" (s. 14-15).

Sonrasında Hafız'ın kavalı susar. Dayanılmaz, saygın, büyük bir alkış kopar. Böylece *Bozkırdaki Vivaldi* ya da *Vivaldi Zülfo* unvanları da edinilmiş olur.

Şair ve yazar Yılmaz Odabaşı, *Sevginin Herkesten Şikâyeti Var* kitabında 'Vivaldi Zülfo' başlıklı yazısında ve 07 Kasım 1995 tarihli *Özgür Gündem* gazetesindeki köşesinde bu "Bozkırda Vivaldi" öyküsünü özetledikten sonra bir yaşamışlığını anlatır. Neyzen ve yazar Ergün Sönmez, "ondan dinlediğim nağmeleri hiç unutmadım" şeklinde bahseder Hafız'dan. Ayrıca, Sedat Eroğlu, *Gülbaran'ın Gülleri* kitabında "'Bozkırda Vivaldi' Hafız Zülfü Yokuş"; Faruk Aslanoğlu, "Bağürlü Kör Zülfo" (*Telgraf*/7 Mayıs 2018); Ahmet Beşenk "Nişo'nun Kavalı" (*Özdiyarbakır Gazetesi*) başlıklı yazılarında Hafız'ı anlatmışlardır.

Hafız Zülfi Yokuş, gerçek bir halk sanatçısıydı. Yıllar sonra anısına hürmeten bu yazıyı yazıyorum. Anılmayı hak edişinden ve kadir kıymet bilmenin gereği olarak, Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi ve Ergani Belediyesi'nden bir dileğim var:

Şehrimizin ya da ilçemizin uygun bir yerine Hafız'ın bir anıtını dikerek bu değerli sanatçımıza vefa borcumuzu ödeyelim lütfen. Onu ölümsüzleştirelim. 🌹

Lihevketin

ez xweyê wî re(w)şa telaq im
çivanokên kulîlkekê tên bîra min
ji dilopên baranê yên herî dilovan bêpar mayî
-em ê ji nişkê va biçirûsin
stêrkên esmanên me yên bibeşîşin
gelî, goşt û
gelî, goşt û
stranan

kul in ku di kîjan
cêvên we da, kemînên
ji kêman seridîne

hêsirin ku devên kêrekê ketin
ji şerma zarokekê li ber kirasê
xwe yî ji qirêjê rengorengo bûyî

li wir asê man;

di gewriya xwe da vegevizîn hêsir
ji şolîbûna avekî kişiyên û hatin
nav lê danîn hinan: jordahatî
wan rênc girtibûn
avan jî jê nedişûştin tu gulî...

Mahsun Çakmak

'ZAFER'İN FOTOĞRAFI!

VEDAT İLBEY

"Mameke'de Zafer Bayramı, 30 Ağustos 937" yazıyor fotoğrafın üzerinde. 'Devletin Tunç Eli'nden esinlenilerek isimlendirilmiş malum Dersim harekâtının ilk aşaması, o zamanki ismiyle Mamêkê merkezinde 'Zafer Bayramı' töreniyle kutlanmaktadır! Çoğunun korkusundan katıldığı şüphe götürmez bir grup Dersimli(ye), bir tatbikatı izler pozisyondaki askerî-resmî erkanı selamlamak babında bayrak geçidi yaptırılmaktadır.

Grubun ön sırasında kemanıyla yürüyen çocuk Silo Qız'dır. Köyünde katledilmek üzere toplanan ölüm kafilesinden "keman çalıp askerleri eğlendirir, öldürmeyelim" denilerek son anda kurtulan Silo Qız...

Kendi anlatımıyla, "telleri kırık" olduğu için.... kemanını çalamamıştır o törende. Bir yetkili, Şögeyik'li Hüseyin Doğan'ın elindeki kemanı alıp Silo Qız'a verir ve o da başlar çalmaya... Türkçe bilmediği için Kıрманcki söyler söyleyeceğini. "Öz be öz Türk yurdudur" iddiasıyla çıkılmış 'TunÇeli' seferi de dahil, yıllardır kurtulunamayan bir şizofreninin fotoğrafı, Türkçe bilmeyen bir çocuğun Zazaca kılamlarıyla bir kez daha kazanmıştır tarihin hafızasına. Kutlanılan zafer, böyle bir zaferdir işte!

40 YIL 40 KİTAP 40 SAL 40 PİRTÛK FIRAT CEWERİ

Celîlê Celîl, Ahmet Ümit, Ferhad Pîrbal,
Ayşegül Tözeren, Abdulla Peşêw, Berken Bereh,
İrem Uzunhasanoğlu, Konê Reş, Musa Bêjevan,
Şahîn Bekir Soreklî, Nalan Çelik

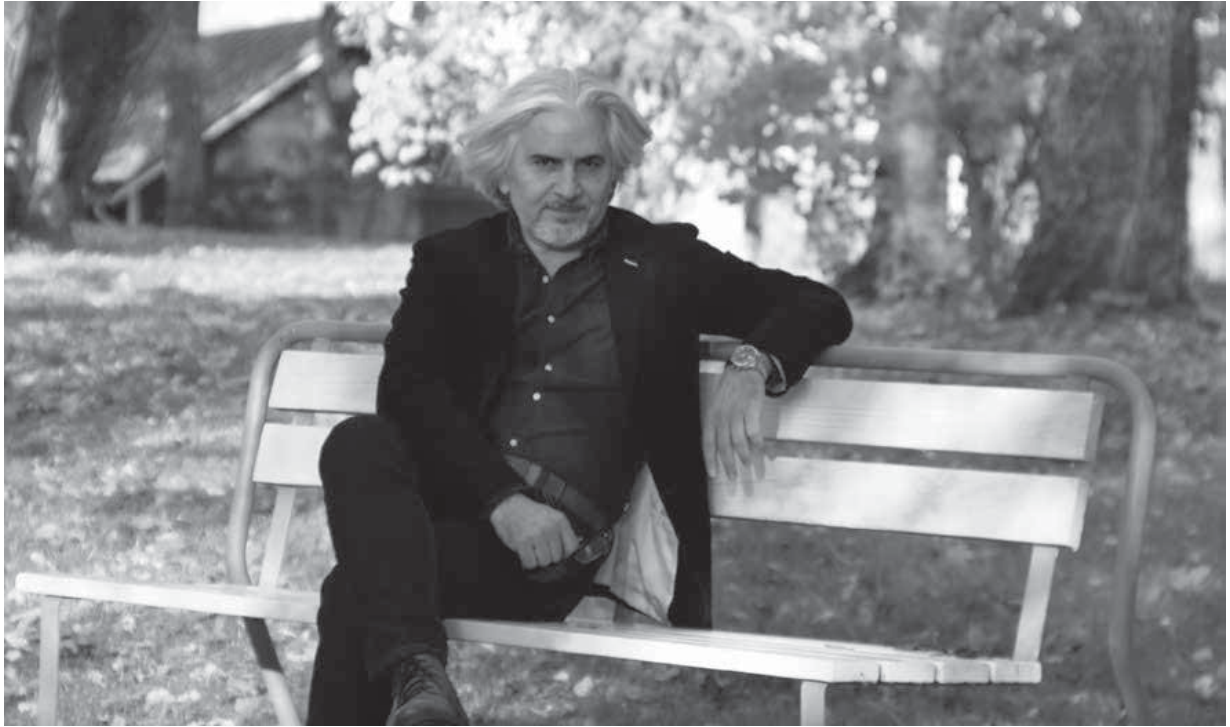
Em divê xizmeta Firat Ceweriyê pîremek di edebiyeta kurdî da binirxînin, ji ber ku ew hewcetî îro heye. Lê belê, em zanin, ku nivîskar, werger, rewşenbîrê kurdî hêja hê li ser riya xizmetê ye û hîviya me ji wî gelek e, ku ew bi nivîsarên xwe yên nû û hêja me şa bike û me jê bêpar nehêle.

Ez gotina xwe ya kurt ya li ser Firat Cewerî wisa dawî tînim: Toxima saxlem li ser erdekî saxlem şîn bûye, bûye dar û ew dar berên şêrîn û pirhejmar girtiye.

Celîlê Celîl

Sadece kendi anadiliyle yazma uğruna bütün ailesini, dostlarını, arkadaşlarını ve yurdunu ardında bırakıp sürgün hayatını seçen fedakâr bir yazardır Firat Cewerî. Belli bir misyonla çıkmış olduğu yoldan hiç sapmadan amacına doğru ilerlemiştir. Kürt dili ve edebiyatı için birçok acıya katlanıp pek çok başarıya imza atmıştır. Sürgün hayatında birçok kişi tutunamayıp yalnızlık hissiyle kendini yalıtılmış hissederken, Cewerî bilmediği bir dünyada her türlü imkânı kullanarak kendini var edebilmiştir. Yılların getirdiği entelektüel birikimiyle Kürt diline ve edebiyatına taze kan taşıyarak adını Kürt edebiyatı tarihine yazdırmıştır. Kırk yıllık sanat yaşamında kırk eser vererek, Kürt edebiyatını adeta kırk sütunla desteklemiştir.

Musa Bêjevan

Celîlê Celîl

Firat Cewerî toximekî saxlem e, li ser erdekî saxlem şîn bûye

Firsenda ku ber min çêbûye ku di derheqê Firat Cewerî da binivîsim, ez bi kêfxweşî pêk tînim. Kar û xizmeta wî li ser riya pêşxistina edebiyata kurdî ya nûjen, li ser zimanê edebiyatê û hêledayîna karê ronakbîriyê, bi taybetî yê weşangeriyê pir mezin e. Ew mezinayî îro êdî mecbûr dîke em li ser wî, li ser karên ku wî kirine bi axivîn û binirxînin. Hema serê sêrî da divê ez bêjim, ku Firat Cewerî nav û mînameke xuya ye li bergehê entelektueliya kurdî da. Pîvana vî mînakê divê di çend qonaxan de derbaz be. Qonaxa ronakbîriya gelêrî (gîştî), qonaxa edebiyatê û karaktêra şexsiyeyê (îndîvidûalitêt). Ew bergehana navaroka xwe ji jiyana rêyal, ji jiyana ku gelê kurd têda bûye, tijî kiriye (dagirtîye). Jiyanê dorûberê gazin û daxwazên gelê kurd yê civakî, sosyal, abûrî û moralî bûne ew zireyên hevîrtî, ku şexsiyeta Firat Cewerî pijirandin (kamilandin), ji bona pêkanîna xwestek û armancên xortê nûpişkivî di jiyana dûr û dijwar da bûne rênîş û rêber.

Firat Cewerî zû têgihîşt, ku armanca dilê wî xizmeta çanda kurd e û wî bê dudilî xwe da ser wê riya berfireh û bi rûmet. Wek xuya dibe, wî zêde xwe bi siyasetê girênedaye. Firat Cewerî di fira xwe ya rewşenbîriyê da bû kevokeke dest û ling negirêdayî, azad. Hilbet ew azadî di şertên ku wî dixwest têda karê xwe bimeşîne bi xwe li Tirkîyê "gunehbarî" bû, ji ber wê jî di pêşiya wî da gelek kelem û stîrî hebûne. Bona fira teyrê azad ra esmanê sayî û bilind divêt hebûya. Ew ezman li ber Firat Cewerî vebû, gava ew tevî gelek xortên kurd ên rewşenbîr û azadîxwaz xwe gîhande Ewropayê, li Swêdê bi cî war bû û li wê derê sitara xwe dît.

Ji serê sêrî da Firat Cewerî zanîbû li welatê azad cî û wezîfa wî çî ye. Li hemin salê, sala 1980, gava xortê nozdeh salî gihîştê Swêdê, berevoka helbestên xwe çap kir. Evîna pirtûkê di jiyana nû da bû nasname wî. Ji vir û wêda ew bi çelengî tevî meşa ronakbîriya kurdî bû. Bi zimanê dayîka xwe, bi helbest, pexşan û wergerê meşa xwe dewam kir.

Kovara NÛDEMê dest bi weşanê dike

Sala 1992an di jiyana Firat Cewerî saleke xuya ye. Bi bingehdanîna weşana kovara NÛDEMê, Firat Cewerî eşkere kir, ku edebiyat dikare hê xurt bi pêş bikeve, gava ji çarbaskên partiyatîyê azad e. Azadiya fikrê perspektîvên firehtir ji bo civakê û rewşenbîriyê vedike. Fikrê azad, perwerdeyî bi hisa germ ber bi welêt û gel-perweriyê, li ser riya têkoşîna rizgarbûnê û pêşveçûnê, hê bi şewq û ronayîdar e.

Gava meriv dixweze ked û xizmeta Firat Cewerî qiyas bike divê taybetî li ser kovara NÛDEMê bisekine û rola kovarê bona pêşxistina edebiyata nûjen binirxîne. Jiyana temendirêj, stabîl û qelîta bilind, evîna xwendevanan ber bi kovarê - ew gişk ji huner û hêza xwedî û berpirsyarê wê Firat Cewerî tê. Karkirina bi şarezatî li meydana çape-maniyê da bû bingeh, ku kovar hejmar hejmar qewîn fikir bingeha pêşxistina zimanê standart bona peyva nivîskî. Xwediyê NÛDEMê bi heybeteke evîndariyê ber bi edebiyeta kurdî hevkarên xwe û nivîsarvanên kovarê jî ruhdar fikir, ew li dora xwe û li dora kovarê dicivand, meydana hevkarîyê bona hemiyana berfireh fikir. Di kovarê da, bawar bike, "dêmkarîya" formal cî negirt û tevlihevî li ziman û zarava da çê nebû. Kirîtêriyên zimanê nivîskî hebûn, ser wan kirîtêriya di kovarê da nivîsar dihatin weşandin. Firat Cewerî bi xwe tevî zimanê nivîsarê nedibû, qelesa destê xwe di nivîsara da zêde nedigerand, lê balkêş ew e, ku giraniya kovarê nivîskar mecbûr fikir, bilindaya dereca kovarê biparêzin, xwe biêşînin û nivîsarên xwe li gorî zimanê kovarê amade bikin.

NÛDEM bû şemdanek, ronayî da ser riya meşa edebiyatê. Dijwar e meriv qayîl be bi wê fikrê, ku Firat Cewerî venagere û dîsa kovara xwe berdewam nake. Heyf û mixabin, ku hejmarên NÛDEMê bere-bere dibin dîrok. Ez zanim, xwendevanên kovarê kêmaniya NÛDEMê his dikin, ciyê wê ji wan ra vala maye. Hemû çil hijmarên kovarê ser hev bes e ku bibin pêdîstaleke giranî, ji bona ku bejn û bala Firat Cewerî, wek emekdarê edebiyata kurdî, li ser prospêkta fireh ya riya pêşvaxistina çanda nivîskî, wek heykel li ser bilind bibe.

Bona pêşdaçûyîna zimanê nivîskî ya berz, nava hemû gelan da, pir girîng e hunera tercumanîyê (wer-

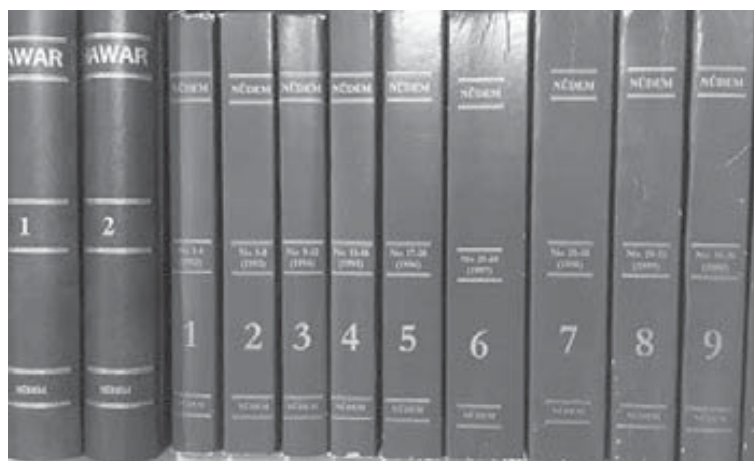
gerê). Ev bergeh di nav edebiyeta kurdî da zêde xurt nîbûye. Bi şanazî dikarim bêjim, ku xizmeta Firat Cewerî di vê pirsê da jî xurt û bi berhem e. Bi destê wî ser zimanê kurdî hatine wergerandin berhemên klasîkên edebiyata dinê. Bi wergerên xwe Firat Cewerî pireke xurt û hêja ava kir navbera edebiyatên herdu gelan da. Ew kar bi alîkî din va xizmeteke mezin bû ku entelektuelên swêdî bêtir qedrê zimanê kurdî bigrin û heyîna edebiyata kurdî ber çavê xwe bibînin û jê ra bibin piştovan, ku ew nav rêzê edebiyatên gelên dinyayê ciyê xwe yê hêja bigire.

Firat Cewerî xwediyê pirtûkên hijmar mezin e. Ew pirtûkên helbestan in, bîranînên rêwîtiyan e, çîrok in, roman in, gotar in. Fireye bergeha lêgerînên nivîsarvanê kurdî hêja di bergeha lîteraturayêda. Li hemû pirtûkan şuret û jêhatîya qelesa Firat Cewerî berçavan e.

Firat Cewerî di karê xwe yê mezin da tim geriyaye û ji xwe ra hevkar û dost peyda kiriye, alîkariya gelek nivîskaran kiriye, ku ew bêne ser riya edebiyatê bisekinin. Rewşenbîr weşanxanek ser navê NÛDEMê ava kiribû. Ew ji daxwazê mezin peyda bûbû. Firat Cewerî xwastiye alîkariya nivîsarkarên kurd yê nûbîşkivî bike, wekî ew jî berê nivîsarên xwe bibînin.

Em divê xizmeta Firat Cewerîyê piremek di edebiyeta kurdî da binirxînin, ji ber ku ew hewcetî îro heye. Lê belê, em zanin, ku nivîskar, werger, rewşenbîrê kurdî hêja hê li ser riya xizmetê ye û hîviya me ji wî gelek e, ku ew bi nivîsarên xwe yê nû û hêja me şa bike û me jê bêpar nehêle.

Ez gotina xwe ya kurt ya li ser Firat Cewerî wisa dawî tînim: Toxîma saxlem li ser erdekî saxlem şîn bûye, bûye dar û ew dar berên şêrî û pîr-hejmar girtiye.

Musa Bêjevan

Firat Cewerî Hakkında Kırk Satır

Sonunu bildiğimiz her hikâyenin başına dönmek gerekir bazen. Az değil, tam kırk yıldır kalemi ve kelamıyla mücadele veriyor Firat Cewerî, yıllar boyunca yok sayılan ve yasaklarla ortadan kaldırılmak istenen Kürt dili ve edebiyatı uğruna. Bu mücadele hikâyesi gençlik yıllarında başlamıştır. Kürtçe eserlerin henüz kitap raflarında bulunmadığı o karanlık zamanlarda, gazete kâğıdıyla sarılmış Cegerxwîn'in bir şiir kitabıyla başlar, Cewerî'nin Kürtçe yazma serüveni. Kendi sesiyle ona hitap eden bu kitabı satır satır okuyunca ilk defa yazılı anadiliyle tanışmıştır. Bu tanışmanın sonunda Cewerî'nin kendisi de sesini oluk oluk ve dize dize akıtmıştır beyaz kâğıtlara. Zor olan bir zamanda, gece gibi karanlık bir aynada bulmuş hakikatini, henüz bıyıkları yeni terleyen bir ergenken.

Kürt öykü ve romanında ezber bozmak

Sürgün olmak, biraz da cüzzamlı olmak gibidir; özellikle insan başkasının gözünden kendine bakınca. Kendi topraklarından kovulma hissi uyandıran sürgünde, hiçbir şey eskisi gibi yürümez insan hayatında. Zaman farklı işler ve saatler farklı yönde döner. Sadece kendi anadiliyle yazma uğruna bütün ailesini, dostlarını, arkadaşlarını ve yurdunu ardında bırakıp sürgün hayatını seçen fedakâr bir yazardır Firat Cewerî. Belli bir misyonla çıkmış olduğu yoldan hiç sapmadan amacına doğru ilerlemiştir. Kürt dili ve edebiyatı için birçok acıya katlanıp pek çok başarıya imza atmıştır. Sürgün hayatında birçok kişi tutunamayıp, yalnızlık hissiyle kendini yalıtılmış hissederken, Cewerî bilmediği bir dünyada hedefi için her türlü imkânı kullanarak kendini var edebilmiştir. Yılların getirdiği entelektüel birikimiyle Kürt diline ve edebiyatına taze kan taşıyarak adını Kürt edebiyatı tarihine yazdırmıştır.

1980'den beri İsveç'te yaşayan Cewerî, Kürt diline ve edebiyatına hizmet etmektedir. Kürt dilini diri tutmak için ömrünün kırk senesini feda etmiştir. Bütün zorluğunu ve zahmetini tek başına sırtlanarak, Kürt edebiyatının önemli hafızalarından biri olan Nûdem dergisini on sene boyunca hiç aksatmadan çıkartmıştır. Bu dergiyle, parçalanan Kürt edebiyatını bir araya getirmiş, farklı diyarlarda yetişen çiçeklerden bir demet yaparak gelecek nesillere ölümsüz bir eser sunmuştur. Dünyaca tanınan birçok klasik eseri Kürtçeye çevirmiştir. Yaptığı bu çevirilerle bir yandan Kürtçeyi diri tutarken, bir yandan da dünya klasiklerini Kürtçe okuma imkânı sağlamıştır. Hazırlamış olduğu Kürtçe Öykü Antolojisi ile geçmişten günümüze Kürt öykücülüğü üzerine tarihi bir eser kazandıran Firat Cewerî, aynı zamanda modern Kürt öykücülüğünün ilk ve önemli isimlerindedir. Öyküleriyle, Kürt öykücülüğünü, günümüz dünya modern öyküsü standartlarına taşımaktadır.

Yazdığı romanlarda kullanmış olduğu tekniklerle, kurgularla da Kürtçe romanda ezberleri bozmuştur. Yakaladığı özgün tarzıyla toplumun gerçeklerini toplumun yüzüne karşı söyleyecek kadar cüretkâr; yarattığı karakter, motif ve imajlarla hayallerini lirik ve akıcı bir üslupla vermektedir.

Kırk yıllık sanat yaşamında kırk eser vererek, Kürt edebiyatını adeta kırk sütunla desteklemiştir. Dünya edebiyatına adını yazdıran kimi sürgünlü yazarlar gibi Firat Cewerî de sürgün olup da geldiği topraklarda mucizeler yaratan nadir bir edebiyatçıdır.

Ferhad Pîrbal

Firat Cewerî xeleka navbera du nifşan e

Ez cara yekem di sala 1983an de bi Firat Cewerî hesiyam dema ku wergêrê me yê navdar Şukir Mistefa çîrokek wî ji alfabeya latînî raguhastibû ya erebî û di kovarek kurdî de belav kiribû. Wê demê min Firat Cewerî nas nedikir û nedîtibû û min berê tu berhemên wî yên din nexwendibûn. Lê bi wê çîrokê min zanî ku Firat Cewerî çîrok-nivîsekî modern û têgihîştî ye.

Firat Cewerî li gel Mehmed Uzun û komek ji pexşannivîsên bijare ne ku bi alfabeya latînî û kurmanciya bakur dinivîsin. Ez ê hemû wê xizmeta bêhempa ya çandeyî ya ku Firat Cewerî bi xebat û wergerandinên xwe kiriye û ji dorê 15 pirtûkan pêk tê li aliyekî bihêlim û tenê behsa hunera wî ya afirandinê bikim.

Ji sala 1924ê ve zanav û çandeya kurdî, afirandina bi zimanê kurdî jî di nav de, hatin qedexekirin. Loma, nivîsîna bi kurdî jî çalakiyek siyasî bû. Di wan şertan de tenê nivîsîna bi kurdî jî divê bi serê xwe wek afirmendiyê bêt hesabandin. Loma jî heta serdema Mûsa Anter û salên 1980yê jî nivîsîna kurdî li Bakurê Kurdistanê di nav milbendên teng yên nasyonalistî de mabû û hunera nivîsînê bi bendên welatparêziyê ve hatibû girêdan. Ji bilî pirsên neteweperweriyê, edebiyatê bi xwe tu tiştêk din ve mijûl nedikir. Nifşê berî Firat Cewerî tenê ji perspektîva nas-

jonalistî ve li edebiyatê dinerî. Huner û teknîka wan ya vegotinê loma jî qels û lawaz bû.

Hemberî wê rewşa heyî, qîmet û bihadariya Firat Cewerî baş tê dîtin. Firat Cewerî bi nivîskariya xwe li dijî vê tengbîniyê serî hildide û bendan dipiçîne (gav dike, derbas dike).

Firat Cewerî bi gelek teknîkên berê ji edebiyata kurdî re nenas tê meydana hunera vegotina çîrokan. Herwiha dîmen û cîhanbîniya wî jî li ber ya nifşên berî wî pir berfirehtir e. Hevdem ew xwe li gelek mijar, pirsgirêk û azmûnên ku berê kûr û dûr lê nehatiye vekolîn diceribîne.

Heman ceribandîna modern berçav in di kovara wî ya bînimûne, NÛDEMA nûjen de ku li Stokholmê dihat weşandin û di biyava moderniyê de li hemû Ewropayê û di nav diyasporaya kurdî de bêhevta bû. Bi rastî ew kovarek hêja ya xwedî taybetmendiyek nû û cihê bû ku bi xwe jî ji ber ku taybetmendiyê xwediyê xwe Firat Cewerî bû.

Firat Cewerî nivîskarekî modern û nûxwaz e. Wî xewn heye ku nifşê nû yê nivîskarên kurd li Tirkîyeyê ne hewce ye bi rewşa îro razî bibin. Firat Cewerî nivîskarekî daxwazkar (exigeant, eksijan), serhildêr û xewnbîn e.

Ayşegül Tözeren

Kronotopun yırtıldığı an: Firat Cewerî'nin metinleri

Geç Bir Sonbahardı, Birini Öldüreceğim, Lehî, Maria Bir Melekti isimli romanları ve *Solgun Romans* adlı öykü toplamını kaleme alan Firat Cewerî, İsveç'te yaşamını sürdüren Mardin doğumlu bir yazardır. Cewerî, yazarlığın yanı sıra Dostoyevski, J. Steinbeck, A. Çehov, S. Beckett, Yaşar Kemal, J. P. Sartre, Gunnar Ekelöf gibi pek çok yazarın da eserlerini Kürtçeye kazandırmıştır.

Kronotop parçalanırken...

Edebiyatçı, eserlerini bu dilde kaleme alsada, yazın evreninde üç farklı dilin yer aldığı açık: Kürtçe, yanı sıra İsveççe ve Türkçe. Edebi metinlerinin mekânını da çoğunlukla bu dillerin konuşulduğu coğrafyalar oluşturuyor. Bakhtin'in "kronotop", Türkçeleştirerek söylersek, "zaman-uzam" kavramını ödünç alarak Cewerî'nin metinlerine yaklaştırmaya çalışabiliriz. Bakhtin'e göre, "*Romanın temel anlatısal olaylarını örgütleyen merkezdir bu zaman-uzamlar. Zaman-uzam, anlatı düğümlerinin bağlandığı ve birleştiği yerdir.*" Bundan dolayı, "*bir yapıttaki zaman-uzam, sanatsal zaman-uzamın bütününden yalnızca soyut analiz düzeyinde yalıtılabilecek bir değerlendirme boyutu içerir. Edebiyatta ve bizzat sanatta, zamansal ve uzamsal belirlenimler birbirinden ayrılamaz ve daima duyguların ve değerlerin izini taşır.*"¹

Firat Cewerî, çocukluk ve ilk gençliğini Mardin'de geçirmiş, ardından İsveç'e giderek, Stockholm'de yaşamını sürdürmüş, uzun yıllarca da doğduğu toprakları görememiştir. Yani, yazar metinde her ne kadar yazdığı zamanın Mardin'ine gitmek istese, geçmişe gidecektir. Bakhtin'in "kronotop" kavramıyla hareket edersek, bu çelişkiyi metinsel örgünün çözülme anı olarak görmek hatalı olur. Bu, metindeki kronotopun, zaman-uzamın yırtılmasıdır.

Firat Cewerî'nin tüm romanlarında dikkat çekici biçimde yolculuk vardır. *Geç Bir Sonbahardı* romanında Ferda evine ve geçmişine doğru yolculuğa çıkar, Temo sokaklarda kaderini arar, Lehî kaderinden kurtulmaya çalışır ve farklı yerlere göçer. Yazar iki farklı ülke arasında gidip gelir. Bazen beden de yurttur. Daniel'in zihni iki beden arasında gidip gelir. Hangisi Maria'dır, hangisi Rozin'dir, hangisi şimdiki eşidir, hangisi gençlik aşkıdır, dahası hangisi ülkesidir? Cewerî'nin metinlerinde cevaplar tekinsizdir.

'Retro-ütopya'dan uzak yazın

Firat Cewerî, karakterlerinin belleğinde geri dönüş oyunları kurarken de, onları uçağa bindirip yurduna yolladığında da "retro-ütopya" kurmaz. Bireyin ne doğduğu yer, ne ideolojisi, ne geçmişi, ne kökleri idealleştirilir. Cewerî yaşamın çelişkilerini ifşa ederek metnini oluşturur. Bu yönüyle onunki tam da tanıklık edebiyatıdır. Çünkü yazarın zihin evreni aynalarla çevrilidir, yüzleşir, hesaplaşır. Bir tek dev aynalarına yer yoktur. Bu hesaplaşmayı en keskin biçimde de erkeklik üzerinden yapar.

Solgun Romans isimli öykü toplamında yer alan "Martın 8'i" metni, erkeklikle hesaplaşmasının örneğidir. "Martın 8'i", salon toplantılarında kadın haklarına ilişkin nutuklar atan, ancak evinde kadının insan haklarını hiçe sayan bir erkeği konu eder. *Lehî* romanında, Lehî/Diana'nın Almanya'da işçi olan babası, aynı ülkedeki ailesini eve hapseden bir erkektir. Annesinin çalışmasına, dil öğrenmesine izin vermez. Lehî/Diana'nın ise, eğitimini sürdürmesini ahlaksızlık olarak görür. Firat Cewerî, İsveç'te yaşadığı yıllarda, göçmenleri ve kültürel çatışmalarını derinlemesine incelemiştir. Bu kültürel farklılıklar su yüzüne en sık toplumsal cinsiyet konularında çıkmaktadır. Ferda'nın oğlunun yani Cengo'nun annesine attığı toka-

1 Bakhtin, Karnavalda Romana, s. 296.

dın aktarımı, erkekliğin eleştirisidir. Erkek, salon toplantılarında insan hakları, ifade özgürlüğü konularında adanmış bir savunucu olarak görünse de, evinde dar bir zihin kalıbına sahip olabilmektedir. Bu çelişkinin ifşası, yaşadığımız coğrafyanın edebiyatının yumuşak karınlarından. Çünkü görece ilerici siyasi düşüncelere sahip erkeklerin, hegemonik erkeklikten kendisini kurtarabildiği öngörülmektedir. Oysa egemen erkeklik sosyokültürel düzeyle açıklamayacak kadar karmaşık bir yapıya sahiptir. Firat Cewerî, hegemonik erkeklikle yüzleşirken, ezilmişlerin de eşit olmadığını işaret eder. Özellikle de ezilmişler sınıfında kadının daha da ezildiğini gösterir.

'Yersiz' korkular

Firat Cewerî'nin romanlarında göç etmiş bireylerden erkekleri çoğunlukla ana karakter olarak seçmekte olduğu görülmektedir. Ancak anlattıkları ya kadınların hikâyeleridir ya da kadınlarla olan hikâyeleridir. Karakter olarak ne kadar diyalog ve monologların kurucusu erkekse de, hikâyenin aydınlanma anlarında hep kadınlar ön plandadır. Ayrıca, ana karakterler erkek olsa da, hikâyeye kadın bedeni üzerinden kurulan geçişlilikte yeşerir. *Solgun Romans*'ta yer alan "Hayat Hikâyem" öyküsünde, erkek yazar, bir rüya görür; rüyasında ilk aşkı olduğunu düşündüğü kadınla sevişir, o terk etmek zorunda kaldığı kadındır, yerdir. Oysa yanında uzanan bugündür, eşidir. Başa çıkamadığı bu çelişkiden edebiyata sığınarak kurtulmaya çalışır, *Nûdem*'den Firat Cewerî aramıştır, belki öyküsü yayımlanacaktır.

Kadın bedenleri arafında kurulan geçişlilik hali *Maria Bir Melekti* adlı romanda billurlaşır. Hem de bir tekinsizlik durumu yaratır. Öyle bir aura yaratılmıştır ki metni gotik bir havaya sokar. Yeni gotikte, karanlık şatolardan çok, insan zihnidir mekân...¹ *Maria Bir Melekti*'de olduğu gibi... Roman, Daniel'in zihninde başlayıp biter aslında. Gotik metinlerde korkunun kaynağı, tekinsizlik durumudur. Tekin/tekensizlik kavramının temeli kazındığı zaman İngilizcedeki canny/uncanny sözcüğünden Türkçeye kazandırıldığı görülmektedir. İngi-

lizceye ise Sigmund Freud'un Schelling'den faydalanarak ortaya koyduğu heimlich/unheimlich kavramlarından geçmiştir. Akademisyen Fikret Arargüç, Gotik ile ilgili makalesinde, Almancadaki heim sözcüğünün Türkçedeki karşılığı yuva veya yurt olduğuna dikkat çeker. Böylelikle, heimlich "yuva/yurda özgü olan", aşına olunan anlamını taşımaktadır. Unheimlich ise tekensizlik kavramını aşına olunmayan olarak yansıtır olabilir.² Firat Cewerî'nin roman ve öykülerindeki tekensizlik hali Almanca kökeniyle birlikte düşünüldüğünde karşılığını bulmaktadır.

Solgun Romans'ta yer alan "Nürrike'nin Falı" adlı öyküsünde bu tekensizlik hali çok belirgindir. Kadın karakter, çift başlı bir canavar doğuracağı Nürrike'nin falında çıktığından, bu kehanetin doğru çıkacağına inanmaktadır. Kehanetin yarattığı karanlık korku havası, öykünün son satırına kadar sürer ve finali, belirsizlik içinde bırakılır. Bu muğlak tekensizliği yazar ustalıkla *Maria Bir Melekti* isimli romanında da kurmaktadır. Daniel, arabasında bir cesetle dolaşmaktadır. Maria'nın cesediyle... O ceset sadece eşinin midir? Yoksa geçmişi midir? Belleğinden silmeye çalıştığı geçmişi... Baskılardan dolayı kaçtığı geçmişi... Rozin ve Maria arasında bir geçişlilik mevcuttur. Belleğindeki geçit gibidir iki kadın. Rozin'le bir geçmişine, bir bugüne ulaşır, zihninde "bastırılmış olan geri dönmektedir", elbette "yersiz" korkular olarak... Birlikte olduğu kadınlar tarafından aldatıldığı paranoyasına kapılır, onlarla birlikte yaşadıkları evin zindana dönüştüğünü, hapsediğini... Ve romanın ilerleyen sayfalarında kaza sonucu Maria ölür, onun cesediyle gezmeye başlar. Eşinin cesediyle birlikte dolaşmak, son derece alışılmadık bir durumdur, tekensizdir. Ölen, arabasında cesedini taşıdığı sadece eşi değil, aynı zamanda belleğidir de... Zihninde olup bitenler, hatırladıkları ve hatırlamadıklarıyla, bodrumu karanlık zindanlarla dolu bir şatoya benzer.

Daniel'in zihni, gotik bir şatodur.

Firat Cewerî'nin yazdığı da tam bu unsurlardan dolayı neo-gotiktir.

1 Işık, Onur, "Yeni Gotik: Dehşetin Yeni Zemini Olarak İnsan Zihni".

2 Arargüç, M. Fikret, "Mimari Bir Tarzdan Edebi Bir Türe: Gotik".

Abdulla Peşêw

Girîngiya Firat Cewerî

ew e ka ew çî û çawan dinivîse

Di cihana nivîskariya kurdî de, yên ku dinivîsin ne hindik in, lê bi tenê hinek ji wan cihê xwe di dil û mêjyên xelkê de çêdikin. Şop û cihê destxetê wan weha bi hêsanî ji ser rûberê kultura netewî û mirovatiyê nayê şuştin. Firat Cewerî yek ji wan kesan e. Dibe ku Firat Cewerî yek ji wan nivîskarên kêr yên bakurê Kurdistanê ye, ku berî 20 salan min bi riya çalakiyên wî ew nas kir. Vê dawiyê jî dostaniya min ya li gel wî peyayê camêr û jêhatî, ji bo min hem serbilindî ye, hem jî bi tam û mifa ye.

Girîngiya Firat Cewerî ne di wê yekê de ye ku bi tenê dinivîse, belkî di wê yekê de ye, kanî ew çawan û çî dinivîse? Kengî û ji bo kê dinivîse?

Her cara min Nûdema rêzdar Firat Cewerî didît, ji aliyê ziman û giraniya babetan ve yekser kovara Gelawêjê dihat bîra min.

...

Dema mirov wê dibîne, mirov xwe ranagire û yekser bîr li hin peykeran dike; hin peykerên balaberz ji bo Firat Cewerî û wan serbazên ku gyanê xwe pêşkêşî zimanekî bêkes û sêwî kirine û dikin...

Ahmet Ümit

Firat Cewerî edebiyatın sınırsız dünyasını tercih etmiş

Firat Cewerî bu topraklarda doğmuş bir yazar. Benim gibi 78 kuşağının bir üyesi. 1980'lerde yaşananlar İsveç'te politik bir sürgün olarak hayatını devam ettirmek zorunda bırakmış onu.

Ama o, politikanın sınırlarından kurtulup edebiyatın o sınırsız dünyasını tercih etmiş. İnsanın o karmaşık dünyasını, hiçbir zaman tümüyle açıklayamayacağımız insan ruhunu sözcükler aracılığıyla açıklamak gibi zorlu bir uğraşa girişmiş. Fakat hiçbir zaman ülkesiyle, halkıyla bağıni koparmamış. Kilometrelerin yarattığı uzaklık, onun kültürel kopuşuna neden olmamış. Hâlâ anadilinde, Kürtçe olarak yazıyor eserlerini.

...

Evet, geç de olsa bu sıradışı yazarla tanıştığım için kendimi mutlu hissediyorum, bence siz de zaman kaybetmeden onun bir kitabıyla tanışın, asla pişman olmayacaksınız...

Berken Bereh

Berhemên Firat Cewerî xewn û xeyalên netewa me ye

Piştî gorankariya 12 îlonê bêdengî û tirsê wek çarşevê reştarî xwe berdabû ser welêt. Gellek ji şoreşger û netewperweran berê xwe dabûn Ewrûpa û dewletên biyanî. Tu derfet û delîveyên ku tu bikaribî kula dilê xwe darêjî nebû. Radyo, rojname, komele û sazî hatibûn girtin, qedexekirin û civat bêdeng bû. Helbet vê rewşê dilê me dişewitand lê ne kovar û ne jî tişteki din hebû ku mirov ya dilê xwe lê binivîse. Lê me dibihîst ku li Ewrûpa hin ji wan netewperweran hewl dane û kovar çap dikin, dengê me radigihînin dinyayê. Aha yek ji wan edîb û şoreşgeran Firat Cewerî bû.

Firat Cewerî bi helwest, sekn û berhemdariya xwe karî bibe wargehek ziman û çanda kurdî û platformeke wêjeyî saz bike. Kovara Nûdem encama vê berpirsiyarî, hişmendî û feraseta entelektueliyî bû. Firat Cewerî bi kovara Nûdemê bû pirek di navbera welêt (her çar parçe digel kurdên Sovyetê) û cîhanê de. Bi saya Nûdemê me ên li welêt derfet dît ku berhemên me ronahiyê bibînin û xwe bigihînin cîmaeta xwe. Her wiha ewî bi werger û ji nû ve çapkirina kovara Hawarê jî xwîneke teze ji wêjeya kurdî kurmancî berda. Hêjayî gotinê ye ku Firat Cewerî bi têkilî û danûstandina xwe ya li gel PEN û saziyên din ên çandî bo dîplomasiya wêjeyî jî gellek bû alîkar ji me re. Ger îro behsa "ekola swêdê" tê kirin bi min ked û xebata Firat Cewerî divê neyê piştguh kirin. Lew berhemên Firat Cewerî çî çîrok, çî helbest, çî roman; deng, awaz, xem û kul, xewn û xeyalên netewa me ye. Berhemên wî prototîpeke Kurdistanê û ruh û giyanê şênîyên wê ye. Ez bi minasebeta pîrozkirina 40 saliya wêjeya Firat Cewerî, wî bi serbilindî pîroz dikim û 'emrekî dirêj ji wî û peyv û qelesa wî re dixwazim.

Payiza Dereng
Firat Cewerî

İrem Uzunhasanoğlu

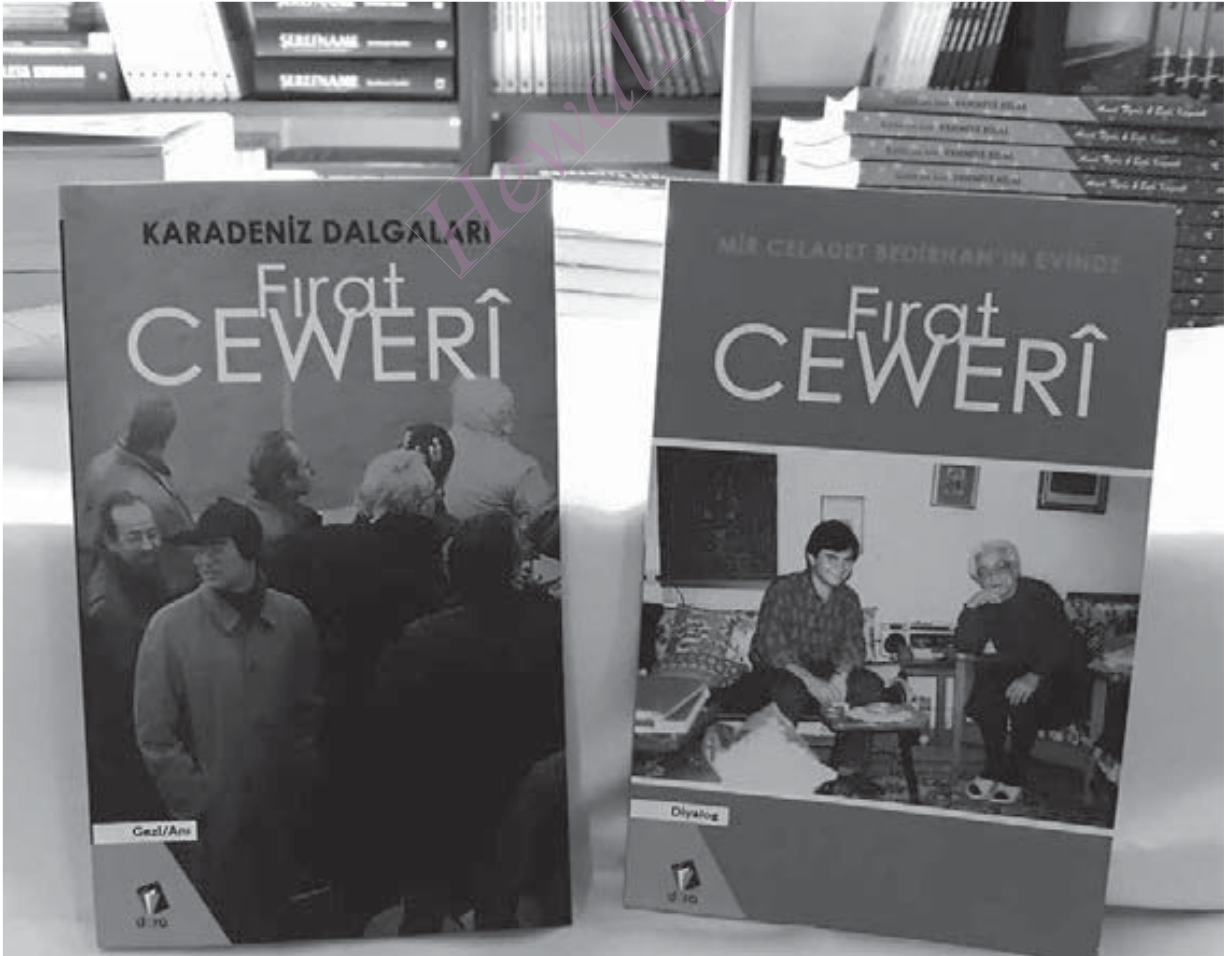
Dilinden sürgün olmamak için toprağından sürgün olmak!

Firat Cewerî Kürtçe yazabilmek, edebiyat yapabilmek uğruna göç ettiği ikinci ülkesi İsveç'te kırkinci edebiyat yılını kutluyormuş. Bunu duyduğumda duygulandım; insan, hayalleri uğruna çok şeyden feragat ediyor ve bunları gerçekleştirdiğinde, işte o zaman yaşamın bir anlamı oluyor.

Koskoca kırk yıl, dile kolay... Dilinden sürgün olmamak için kendini toprağından sürgün eden sevgili Firat Cewerî'nin Türkiye ziyaretlerinde yanında mutlaka dünya çapında ün salmış yazar dostları olur.

Maria Bir Melekti, Birini Öldüreceğim, Geç Bir Sonbahardı, Lehî, Solgun Romans gibi kitaplarının yanı sıra, antoloji derleme, deneme yazma, dergicilik ve çeviri işiyle de meşgul olan edebiyat emekçimiz Firat Cewerî, kırkinci yılına, kırkı aşkın eserle giriyor. Kürt edebiyatı üzerine değerli çalışmalar yapmış, İsveççe-Kürtçe-Türkçe arasında köprüler kuran, araştırmacı romancı yazar Cewerî'yi can-ı gönülden kutluyorum ve soruyorum:

Maria gerçekten bir melek miydi?

Konê Reş

Firat Cewerî mirovekî nemir e

Hejmara 40î di gelek kultura de û di kultura kurdan de jî hejmareke pîroz e. Vêca dema ku mirovekî 40 sal ji temenê xwe diyarî ziman û wêjeya gelê xwe kiribe, cihê pîrozî û spasiyê ye. Nexasim ku ew mirov kurd be, zimanê wî qedexê be û wî bi wî zimanê qedexê 40 pirtûk û 40 hejmar ji kovareke bedew çap kiribin, bêguman ew mirov hêja ye ku em serê xwe li ber bitewînin. Ew mirov Firat Cewerî ye. Firat Cewerî yê ku ez wî ji gelek rexan ve wek lehengekî kurd di warê nivîsandina bi zimanê kurdî de nas dikim. Wî di 40 salî de 40 pirtûk di navbera afirandin û wergerê de nivîsandine... Herwiha wî bi sedan gotarên têvel li dor wêjê û rewşenbîriya kurdî di kovar û rojnameyan de nivîsandine. Belê ya jî tevan girîngtir li ber dilê min, damezirandin û weşana wî ya kovara spehî Nûdem e. Ev kovara ku di navbera salên 1992-2001ê de 40 hejmar jê hatine çap û belavkirin. Ma kê û ne kê ji kurdên Bakur, Başûr, Rojhilat û Rojava di vê kovara wî de nenivîsandiye? Cara pêşî, dema ez çav bi Nûdemê ketim, tavilê Mîr Celadet Bedirxan û kovara wî Hawar hatin bîra min... Hawar jî dîsa bi saya Firat Cewerî bi du cildên spehî giha ber destên me.

Firat Cewerî mirovekî nemir e. Ma çend kurd wek wî hene? Ez temenekî dirêj di xweşiyê de bo wî hêvî dikim.

Nalan Çelik

Fırat Cewerî'nin edebi mücadelesi

Bir Demet Gül'ün memleketinden söz etmek istemeyen Cemil'i, yılların zorunlu hasretinde yurdunun damında uyumayı özleyen, Mardin'in yıldızlara en yakın dam olduğunu anlatırken dilek tutmayı düşleyen kahramanımız, çoğunluk düş görür. "Kara Bulutlar"ın biat avcıları ormanında, özgürlük inançlıları göğe yükseleceğini bilemeden "Bugün olağandışı bir şey yok" demişken, damdan düşercesine uyanıverir düşünden. Sürgünlük yaşama sarmaşıklanmışken muhbirlerin çoğaldığı coğrafyaya özlem: "Orhanov'un Rüyası"nda Kültür Bakanı olması, "Hayat Hikayem"de Kürtçe konuşan güzel kadınla sevişme rüyası, İsimsiz Böcek'te ne uğruna öldüklerini anlayamadığı arkadaşlarını yaralarındaki rüyaya davettir.

Fırat Cewerî'nin *Solgun Romans* adlı öykü kitabı düş görürken "Sen de doktorsun, öyle değil mi" işkence sorusunda geçmişin hesaplaşması, düş kurarken Temo'nun dört köye dört okul yaptırmasındaki geleceğin güzel günler umudu...

Şiirlerini Kürtçeye çevirdiği İsveçli şair Gunnar Ekelöf'ün dizeleri gibidir Cewerî'nin edebi mücadelesi:

"Kör edilmişlik görmeyi güçlü kılar

Işığa kadar."

Şahîn Bekir Soreklî

Firat Cewerî di pêşdexistina wêjeya kurdî de xwediyê roleke girîng e

Firat Cewerî, Musa Anter - 1990

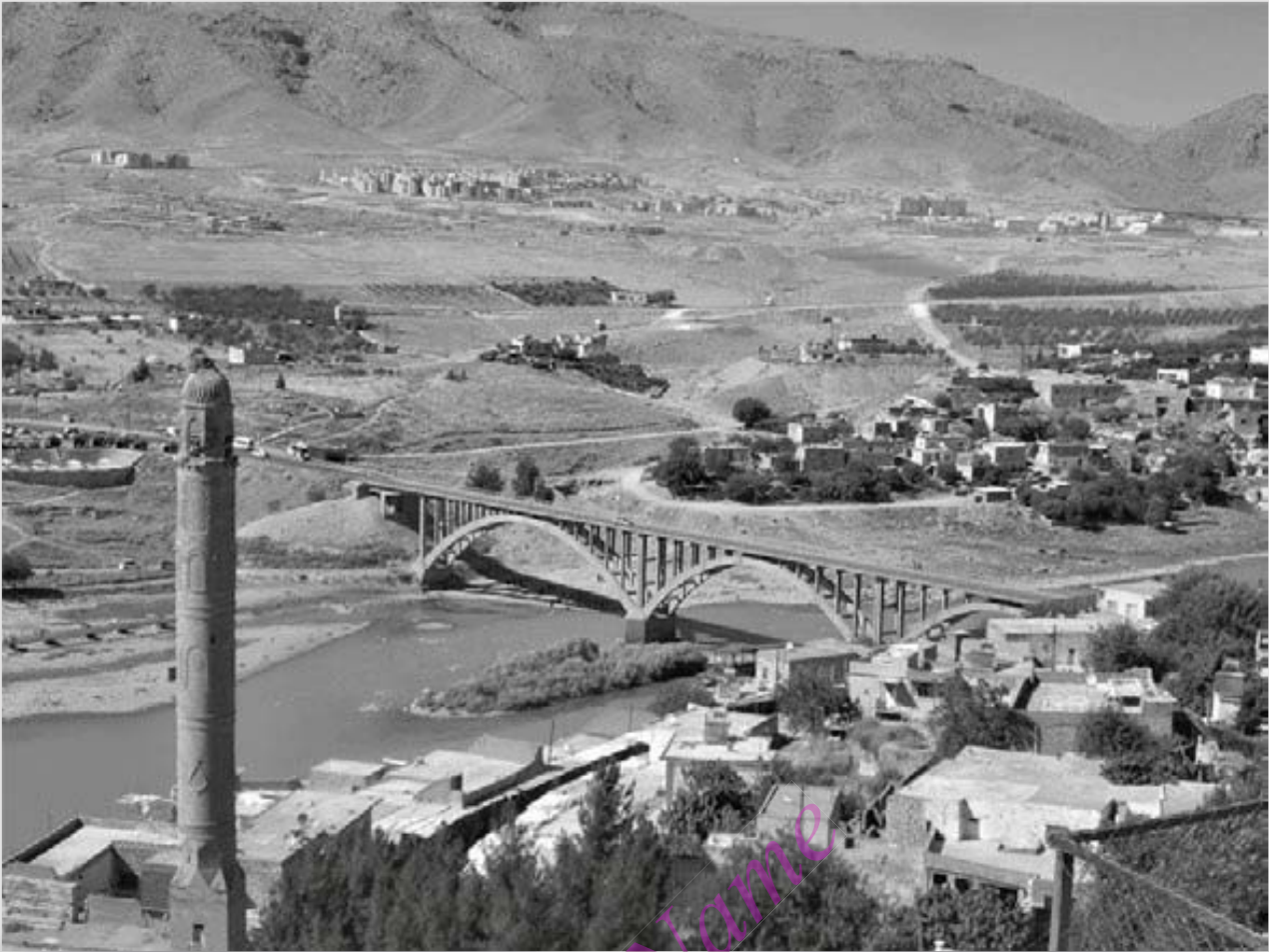
Firat Cewerî yek ji wan nivîskarên e ku roleke girîng di standardkirina kurmanciya nûjen de leyiztiye. Celadet Bedirxan û nivîskarên ji nifşê wî bûn pirek di navbera nivîskarên wêjeya klasîk û kurmanciya nivîskî ya destpêka sedsala bîstemîn de. Nifşê Cewerî yê ji destpêka salên 80yan de li derve dest bi nivîsandina berhemên wêjeyî kir, kurmanciya nivîskî gîhand dema me û şeweya nivîsandinê bi gavên mezin ber bi pêş bir.

Firat Cewerî jî bi demê re ji qalibê helbestan derket û xwe gîhand astê romanên. "Ez ê yekî bikujim" û "Payîza dereng" du ji romanên wî ne ku min xwendine, du berhemên balkêş û bi naveroka xwe ya wêjeyî û zimanî bi nexer in.

Firat Cewerî dostekî şên, zimanxweş û kurdperwer e. Mirovekî weha ye ku hem aliyên bi nexer ji çanda kurdî bi xwe re hiştine, hem jî ji şaristaniya rewşenbîrî ya ewropayî sûd wergirtiye û hişmendîya xwe pê dewlemendî kirîye.

Firat Cewerî xwediyê roleke grîng e di pêşvexistina ziman û wêjeya kurdî de. Yek ji karên wî yên gelekî bi nexer û encam, birêvebirina kovara wêjeyî Nûdem bû.

Çel sal jiyaneke e. Dema mirovek 40 salan ji jiyana xwe bide mijarekê û mijar li vir kurmancî û wêjeya kurdî be, ev nîşana mezinahî û dilsoziya Firat Cewerî ye. Aferîn ji te re kekê hêja Firatê Cewerî! Spas ji te re ku te bêyî westan ewqas ked di ber me de buhurand.

HESKÎF; Dîroka Bendavê û Hilweşîn...

MESUT ALP

“Berî her tiştî weke gel, me xwe ker û lal kir. Gelek rewşenbîr, nivîskar û rojnamegerên me, ji roja ewil ve bi meseleyê zanîbûn lê mixabin zanîna xwe nedigihandin derdora xwe!

Ji vê hejmarê û pê ve, li ser mijara arkeolojî û dîrokê em ê bi hev re bin. Berî her tiştî ez dixwazim spasiyê bidime Kovara Dilopê da ev derfeta xweş dane min ku ez bigihîjime we xwînerên delal. Ez hewcedarî pê dibînim ku xwe bi kinasî bidime nasîn. Bawer im gelek dost û hevalan qet navê min jî nebihîstine. Ez ji bajarê Mêrdînê, ji navçeya

Nisêbîne me. Li ser arkeolojiya Mezopotamyayê û Rojhilatanavîn ev zêdeyî bîst salan e ku ez dixebitim. Pê re jî li ser fotokêşî û nivîskariyê xebatên min didomin. Niha jî ez li Parisê dijîm. Bawer dikim hewqas bes e, ji ber ku di rojên bê de em ê hevdu baştir nas bikin.

Ya rast ji ber ku nivîsa min a yekemîn e min dixwest ku li ser arkeolojîyê û bê ka arke-

olojî çî ye binivîsim, lê belê serpêhatiya Heskîfê fikr û hişê min bir ser xwe. Ji ber vê yekê jî min dil heye li ser rewşa Heskîfê bisekinim û berpirsiyariyên mirovatîyê bidim ber xwe û derheqê wê de nîqaş bikim. Ji bo ku mirov rewşa Heskîfê zanibe û çend gotinan li ser bike, berî her tiştî divê mirov li ser Projeya Başûrê Rojhilat ê Anadolê (GAPê) û projeya bendavan biaxive. Gelo ev çî proje ye û bingeha xwe ji çî distîne? Kerem bikim, em bi hev ra lê mêze bikin.

Dîroka Bendava Germavê

Heke hûn li ser dîroka bendava Germavê (Ilisu; jixwe bi tenê navê gund hema wergerandine tirkî û wusa meşiyaye mesele) rawestî divê hûn berê xwe bidine dîroka GAPê. Bi min, ev proje bi serê xwe projeyek herî mezin û serketî ya Dewleta Tirkîyeyê ye. Di dîrokê de yekem car, di salên 1930an de ev mesele tê nîqaşkirin. Bi eslê xwe, li gor ku dewlet dibêje, ji boyî ku li herêmê hezazê kêmbikin û li dijî wendakirina/herikandina axê bergiriyan bistînin ev proje dest pê dike. Mixabin bi eslê xwe ji bo karebayê (elektrîk) û kontrola çavkaniyên avê ev gav tê avêtin. Dema ku hûn Dicle û Feratê kontrol bikin, hûn dibin xwedî hêz li ser cîranê xwe yî li jêr. Ji ber vê yekê proje dest pê dike lê ne bi awayek xurt. Heta kengî? Heta ku di 1954an de Serkariya Karên Avê a Dewletê (DSİ) tê avakirin. Di vê demê de şexsiyetek navdar, di 31 saliyê xwe de dibe serkarê vê saziyê; belê ev şexs Suleyman Demi-

rel e. Ew û Turgut Ozal û gelek karakterên siyasî ji wê demê de hevdû nas dikin. Di salên 1970yan de proje teqleyeke mezin li xwe dide û Bendava Kebanê (1974), hema bi pey ra jî di sala 1987an de Bendava Karakayayê û di 1992an de jî Bendava Ataturkê mîna qeydên mezin li çemê Feratê dikevin. Bi gotineke din; gav bi gav hilweşîna Heskîfê nez dibe. Gelo di mînakên berî bendava Germavê rewş çawa bû? Lêkolîn û qeydeke baş hatibû kirin li her derê? Gelo tiştên ku li herêma Berava (Yukarı Dicle Vadisi) qewimî berî niha jî pêk hatibûn? Mixabin NA!

Dema ku hûn li projeyên ewil mezê bikin, hûn ê bibînin ku li Bendava Kebanê tenê ji %20 cihên dîrokî hatibûne kolandin, lê ji bilî yekê ti lêkolîn bi dawî nebûbûn. Yanî ji %80 cihên dîrokî bêyî desttêdan hilweşiyabûn. Ev rewş di bendavên din de jî ne cuda ye! Heta di hinan de rewş yekcarî xerabtir e. Çend mînakên ku ez bidim; li Bendavên Hirfanlı (Kırşehir), Seyhan (Adana), Saryar (Ankara) ne lêkolînek, ne jî yek lêgerînek çênebû û bendav ava bûn û dîrok wenda bû. Mîna-kek ji vê jî xirabtir; Zeugma û Samsat e. Hemû cîhan li ser mozaîkên Zeugmayê diaxivin û diçîne temaşê, lê mixabin kes nizane ku ew mozaîkê delal ji aliyê hunermendên Samsatê ve hatibûne çêkirin. Lê dîsa mixabin li Samsatê ne lêkolîn bi vî awayî çêbûn, ne ji koleksiyonek mozaîka dewlemend ji Samsatê hate bidestxistin... Samsata ku yek ji navendên girîngtirîn ê bakurê Mezopotamyayê ye di sala 2000î de, di

bin ava Bendava Ataturkê de ma û çû.

Berî ku ez ji bîr bikim ez tişteke din bi we ra parve bikim; di sala 1992an de Dewleta Tirkîyeyê, li Maltayê "Peymana Valetta" îmze dike. Li gor qanûnên navneteweyî ev peyman girîng e. Derengketina Bendava Germavê jî ji ber qeyd û pîvanên vê peymanê bûn. Heger hûn mereq bikin ji kema xwe li ser înternetê vê peymanê bidin ber xwe û lê mezê bikin. Bi kinasî ev peyman, li ser parastin û lêkolînên dirokî dewletan dixê bin barên ehlaqî. Ez vegerime mijara xwe; dema em hatin salên 2000an Bendavên Ataturk, Birecik û Karkamişê bi sedan cih, herêm û avahiyan yan di bin avê de hiştibûn, yan jî ji bo cihokê avê bi erdê ve hatibûn rastkirin. Ji bo vê rewşê jî Deşta Heranê mînakek girîng e. Bêyî ku di bin avê de bimîne bi sedan cihên dîrokî hatine kolandin û bi erdê re hatine rastkirin. Bi minakekê ka em Tirkîyeyê û çend welatan bidin berhev; li Tirkîyeyê lêkolînên arkeolojîk ê xilaskirinê (bi îngilîzî; salvage) di sala 2014an de dused û sê (203) hebin! Lê ev hejmar li Japonayê yazdeh hezar (11.000), li Îsraîlê ji hezarî bêhtir e...

Berpirsiyariya gel û ya arkeologan

Mîna ku we jî xwend, ev hilweşîna Heskîfê ne îro hatiye plankirin û pêkanîn! Roj bi roj, gav bi gav û bi awayek eşkere hatiye heta îro. Di vê rewşê de gelo berpirsiyarî me mîna gel çî bû? Gelo Berpirsiyariya arkeolog, rewşenbîr û dîroknasan çî bû? Gelo me ev berpirsiyarî

çiqasî pêk anî? Yan çima me pêk neanî?

Berî her tiştî weke gel, me xwe ker û lal kir. Gelek rewşenbîr, nivîskar û rojnamegerên me, ji roja ewil ve bi meseleyê zanîbûn lê mixabin zanîna xwe nedigihandin derdora xwe! Mîna ku Hamid Bozarstan jî dibêje; "...carnan zanyariyên di hundirê sîsîkê de (core/ çekirdek) bi eynî rastî û hêzê nagihêje derdorê (periferiyê)...". Ku em geşbûna projeyê weke salên 1970yî bihesibînin, ev tê mana ku zêdeyî 30 salan deng ji kesek derneketibû. Dema bêyî destûra Ewropayê xebatên bendavê dest pê kirin jî dîsa bi piranî deng bi kesek neketibû. Rewşenbîrên me bi xwe bi çend nivîsên qels nerazîbûna xwe tanîn ziman. Ger ku rewşenbîr, bi nivîsê xwe re hemdem biçûna Heskîfê û gundên derdora wê û meseleyê ji gundiyan re vegotibana; ji aliyê din ve li rojava xebat û kûlîsên serketî pêk anîbana dê rewş guherîba. Gundiyan dê ji dêvla ku pereyên zêde ji dewletê bistînin, dê darên fekiyna biçandana û wê li himberî dewletê şerê diroka xwe kiribana. Li rojavayê (Ewropa) ji xwe nerazîbûnek hebû li hemberî vê projeyê, ji ber vê jî peymanên krediyê hemû betal kiribûn. Ku me hemwelatîyan berê xwe daba meseleyê, bawer dikim rewş karîbû hebek din guherîba.

Ji aliyê din ve, gelo ji destê dîroknas û arkeologan çî dihat? Bi min ev meseleyek exlaqî ye, dema ku hemû, lê birastî jî hemû arkeolog û dîroknas li himberî vê bendavê sekinîbana û xebatên li herêmê qebûl nekiribana wê kê lêkolîn

kirîba? Wê kî li herêmê xebitîba? Bi min, divê hemû arkeologên cîhanê bibin yekdest û ji bo ku projên bi vî rengî nemişin, xebatên wusa qebûl nekin! Ji ber vê jî divê ku di zanistiya arkeolojîyê de qaîdeyên exlaqî, pîvanên wijdanî bêne diyarkirin û şopandin. Va ez li vir bang dikim; piştî Bendava Germavê wê ya Cizîrê jî bidin destpêkirin. Gelo çend mirov vê zanin? Çend mirovan nerazîbûna xwe anîn ziman? Bi vê bendavê re wê çend herêmên dîrokî binav bibin? Em (nî)zanin! Min dil heye ku hê bêtir jî li ser vê mijarê binivîsim lê bawer im wê kovar tê ra vê neke.

Ji bo Heskîfê dereng e lê...

Bi ya min mijareke din ku em guh nadinê dîroka Heskîfê û ya hemû newalê ye! Mîna ku me li jor jî gotibû, bendav li navçeya Kerboranê, li gundê Germavê tê çêkirin! Erê, germava ku di gelek stran û çîrokên Miradê Kinê de tê gotin ev germave. Germava ku di kilamek de wiha derbas dibe; "ziravê kar û barê xwe bike, bûye çaxê germavê... ziravê xwe bixe navê avê..." Mixabin gelek çîrok û helbest jî bi vê serpehatiye wê sêwî bimînin... Dîsa li vê germavê ev gelek salên dirêj in ku lêkolîn û kolanên arkeolojîyê

didomin, bi xêra siûda xwe yan
 jî bi bêşensî çend salan ez jî
 beşdarî wan lêkolînan bûm. Ji
 ber vê jî rexneyên ku min li jor
 gotin, pêşî digrime ser xwe!
 Herema/Girê Morîka yan jî
 mina ku di pirtûkan de derbas
 dibe "boncuklu tarla" yek ji van
 lêkolînan e û gelekî balkêş û
 taybet e! Ev cih tenê bi serê xwe
 dîroka herêmê dehhezhar salan
 bi paş ve dibe! Ma ev tenê!?
 Na! Hîna bi dehan cihên wisa li
 herêmê hene û mixabin wê di
 bin avê de bimînin. Mînakek din
 jî Girê Heskîfê ye. Dema mirov
 diçin Heskîfê, tenê li dîroka
 Roma û Artukiyan mêze dikin;
 ne Eyyubî ne jî Merwanî têne
 bîra wan! Ji mirovan re kêşana
 "selfie"ê, nerînek li şikeftan bes
 e û zêde ye jî! Ne kes li folk-
 lora Heskîfê dipirse, ne jî kes
 meraqa çîrokên ku wê wînda
 bibin, dike û dipirse... Di ser
 de jî, kes berê xwe nade Girê
 Heskîfê ya ku yazdehhezhar û
 pencsed sal kevn e! Belê 11500
 sal! Mamoste Yutaka Miyake, ji
 Zanîngeha Tsubuka (Japonya)
 hatiyê û li Heskîfê dîroka me di-
 kole lê em çend gavan navêjin
 û serek lê nadin, meraq nakin!
 Ji Kerboranê heta bigihêje
 Bismilê bi sedan gund wê vala
 bibin, valabûn jî. Kes ji me neçû
 van gundan û li çîrokan guhdar
 nekîr, gihayên bişîfa fêr nebû,
 lîstik û pêlîstokên herêmî qeyd
 nekirin, çand û dîroka devkî
 tomar nekirin!

Ji bo Heskîfê êdî dereng e lê ji
 bo tomarkirina çand û hunera
 devkî ne derenge. Ji bo xirbe û
 kevnewarên li himberî gundê
 we ne dereng e! Lê xwedî der-
 kevin. Bişopînin, tomar bikin,
 qeyd bikin, bikin çîrok û parve
 bikin! Ku em îro li çanda xwe û
 dîroka xwe xwedî dernekevin,
 em ê bibine mesulên qewmeke
 sêwî di dahatûyê de. 🌙

Muxbeçe Me

Tiliyên te yên zirav ji mûmê ne
 Guliyên te yên reş ji tariyê ne
 Çavên te yên zelal ji quleteyna zelaliyê ne
 Kenên te yên xweş ji mestxaneyê ne
 Perwaneya li dor findê me
 Dildarê dîlîbûna taristana keziya me
 Leb teşneyê ava heyatê me
 Li meyxaneyê ez muxbeçe me

Firat Keklîk

muktedirlerin yel değirmenlerine karşı

► Zaza aidiyetini görünür kılmak...

ZEYNEP ARSLAN

Hewalname

8 Kasım 2019 günü Halkların Demokratik Partisi (HDP) Bingöl Milletvekili Erdal Aydemir Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) kürsüsünde 'Zazaca' ile ilgili konuştu. Söz alma gerekçesi, Müge Anlı isimli bir tv sunucusunun programına telefonla katılıp Zazaca konuşan bir kadın izleyicinin konuşmasına izin vermemesiydi. Aydemir, yok sayılan fakat ülke sınırları içinde konuşulan birçok dilin olduğunu söyledi ve onları sıraladı. Meclis'te tepkiler yükselirken, söz alan AKP Grup Başkanvekili Mehmet Muş şöyle dedi: *"Tüm diller bizim ama hatibin konuşmasını bu salonda en fazla 10 kişi anladı. Buradan hareketle insanları bir dile karşıymış gibi bir algı oluşturmak doğru değil. Bu, Türkiye'de birbirine geçmiş insanları ayırtırmaktan öteye geçmez. Samimi olmakta fayda var. 82 milyonun arasına nifak tohumları ekmeyin. Yazık ediyorsunuz. Sizden önce başkaları da vardı onlar başaramadı, size de nasip olmayacak"* (gazeteduvar.com; 08.11.2019).

TBMM'nin Zazaca (başka isimlendirmelerle Kirmanckî, Kirdkî, Dimilkî, Sobe) kullanımı ve konuşulması tartışmasında, bir kez daha, varlığı yok sayılmak istenilen bir dile ve o dile dair aidiyete karşı güdülen tahammülsüzlüğe tanık olduk. Bu tahammülsüzlüğün arkasında uzun zamandır artık bir fobi halini almış olan korku ve kaygı bulunuyor. Nitekim, kendisini bütün dünyanın karşısında yalnızlaştırmış bir *"Türk'ün Türk'ten başka dostu yoktur!"* söylemi var ki bu, emperyalist aktörlerin hüküm sürdüğü

Demokratik, laik, hukuk devleti' ideali ile yüzleşmek yerine, başka aidiyetlerin inkârı pahasına inşa etmiş oldukları konforu kaybetmemek için adeta içine doğdukları yalanı yüksek sesle haykırmak ve savunmak durumunda kalıyorlar. Gerçeğin üzerine örtü niyetine çekilen ve hep tekrarlanan "Tüm diller bizim" ifadesinin inkârcı karakterini ise, "bizim" denilen dillerin, sistematik biçimde yok edilmeye çalışılmasından ve bugün birçoğunun yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalmışlığından anlayabiliyoruz.

gü dünyada dâima bölünüp, parçalanma ve yok olma, yok edilme endişesini içinde barındırıyor. Bunu ve daha fazlasını, emperyalist paylaşım savaşlarının akabinde eski dünyaya ait kalmış olan Osmanlı İmparatorluğu'na ilişkin "Yeni Osmanlılık" fantazisi kuranların hezeyanlarında da görmek mümkün. Bir 'Yeni Osmanlı Devleti'nin mevcut koşullarda mümkün görünmediğini bilmekten öte, bunun algıda (ve egoda) önemli bir yerinin olduğunu ve toplum kesimlerini her an harekete geçirme konusunda işlevselliğini önemsemek gerekir. Nitekim, korku siyasetine malzeme edilen şovenleş(tiril)miş duygular, toplumsal kesimleri kutuplaştırma ve dikkatleri asıl siyasi meselelerden ötelemeye

dönük işlev görebiliyor. Muktedirlerin "vatan", "millet", "milli irade", "güvenlik" vs. eksenli propagandaları; enflasyon, hayat pahalılığı, işsizlik, kadına şiddet, eğitim, yolsuzluk vb. konuları arka plana itebiliyor.

Ulus devletleşme ve mill(iy) etleşme sürecinin çıkış noktası Batı Avrupa olmakla birlikte, özellikle 19. yy Almanya modeli uluslaşma ve ulus olma biçimi günümüz dünyasında da egemenliğini ve geçerliliğini koruyor. Bu uluslaşma modelinde 'dil' faktörünün bir itici güç görevi gördüğünü 'milliyetçilik' araştırmalarını yapan Eric J. Hobsbawm, Benedict Anderson ve Ernst Gellner gibi bilim insanları vurguluyorlar. Egemenlerin kendi varlıklarını inşa etme süreçlerini farklı varlıkları baskılama, yok etme üzerinden sürdürmeleri, bu modelin kaçınılmaz bir unsuru durumundadır. Muş'un *"Türkiye'de birbirine geçmiş insanları ayırtırmak"* şeklindeki ifadesi, araştırmacı Ernest Gellner'in şu tespitini hatırlatıyor: *"Halkların iç içe geçtiği komşu ve akraba bölgelerindeki ulusallaşma süreçlerinin onları imha ve asimile etmek üzerinden tekleştirmek yoluyla gerçekleştiği..."* (Gellner 1983: 2). Yine aynı şekilde, Hobsbawm da tek bir etnisite ve dil üzerinden düşünülen ulus devletlerin kurulmasının kaçınılmaz sonuçlarının arasında zorunlu göç ve azınlıkları imha etme operasyonlarının olduğunu ifade ediyor (Hobsbawm 1990: 157). İkinci Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün (1884-1973) şu ifadeleri ise bu fikirlerin pratiğe döküm biçimini aktarıyor: *"Vatan toprağı üzerinde*

yaşayanları Türk ve Türkçü yapacağız. Türk ve Türkçülüğü kabul etmeyenleri sistemli biçimde kesip atacağız" (Vakit, 27 Nisan 1925).

'Tüm diller sizin' mi?!

Sömürge döneminde Afrika ve Asya'da uygulanan oryantalist pratikler, cumhuriyetin kurucuları tarafından Misak-ı Milli sınırları içinde de gerçekleştirildi. Tepeden inme bir tekçilikle Türkleştirme, Sün-nileştirme (Hanefi mezhebi) ve sadece Türkçe (Güneş Dil Teorisi)... "hepimiz birlikte 'BİZ'iz" demekten öte "hepimiz birlikte 'BEN'iz" paradigmasını ortaya koyuyordu. Görünen o ki, Mehmet Muş'lar da imtiyazlı bir kesimin tüm farklılıkları yok sayıp tekleştirici bir asimilasyonun temsiliyetini yeğliyor. 'Demokratik, laik, hukuk devleti' ideali ile yüzleşmek yerine, başka aidiyetlerin inkârı pahasına inşa etmiş oldukları konforu kaybetmemek için adeta içine doğdukları yalanı yüksek sesle haykırarak ve savunmak durumunda kalıyorlar. Gerçeğin üzerine örtü niyetine çekilen ve hep tekrarlanan "Tüm diller bizim" ifadesinin inkârcı karakterini ise, "bizim" denilen dillerin, sistematik biçimde yok edilmeye çalışılmasından ve bugün birçoğunun yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalmışlığından anlayabiliyoruz. Tekçi devlet paradigması dahilinde, özellikle Kürtçe ve diğerlerine ve de Zazaca diline karşı tahammülsüzlüğün had safhada olduğu biliniyor.

Yapay olarak oluşturulmuş "bizlik" duygusu ve algısını barındıran "hayal edilmiş

topluluk" üzerinden geliştirilen tekçi ulus devlet süreçlerinin yapı taşlarından biri, ideolojide tekleştirme ve özellikle eğitim sistemi aracılığıyla ulusal bilincin aşılması olmuştur (Anderson 1983). Günümüz dünyasında ise tekçi zihniyetlerin karşısında farklılıkların sesini duyurmak, salt post-modern anlamda çeşitlilik ve çoğulculuğu göstererek, herşeyi yerli yerinde bırakmak üzere 'biraz renklilik olsun, fakat statüyü koruyalım' anlayışı değil, tam aksine egemen yapıların iktidarlarını kırma ve farklılıkları demokratikleşme süreçlerini olgunlaştırma adına ortaya koymak adına anlamlı olacaktır.

Bu anlamda, "Zazaca" konuşan ve aidiyetini "Zaza" olarak tanımlayan insanlar vardır.

İlgili çalışmalar da 19. yy sonlarından itibaren Avrupalı araştırmacılar ve sömürgeci bürokratlar tarafından tespit edilmiştir. Bazı araştırmacılar tarafından Zazaca konuşanların nüfusunun 4 ila 6 milyon olduğu tahmin ediliyorken, bunun yaklaşık 300.000 civarının Avrupa diasporasında ve özellikle 150.000'inin de Almanya'da olduğu belirtilmektedir.

Zaza kimliği oldukça karmaşık bir tartışma konusudur. Tartışma eksenindeki fikirlerin bir hayli farklı uçlara yöneldiği ve daha çok siyasi tercihlere göre şekillendiği gözlemlenmektedir. Nitekim, 'Kürt ulusçu' anlayışı çerçevesinde de 'Kürt' ulus kimliği dahilinde benzer bir tekleştirme çabası da söz konusu olmaktadır. Bunun karşısında ise kimi Zaza kimlikçi-

lerinin etno-milliyetçi reaksiyonlarından bahsedilmelidir.

Zazaca İndocermen dil ailesinin İrani dillerinin batı hattına ait bir dildir. Zazaca diline mensup toplumun aidiyet ve kimlik meselesi ile iç içe geçmiş dil çalışmaları, Zazaca'nın Kurmanci'den farklı olduğu tartışmaları üzerinden yürümüş ve etnik farklılık üzerinden politik bir çehre kazanarak günümüze kadar gelmiştir (Detaylar için bkz. TPL: Zazaca ve Zaza kimliğinin algılanması ve yansımaları üzerine bir tartışma metni). Ne var ki, Zazaca konuşan halk da –bölgede tarihin uzun bir döneminde din-ideolojileriyle yönetilen devlet geleneğinin de etkileriyle– özellikle Sünnilik ve Alevilik aidiyeti bakımından ciddi bir ayrışma içindedir. Bu anlamda örneğin Dersim'de "Kırmanc" denildiğinde Kırmancî/Zazaca ve Kırdışı/Kürtçe konuşan Alevi toplumu ve ortak inanç (ve kültür) bazında bir nevi 'millet' kastedilmektedir. Bu anlayışa göre, Kırmanc tanımlamasının dışında kalanlar, Sünni Zazaları, Sünni Kürtleri, Sünni Türkleri, Türk Alevilerini ve Yezidileri kapsıyor. Böylelikle, Dersim coğrafyası özelinde

dilin ve inancın iç içe geçmişliği ve hem dil hem de din (Sünni olmamak) anlamında (Türk-Türkçe-Sünni) devlet paradigmasıyla çelişkiye düşmüş ve bu anlamıyla "etnikleştirilmiş bir inanç" (Arslan 2017) ile "siyasallaştırılmış bir kimliği" gözlemlenmek mümkün. Dolayısıyla salt dil üzerinden yürütülmeye çalışılan Zaza ulus kimlik oluşumunun Dersim özgülünde tıkandığını anlıyoruz (Detaylar için bkz. Arslan TPL).

Etno milliyetçilikle görünür olmak

Enteresandır, "ırkçılık" denildiğinde daima küresel batı gelir akıllara. Oysa ki, Ortadoğu topraklarında ırkçılık, kültürel, etnik, inançsal ve dil aidiyetleri eksenli olarak mütemadiyen doruk noktalaradır. Öyle ki, içinden çıkılmaz bir kimlik krizi, içeriden ve de dışarıdan gelen kırılmalara çanak tutmaktadır. Mevcut sistem de bu farklılıkları, özellikle hiyerarşik kutuplaştırma ve ayrıştırma-lara zorlamaktadır. Böylelikle "böl-parçala-yönet" şiarının pratiği için uygun bir zemin hep var olmuştur.

Kendisini var edebilme sürecini başkalarını inkâr etme ya da öteleme üzerinden şekillendirmeye çalışan herhangi bir topluluğun, muktedirlerin oyun sahasına düşmesi kaçınılmazdır. Varlığını başka halklarınkanı, canı, malı üzerine kurmuş uluslar, 'homojenlik' adına, yapısal olarak ırkçılıkla malul demektir. Dolayısıyla bütün bürokratik olanaklarıyla, toplumun damarlarına enjekte etmek üzere kurumsallaşmış devlet paradigması ve mekanizmasıyla, demokrasi ve toplumsal barışın önünde engel durumundadır. Bunu teşhir edecek çıkışlar önemlidir elbette.

Önemli olan bir başka nokta ise, aynı hastalıklı hallere düşmemek, tekrarları yaşayıp ve yaşatmamak adına daima özeleştirel olmaktır. Nitekim, sürekli baskılanmış kimlikler, hak mücadelelerini belli bir kurban/ezilmişlik kompleksinden hareketle sürdürürken kimi zaman asıl büyük resmi gözden kaçırıp yaşanan sorunun sadece kendilerine yönelik olduğunu varsayar ve durumun sistematik boyutunu atlayabilirler. Dolayısıyla salt kimlik odaklı, kimlikçi bir siyaset güdülebilir, ki kimi Zaza kimlikçisinin bir tür 'etno-milliyetçilik' yaparak Kürt ulusal hareketine karşı pozisyon aldığını ve kendini buraya tepki üzerinden görünür kılmaya çalıştığını görebiliyoruz. Bu klasik madalyonun diğer yüzünde de kimi Kürt ulusçusunun (adeta Türk ulusalcılarının geleneğini sürdürerek) kendisini farklı tanımlamak isteyen grupları kendi içinde absorbe etme çabaları var. Buradan hareketle, kişinin duygusal olarak bağlılık hissettiği ve kendini tanımladığı

aidiyetin ancak bir tehdit karşı-
sında belirginleştiği veya poli-
tikleştiği (Davis 2010: 177-200)
düşünülürse, bölgede sürekli
bir "var olabilmek sorunsalı" ile
karşı karşıya olan ve paradig-
manın dışında kalan/bırakılan
grupların, çoğulcu demokratik
siyaset üzerinden kendi varlığını
ortaya koyabilmesi ve görünür
kılabilmesi önemlidir.

Nihayet, tekçi zihniyetlerin ve
homojen yapılanmaların ege-
men oldukları noktalarda farklı-
lıkların bu egemenlikleri kırmak
adına ortaya çıkması gereklidir.
Sonuç olarak, farklılıkların mev-
cut dünya sisteminin kutup-
laşmalar ve rekabet üzerinden
dayattığı 'post modern farklılık-
lar' üzerinden değil de eşitlik ve
özgürlük merkezli "demokratik
çoğulculuk" üzerinden siyasal-
laşmasıdır asıl önemli olan. 🌱

Kaynaklar:

- Anderson, B. (1999). *Imagined Communities*. London: Verso.
- Arslan, Z. (2017): Zazaca ve Zaza kimliğinin algılanması ve yansımaları üzerine bir tartışma metni. Transnational Press London: Border Corssing. Vol. 8. No.1. <https://www.zeynemarslan.com/zazaca-ve-zaza-kimliginin-algilanmasi-ve-yansimalari-uezerine-bir-tartisma-metni/>
- Davis, Nira Y. (2011): *The Politics of Belonging*. Intersectional Contestations. Sage Publications. Londra.
- Gellner, E. (1983). *Nations and Nationalism*. New York: Cornell University Press.
- Hobsbawm, Eric J. (1990). *Nationen und Nationalismus. Mythos und Realität seit 1780*. Frankfurt: Campus.

Kurikê min ji min dipirse

Kurikê min ji min dipirse:

Ma ez hînî matematîkê bibim?

Dikim bêjim: Dê bi kêrî çi bê!

Bêyî wê jî tu zanî jixwe

Du parî nan, ji pariyek zêdetir e

Kurikê min ji min dipirse:

Ma ez hînî frensî bibim?

Dikim bêjim: Dê bi kêrî çi bê!

Ev dewlet dike hilweşe

Heke zikê xwe bifirikînî û hinek jî binalî

Dê têbigihin ku tu birçî yî

Kurikê min ji min dipirse:

Ma ez hînî tarîxê bibim?

Dikim bêjim: Dê bi kêrî çi bê!

Hîn bibe

Bê gava dinya bişewite

Dê çawa tê de tunebe

Misqalek jî pûşê te

Paşê bêhnek disekinim û dibêjimê:

Belê, hînî matematîkê bibe

Hînî frensî jî, hînî tarîxa xwe jî bibe!

Helbest: Bertolt Brecht

Wergera ji îngilîzî: Reşo Ronahî

Pirtûkek û Têgînek: ÇÎN

BULENT GEDİK

Çîn, civatên mirovan ên girseyî ne ku di nav pergala hilberîna civakî ya bi dîrokê diyarkirî li gorî derawayên xwe, li gorî têkiliyên xwe yê ligel amrazên hilberînê (ku ev têkilî pirî caran ne guherbar e û bi zagonan diyarkirî ye), li gorî rolên xwe yê di nav birêxistinbûna civakî ya kedê de û lewma li gorî mezinahiya parên xwe ku ji dewlemendiya civakî digirin û li gorî awayê bi-destxistina vê parê ji hev cihê dibin. Çîn, ew civatên mirovan in ku di nav pergaleke diyarkirî ya civakî de ji ber derawayên xwe yê cuda dikarin keda çîneke din desteser bikin¹

Beriya ku mulkiyeta taybet derkeve holê mirov bi hezaran salan weke civatên bêçîn jiyane. Wê çaxê asta hilberîna civakî destûra bera zêde nedida. Piştî ku hêzên hilberîner bi pêş ketin, berhemdariya wan zêde bû û berhemên zêde di destên diyarkirî de kom bûn û pêre ligel milkê taybet çînên civakî jî derketin holê. Leva-bûna civakê ya li çînan sazî û dezgehên wek dewlet, artêş, saziyên hiqûqî û darayî û hwd. jî derxistin holê.

Dîroka têtîna çînê

Çîn têtîneke dîrokî ye, aîdî pergaleke civakî ya "bi dîrokî

1 V. I. Lenin, *Burjuva Demokrasîsî ve Proleterya Diktatörlüğü*, Sol Yayınları, Ankara, 2012, rp. 160-165

diyarkirî" ye. Her çîna serdest pergaleke civakî ya li gorî xwe diafirîne. Heya ku ev pergale ne-pelişe çînên xweserî vê civakê hebûna xwe û derawayên xwe bi îstîkrar diparêzin.

Di civaka koledar de bende û xwediyên bendeyan, di ya feodal de serf û axa û di ya kapitalîst de jî çîna xwedî amrazên hilberînê û çîna karkeran çînên bingehîn pêk tînin. Her wiha di nav civakê de tebeqeyên cur bi cur ên talî hene.

Herikîna dîrokê nîşanî me dida ku çîna serdest a her civakê heya ku hêzên hilberîner bi pêş ve dibe serdestiya xwe didomîne û di pêvajoya hilberînê de peywira rêvebirinê bi cî tîne. Lê belê bi demê re dibe paşverû, li ber pêşveçûna hêzên hilberîner dibe asteng. Ji vê kêliyê û şûn de pêvajoya pelişîna wê jî dest pê dika. Çîna ku jê pêşdetir dertê holê, bi hêz dibe, serdestê pergala kevin ji desthilatîyê dixê, pergala kevin dipelîşîne. Li cihê wê, di bin serdestiya xwe de pergaleke nû ya çîndar saz dika. Çînên civakî heyîna xwe di bin mercên pergala nû de didomînin. Merca pêşîn a çîn û civaka çîndar mulkiyeta taybet e. Heya ku milkê taybet ê amrazên hilberînê ji holê ranebe çîn û civaka çîndar jî dê ji holê ranebin.

Têkiliya çînan a li gel amrazên hilberînê

Têkiliya çînan a li gel amrazên hilberînê têkiliyêke xwedaniyê îfade dika. Di nav teybetmendîya çînan de ya herî girîng ev e. Hemû taybetmendiyên din ên çînan li gorî vê tîni diyarkirin. Ka ew çîn di pergala civakî de

kîjan derawayê dadigire? Di pêvajoya hilberînê de kîjan rolê bi cih tîne? Di dawîya hilberînê de çi qas qezenc bi dest dixê? Yan jî awayê vê qezencê çi ye? Ev hemû bi vê taybetmendiyê ve girêdayî ne.

Di pergala kapitalîst de xwediyê amrazên hilberînê çîna bûrjûwa ye. Serdestê pergala civakî ew e. Endamên wê di pêvajoya hilberînê de bi rola rêvebirinê radibin. Ji dewlemendiya civakî para mezin ew digirin û para xwe bi awayê qezencê bi dest dixin.

Heçî çîna karkeran e, ji milkiyeta amrazên hilberînê bêpar e. Di pergala hilberîna civakî de li derawayê bindest cih digire. Endamên wê di hilberînê de amrazên hilberînê dişixulînin. Bi qasî ku hema karibin jiyana xwe bidomînin û hema bi qasî ku karibin nifşê xwe berdewam bikin ji hilberînê par distînin. Para xwe weke mizyê digirin.

Her wiha hin çîn û tebeqeyên navîn ku xwedî ax, amrazêke

hilberînê ya biçûk, kargeh an jî milkê ku rantê bîne jî hene.

Marks û Çîn

Di ramana Marksîst de tîgîna çîn û tîkoşîna çînan xwedî ciheke gelek girîng e. Gava ku Marks dîroka mirovahiyê analîz dika tîgîna çînê weke hêmana bingehîn bi kar tîne.¹ Digel vê yekê, weke ku di nameya xwe ya ji Weydemeyer re şandiye de ew bixwe jî diyar dika ku vedîtina çîn û tîkoşîna çînan ne aîdî Marks e:

"Heçî ne rûmeta vedîtina hebûna çînan a di civaka nûjen de, ne jî rûmeta vedîtina şerê di navbera wan de aîdî min e. Dîroknasên bûrjûwa peresîna dîrokî ya vî şerê çînan, aborînasên bûrjûwa jî anatomiya aboriyê ya çînan gelek berî min danîbûn holê. Tiştên ku min bixwe lê zêde kirin û nîşan dan bi tenê ev in:

1 Arif Koşar, "Marks'ın Sınıf Kavrayışı, Temel Çizgileri ve Güncelliği", *Teorî ve Eylem*, Hejmar: 18, Gulan 2018, rp. 50

1) Hebûna çînan di pêşketti-
na hilberînê de bi gihanekên
dîrokê yên diyarkirî re têkildar e

2) Têkoşîna çînan dê bêgavî
bigihêje dîktatoriya proleter-
yayê

3) Ev dîktatorî bi tenê pêvajoya
derbasbûyînê ye û di dawiya
vê pêvajoyê de hemû çîn dê ji
holê rabin û mirovahî dê der-
basî civaka bêçîn bibe"¹

Marks vê nameyê hêj di sala
1852yan de dinivîse. Ew, têngîna
çînê ji hemû hêlan ve dadihurî-
ne, dikemilîne û di hemû ber-
hemên xwe de wek têngîna esas
bi kar tîne. Lê derfetê nabîne ku
wê weke têngîneke bi serê xwe
bi dest bigire û pênase bike.
Xebata xwe ya bi sernavê 'Çîn'ê
ku dê bibûya beşeke Kapîtalê
nekarî tamam bike. Kesê ku di
bin ronahiya berhemên Marks
de têngîna çînê bi taybetî hildi-
gire dest û birêkûpêk û zelal
pênase dike Lenîn e.

Têkoşîna Çînan

Di nav hemû civakên çîndar
de du çînen bingehîn hene ku
berjewendiyên wan dijrabêrî

1 K. Marks, F. Engels, *Seçme Yazış-
malar*, Cild: 1, Sol Yayınları, Ankara,
1995, rp. 75

hev û lihevneker in. Ev çîn yan
dê heya 'jinûvesazkirina civakê
ya bi awayeke şoreşgerî' yan
jî dê heya 'hilweşîna çînen
têkoşer' pev biçin. Yek ji wan
xwedî milk û serdestê pergale
ye, ya din jî bêmilk û bindest
e. Di pergala kapîtalîst de ev
çînen bingehîn bûrjûwazî û
proleterya ne.

Bûrjûwazî di pêvajoya pelişîna
feodalîzmê de bi roleke şoreş-
gerî radişe. Ev çîn, karker jî di
nav de, hemû hêzên hilberîner
di nav fabrîqayên dêwasa de
tîne ba hev û bi vî awayî rewîş-
teke kolektîf dide hilberînê. Lê
belê têtikiliyên hilberînê ku li
ser bingeha milkiyeta taybet a
amrazên hilberînê teşe digirin
li gorî hêzên hilberîner paş de
dimînin?² Ev bêahengî nakokiya
bingehîn a pergala kapîtalîst
pêk tîne. Bûrjûwazî pêşverûtiya
xwe winda dike û bi têtikiliyên
xwe yên xwedaniyê li pêşiya
pêşveçûna hêzên hilberîner
dibe asteng.

Heçî çîna karkeran e, dibe
temsîlkarê hêzên hilberîner ên
ku bêsekan û rewastan bi pêş
dikevin. Di nav çîn û tebeqeyên

2 İlhan Akdere, *Marksizmde Temel
Kavramlar*, Evrensel Basım Yayın,
İstanbul, 2010

pergala kapîtalîst de bi tenê
proleterya xwedî hêz, îmkan,
biryardarî û bîrdoziyeke ser-
bixwe ye ku pêşewatiya têtikoşî-
na jîholêrakirina hemû çînan
bike. Divê proleterya dawî li
milkiyeta taybet a navgînên hil-
berînê bîne û pêşiya pêşveçûna
hêzên hilberîner veke.

"Eşkere ye ku ji bo çîn bi tevahî
ji holê werin rakirin bi tenê têtik-
birina kedxur, axa û kapîtalîs-
tan û rakirina mafên wan ên
milkiyeta têtê nake; her wiha
pêwîst e ku milkiyeta taybet
a amrazên hilberînê bi tevahî
were rakirin. Ligel cudatiya
navbera keda hiş û milê, divê
cudatiya bajêr û çolteran jî ji
holê were rakirin. Ev pêvajo dê
bi demeke dirêj bidome."⁽¹⁾

Pirtûka Demokrasiya Bûrjûwa û Dîktatoriya Proleteryayê

Ev pirtûka Lenîn ji gotar, axav-
tin, not û hinek beşên pirtûkên
wî ku di navbera salên 1905-
1920an de hatine nivîsîn û
bilêvkirin pêk tê. Di pirtûkê de li
paş, bûyer û qewimînên sereke
yên şoreşa rûs ên 1905 û
1917an (Sibat û Oktobir) dihe-
rikin û Lenîn hemû kêşeyên te-
orîk û pratîk ên şoreşê bi dest
digire, rê nîşanî çînen bindest
dike. Bi taybetî piştî şoreşa
mezin a Oktobirê pîrsgirêkên
pêvajoya sazkirina dîktatori-
ya proleteryayê û di nav van
mercên nû de teşeyên nû yên
têkoşîna çînan dinirxîne.

Pirtûk têngîna çînan bi eşkereyî
datîne holê û derfeta kempe-
randina wê pêvajoya dîrokî û
ya roja me ya îro pêşkêşî me
xwîneran dike. Ji bo ku roja me
baş bête fêmkirin roleke erkî û
derbasdar dide wan. ☺

► SAHİ, SİZCE NEDİR MARAŞ?

ALİ SİNEMİLLİ

Maraşlı bilge kadın Atê Elîf, "Mino hase tamûran kêrn nawi" demişti. Yani, yaygın Kürtçe ile söyleyecek olursak, 'Bila dengê tembûran kêrn nabe.'

Fakat Maraş toprağı 1915'te nasıl Ermenisizleştirildiye, şu son 40 yılda da giderek Alevisiz ve Kürtsüzleştirildi, devrimcilerinden de arındırıldı. Geride, başına gelenlerin ağıdını yakamayacak, yaksa bile ağıdından süzülen gözyaşını içine akıtacak bir kitle bıraktı. Bugün hangi Alevi köyüne gitseniz çocuk doğum oranı sifıra yakındır. Ama taziyesi boldur! Son yaşlı anıtlarımızı da toprağı verirken, onların mezarlarını kazacak kimseyi zor bulacağız sanırım.

İşte Ali Rıza Aksın, Maraş'ın insansızlaştırılma sürecinin tarihi arka planını anlatıyor.

Aslında kendisini de anlatıyor. Biz ise onun yazdıklarının fonundan 'bir toprak nasıl çoraklaştırılır?'ın filmini izliyor, hikâyesini okuyoruz.

Maraş/Pazarcıklı Seydo Dede'nin oğludur Ali Rıza Aksın. Kendisi Ağuçan ocağına mensup bir Alevi dedesi. Kendisini 'Kürt, Alevi ve solcu' olarak tanımlıyor.

İlk kitabı *Kırmızı Fare* 2014 yılında çıkmış. Onu *Çarpı* kitabı izlemiştir. Elbette bir kitapta ilk dikkati çeken şey kitabın ismi-

dir. Ama Aksın'ın bu isimlerle sadece dikkat çekmek istemediğini kitapları okuyunca anlıyorsunuz. *Kırmızı Fare* isminin metaforik bir anlamı var. Yazar, öğretmenlik yıllarından kalan bir anıdan yola çıkarak bu ismi seçiyor kitabına. Öğrencileri tarafından tepelenilerek öldürülen, üzerine yangın kovalarının kırmızı boyasından sıçramış zavallı bir fareden alıyor hikâyesini. *Kırmızı Fare*, bu ülkenin yok sayılan, sürgün edilen, üzerine basılan kimliklerini temsil ediyor. *Çarpı* kitabının ismi ise memleketin sakıncalı görüldüğü için mimlenmiş, adeta sırtına çarpı işareti konmuş insanlarına atıfta bulunuyor olmalı.

Aksın, *Kırmızı Fare*'de adeta bir hikâye anlatıcısı tadında çocukluğundan başlayıp öğretmen olarak Maraş'ın bir dağ köyüne çaresizce gittiği bir süreci anlatıyor.

Tabii bu çerçeveyi oldukça hareketli bir anı zenginliği ile doldururken bir Yaşar Kemal, Orhan Kemal tadı da bırakmıyor değil dimağlarda. Yöre şivesine hâkimiyeti mesela... Maraşlı bir Kürt, dil konusunda hünerlidir. Hem Maraş'ta konuşulan Kürtçeye hâkimdir hem de başka bölgelerin Kürtçesine... Türkçeyi de iyi konuşur. Aksın da bu hünerlerini ustaca sergilemiştir her iki kitabında da. Ancak ana diline

ne kadar hâkimse de Maraşlı-
nın derdini daha geniş kitlelere
anlatabilmek için kitaplarında
Türkçeyi tercih etmiş. Bazen
pos bıyıklarının rengi tütün iç-
mekten turuncuya dönmüş bir
dedenin öksürüğü karışır diline,
bazen de kafasına kofisini sar-
mış astımlı nefesi ile ıslık çalan
bir ninenin soluğu yankılanır
sayfa aralarından. Pazarcık ve
Narlı Ovası'nın o aşiret köyleri-
nin tomografisini çekmiş hissi
verir okuyana, Aksın.

Çocukluk yıllarında bizi güldü-
rür. Babası ile tartışmalarında,
düşündürür.

Annesi ve babasının inançlarını
tanımlarken, Kızılbaş Alevili-
ğindeki Tanrı inancının asla
bir kalıba sığdırılmayacağını
gösterir gibidir:

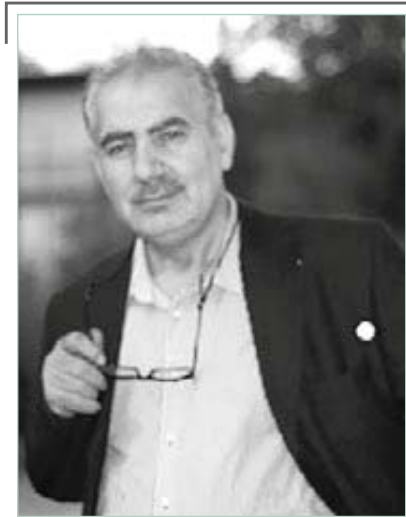
*"Annemin Allah'ı, harabatî
kılığında bir erkek olabileceği
gibi bir kadın, bir çocuk, bir deli
de olabilirdi. Bu yüzden deli
divanelere, ne dedikleri anlaşıl-
mayan akıl fukaralarına, ma-
sumpak dedikleri çocuklara,
korkuyla karışık derin bir sevgi
beslerdi. Onların naifliğine,
bozulmamış saflığına kutsal
anlamlar yükler, yedirir içerir,*

*olmadık dileklerde bulunurdu.
Babamın Tanrı'sı ise kutnu ku-
maşlar içinde gezen, şıklığı ve
zerafetiyle dikkatleri çeken, her
türü olanağı olan, tüm sırlara
vâkıf, bütün ilimleri hatmetmiş,
kâinatı adamları ile yöneten, iç-
meyi, eğlenmeyi seven, güzel-
ligi ile göz kamaştırır, şakacı,
hazır cevaptı. Büyük olasılıkla
da erkekti. Ama kafası hoşken,
'benim Allah'ım dışıdır' dediği
de az olmamıştır babamın..."*

Gençlik yıllarından 12 Eylül sonrasına...

Yoksulluğa öfkeli, Aksın. Bir
Alevi dedesi olduğu için taliple-
rini ziyareti sırasında babasının
verilen lokmaları eve getirme-
sine kızır bazen.

Henüz Maraş katliamı olma-
mıştır. Ama yükselen faşizmin
ayak sesleri yaklaşmaktadır.
Gençliğinde taraftarı olduğu
PDA (Aydınlık) birkaç bireysel
çaba haricinde Maraş kat-
liamında tamamen pasiftir.
Halkı savunmak için hiçbir şey
yapmamıştır. Kendisi de dahil
olmak üzere bundan tiksindir
Aksın. Katliam sırasında bir
korkak gibi bir evin içerisin-
de saklanmasına öfkelenir.

Ali Rıza Aksın

Maraşlı bir Kürt, dil
konusunda hüneleridir.

Hem Maraş'ta
konuşulan Kürtçeye
hâkimdir hem de başka
bölgelerin Kürtçesine...
Türkçeyi de iyi konuşur.
Aksın da bu hünelerini
ustaca sergilemiştir her
iki kitabında da. Ancak
ana diline ne kadar
hâkimse de Maraşlının
derdini daha geniş
kitlelere anlatabilmek
için kitaplarında Türkçeyi
tercih etmiş.

Maceracılıkla küçümsedikleri
grupların direnişlerine imrenir
içten içe. Dahil olduğu hareketi
ilk mahkûm edişi burada olur.

Bir yandan da yükselen bir
Kürt mücadelesi vardır. İçten
içe onlara sempati duysa da
devrimcilere yönelik şiddet
kullanmalarından (ki 70'li yılların
sonu devrimci hareketlerin
birbirine bolca şiddet uygu-
ladıkları bir dönemdir) dolayı
onları anlamakta zorlanır.
Antiempyralizm konusunda
da kendisini tatmin edecek
bir tutum bulamadığı için Kürt
hareketinden uzakta kalır.

12 Eylül'de tutuklanıp da bütün
devrimcilere ayırt edilmeksizin
şiddet uygulandığını gördü-
ğünde bir başka gerçek ile
yüzleşir. Çarpı kitabında buna
değiner.

Öğretmenliğe başladığı yıllarda
yaylada bir çadırda karşılaştığı
Şixo Dirlik, 1980 sonrasında
bütün örgütlü yapıların dağıl-
dığı, savrulduğu bir dönemde
Aksın'a moral olur, "Mücadele
eden birileri var, hâlâ her şey
bitmemiş," der.

Aynı zamanda bir eğitim emekçisidir Ali Rıza Aksın. 1402'likler diye bilinenler içerisinde. 12 Eylül cuntasının 1402 Sayılı Kanun ile kamuda sakıncalı gördüklerinden... Yıllarca çeşitli işlerde çalışır. 6 yıl sonra mahkeme kararı ile görevine iade edilir. Ancak bu işe iadede ziyade adeta sürgündür. Maraş'ın uzak bir köyüne gönderilir. Gittiği köyde kendisine "Kürt öğretmeni" ismi verilir. Kürt olduğu belki de en çok bu öğretmenlik yıllarında ona hatırlatılır!

Öğretmenlik yılları da eften püften meseleler yüzünden soruşturmalarla geçer. Devletin onun peşini bırakmayacağına kanaat getiren Aksın, tüm hafızası ile tüm birikimi ve bu topraklara katacakları ile gönüllü sürgünü seçmek durumunda kalır ve birçok Maraşlı gibi doğduğu topraklardan çok uzaklarda Maraş'ı yazmaya ve sesi kesilenlerin sesi olmaya koyulur, edebiyat ile.

Sorar Çarpı'da, "Nedir Maraş?" diye...

"Bağ evi keyfi mi? Zemherinin poyrazı mı? Şov yapma, küfretme, namaz kılma, sahura kalkma, tespih çekme, vaaz dinleme, ot atma alışkanlığı mı? Mutsuzluğunu; din, millet, bayrak, üzerinden giderme kompleksi mi? Övünme hastalığı mı?

Kalaycılığın, semerciliğın, terziliğın, dericiliğın, sedefçiliğın, oymacılığın, bakırcılığın tükenişi mi? Umutsuz zanaatçıların, torun ve akrabalarıyla şehre üfledikleri uğursuz enerji mi? Şehri burgaç gibi saran Ermeni çığlığı mı? Gavur, Kürt, Alevi düşmanlığı mı? İklimi ve doğasıyla çelişen lanetliler çukuru mu?"

Sahi, sizce nedir Maraş? 🌙

Şehweta di nexşeyên daringê de diherike

Wiha bû ?

kêr dibarin ji ezman

laş di pêşiyê de dibeze, giyan li pê dikişê

di qoqê serî de dengê teqereqa çakûçên

hesinkaran

bêzimanîyek û windabûna nifşan

nivîs asîdek îdeolojîk e, pirtûk parzîn in

ez ê çawa bîra xwe bikim şûnwar

bîra min kendavek ji kavilan e li ser avê soberiyê

dike

ji ziman re got; jin, ji nivîsê re; evîn

Na, bêyî ewrên ji deryaçeyên şîerê dûkel dibe

nîne tu niştimana min

te wek kespik dixim gerdena vî wextî û

arezûyên xwe li ser navê te şad/der dikim

lewre ez nîgaşa bişirînê û girî bi te dikim

wiha te dipêçim û careke din dibêjim; tu laşê ku

jê re tê gotin sibe yî

li ser vî laşî zara dîrokê tê avêtin

Wek avê me; di terkin jana xwe de dirijim

an

wek aso me; ber bi lûtkeya arezûyên xwe ve

hildikişim

dizanim; em carek dimirin, bi hezaran diwelidin

ger mirin hebe bo em wê bijîn heye

dizanim; ev gul wenda ye, ev jin wenda ye...

Helbest: Adonîs

Wergera ji erebî: A.Rahman Kaynar

► ŞERTÊ ÎSLAMÎYÊ ÇENDÊ

AKMAN GEDİK

“Romanında da yine yoksulluk anlatılır. Bu kez kentli bir anlatıcının gözünden taşra şehri anlatılmaktadır. Eğitilmiş olmak, mutlu bir azınlığın sahip olabileceği bir ayrıcalıktır. Kitap-gazete okumayan, içki-kumar-kahve alışkanlığının yozlaştırdığı öğretmenler ve taşra memurlarının hayatları sergilenirken Kürtler ve Ermenilerin görmezden gelindiğine dair çarpıcı anekdotlar aktarılır.

Na mesela 12 Eylule 1980 de dewa Gulika verojî de bîya. Şima nika vanê Gulika Verojî kotîya/ kotî der a. Çi ra/qeyî nameyê xo Gulika? Zanîno, Gulike ya Gulige ju nameyê Heluge yo. Benoke nameyê Gulike uja ra êno. Gulika Verojî ju (yew) dewêde giredayê Gimgimî ya. Teba mezra Sarkanî, Gomeyê Kamo û Serçûkê peropîya Gulikê ênê hesabnayêno. 1966 hardlerzê Gimgimî ra tepîya dewlete Gulikijî peropîya/kulî ardîbi Gimgim, Batî-Vartoyî de meşkûn kerdîbî. Nameyê taxa Gulikijan “Hürriyet Mahallesi” yo. 1966 Hardlerzê Gimgimî ra ver dewa Gulike dewanê Gimgimîyê girsan (girdan) ra bîye. Hardlerz ra tepîya zaferî amayî zerreyê Gimgimî, lê Gimgim ra teverî kî şîyê Gulikijî. Ma vacîme şeheranê/şarîstananê girsan (girdan) de kî xêlê Gulikijî estê mîsal; İstanbul, İzmir, Awrupa (Almanya) u xêlê cayanê bînan...

Heke perskerê vajê, na sedsera 21'ine de kamcî dewe hona bêelektrîk, bêa(x)we, bêray(îr)e ya, bêguman Gulikijî bi vengêde berz vanê ke, “wulle Gulikê”. Roja ewroyî de nê çîye ke ma

nusnê/nîvisne raştî, hona Gulikede tewr çîn ê. Goreyê hesabe hokmatî/hikumatî statûye dewê kî nêmendî. Zatî qedere u taleyê Gulika Verojî qet çînbiyo. Nameyê xora êno zanitene ke, Gulike veroj de bîya. Ciranê xo cor asmeno kewe bîyo. Cerê dewe ra çême susî vêreno. Şono reseno a(x) wa Xoşa. Herdîmîna pîya şonê bine Alangoza cori ra danê piro şonê resenê çême Muradî. Çuçikan dahî heke raya xo şaş kerdêne, henî amêne nêne ro Gulikede. Serdestê corî ser, heke destê çepî ser şorê mezra Hotanî esta. Her çixas ke Gulika Verojî ra nezdî bo kî, ewro giredayê dewa Kovika ya. Mordemke Gimgim ra ke vecîya ver bi Qilçixê ke şîya, destê raştî ser şo, Gulikede vecîna. Gimgimra ke verba Gulike şo xelê durî aseno. Şîyayîne zahmeto tayê. Labelê Gulike ra ke verba Gimgimî şo rê rehetî. Xo biverde ra ti qayt kena Gimgim der a. Werte Gimgimîyo u Gulike, heke çend kilometer yo rind nêzana. Lê cêr ra ke şîy însanî rê zaf duri aseno. Her çixas ke Gulikijî Hardlerz ra tepîya arde Batî-Varto kî(zî) hama dewijan alaqa (tekîliya xo) xo yo dewe

nêbirna. Ancîya mal-dawar kerdo wêyî. Hega ramito u mergî çînitê. Hetano 1990 insanan dewede bi ju qeydeyê weşîya xo ramita. 1992 ra tepîya seba asayîşî dewlete dewe tamamî kerde tal. Tayê çêyî (kêyî) amayî veşnaye. Waxtede teccal/deccal vanê ya henen bîy. Rojê ameyê, Gulikijan bi îzne şîy mergê xo çînitî. 1994 ra tepîya dewe kerde tal. Ayê ra tepîya Gulikijî tamamî bîyî koçber. Zanîno koçberîye mendare telîyê kengerî. Eke koka xora visîya endî maneno bi însafe vayî... Va bero kotî şono uca/uja... Ayê ra kenger vano, "cayê welatê mi vayî ra bipersê". koçberîye bekokîya. Bêciraniya... Bê zîyar u dîyarî ya... Însan ke defeyê dewa xora vecîya, peyneser amayîne zor a. Guli-

kijan xêlê defey muracat kerdo lê, muhataban tawa nêgureto cîddî. Mazarete xo hazir o, "Gulike endî dewe nîya..." Se vajîme/vacîme. Pepug ma rê mewano...

Esasî ma Gulikê ra zîyaderî qalê mesela kerdêne ewro. Labelê qese bi derg. Werhasil na mesela 12 Eylule ra çend aşmî tepîya Gulika Verojî de bîya. Benoke aşma Martî bo. Hona vare (wevrê) estbîya. Na mesela şanike nîya, lê eke ameyê qesikerdene tayê vane belkê, şanika... Nêzane ke çîyêde raştîken o. Jano, lê ra raştîken o. Jan ke nêamere zon/zîwan kotî ra êno zanitene. Şanike vanê, goş nanê ser lê fam nêkenê...

Rojan ra rojê ju kokim lêlê/ fecîrê şodirîde waşt ra cila xo ser, nîşt ro. Bi vengêde nerm cenika xora va ke, "Çênê hela wurze xêrê merdanê xo tasikê a(x)we bide mi. Mi zaf hewnê de xirab dîy".

Cenike juye bi diyîne nêkerd, wuşte ra, va ke; "Xer bo, xer bo nêne. Bi qisawetan kuna ra, ayê ra wo, hela xer bo vace to senê hewn dîy merik?"

"Cenîkî hewn de ez şona Gimgim. Se ke mi nezdîyê Qilçixê kerd. Kutikan erîşê mi kerd. Mi dest ju çoganê esta le, çi fayde. Kutikan amanîye bi mi berde. Ê juyî xo eşt bi qore mi, mi va endî qore ci ra keno. He bi a tersî mi çime xo kerdî ya/ra ke hewn o. Ez ara qde fatasîyane."

Cenîke va: "Merik wurze. Ta wa çîn o. Çi esto wa hewn de şoro..."

Tayê zeman werd ra nêverd ra lawayîşê kutikan bi zede. Merikî pençere ra nîyada ke her ca bîyo pirre eskerî. Cenika xo ra va ke, "cenîkî hewnê bîy raştîkên. Ha wo her het de esker o."

Tayê nêwerd ra esker kewt çêyan zerî. Çixas ke camerdî este kerdî top berdî wertê dewe. Zatî xortan ra zaf kes nêmendî bîy. Xora zimistano kamax ke amê, Gulikede xortan ra kes nêmendêne. Cenîyî berdî ju cayêde bîn. Camerdî ju cayê cûnîde kerdî top. Ju kî lacêkêde sivik tey bîy. Lacêk o waxt şîyêne mekteba mîyanêne (ortaokul). Peropîya dadesê kesî ya bîy, ya çînbîyî. Camerdî kerdî rez. Peynîya rezede lacek o. Eskerî dorme camerdan birno. Qomutan dot ra vecîya amêye. Henî murizin bî ke, ti vana none/nane werda lete do deyî. Ruyê xo henî sipeloçik bîy, kardî pirodêne ci ra gonî nêamene. Bi vengêde hersin va ke:

"Camerdê na dewe peropîya/kulî ita re!"

Ju eskerî va; "Heya qomutanê mi". Se ke eskerî va temame. Cer ra juyo kal vecîya ame hetê derî ra. Qomutan hers bîy, va: "Şima vanê tamamê, hela qayt kerêne, merik ha wo dere ra êno. Nê bicerebnê, hela têy nîyade. Belkê sîlah/çêkê xo berdê dere de dê we".

Merikê kalî her çixas ke sond werdî kî, fayde nêkerd.

Merikî va, "Heya ez şîya hetê dereyî, lê ez vecîya tuwalet. Çi sîlaho, çî hal o. Ez a feqir mi xo

kerd mird nafakî mendo silah/çêke". Qomutan tayêna bi hers eskerê ju ra va, "Nê bice bere hetê dereyî bicerebne. Benoke nê silah berd da we". Eskerî ju bi dîyine nêkerd merik fişt re xo ver guret berd. Merikî ray(îr)ê ra sond werd, va "Ti bi çî bawerîya xo ana ez bi ayê sond burî. Ez vecîya tever. Mi cîye xo kerd, ha cîye mi ha na wo". Merikî cîyê xo musna eskerî. Esker bîy murizin. Bi namluya (lûlûye) tufangî juye de bi kortika merikî ra. Merik gina war ro. Esker bî piro kerd berz. Bi tandayêne berd lêyê camerdan reyna. Eskerî va ke, "Qomutan raşt vano. Nê cîyê xo kerdo".

Tabî Qomutan cayê xo de nêvîndeno. Şono a sere, êno na sere.

"Ta wa Anarşîstî ênê dewa şima. Anarşîstî (o waxt hona terorîst nêvatêne) estê dewa şima de. Şima de silah estê. Rindiyê a wa ke bîyarê teslîm bikerê. Ma nika çêyan ra cerenîme, ma ke bîvînimê, raştê silah berîme wulle raxelesîyayina şima çîn a. Mi ra vatene, şima zanenê endî".

Kemere ra veng vecîya camerdan ra nêvecîya. Kulî bîy kerr u lalî. Xebero milqî ci ra vatî. Ancîya kesî ra veng nêvecîya.

Her çî ke şîy hers bîy Qomutan. "Şima rastgerê (sağcı) ya kî çepger"e (Solcu)"?

Kokiman ra ju zaneno çinay ra vano, lê xo da bi nêzanitene.

Heto raşt ser cera, va ke:

"Qomutan beg bu sağdır (Qomutan beg no raşt o)".

Cer ra hetê çepî ser, reyna va ke:

"Qomutan beg buda ji soldur. (Qomutan beg no kî çepo). Ben eskerlik yapmış (Mi eskerîya xo kerda). Ben sağ soli biliyor (ez raşt u çepî zanena)".

Qomutan matê merikî mend. Her çî ke şîy bî hersin. Nê tinazanê xo bi mi kenê, çik o? Rindiyê a wa ke nînan tayê bikuyî. Belkê aqile xo êno sere va xo xo de va, ya kî henî fikirîya zerreyê xo de. Qomutanî zanitêne Gulike dewa qizilbaş/alewîyana. Xora waştêne ke ezîye bido kerdene. Şî a sere u amêy na sere. Verê rezbîyayîna camerdan ra en vernîye ra pers kerd. "Şertê Îslamîyê çendê?"

Merikî va:

"Poncê/Pance!"

Seke henî va girmike ruyê xo de dîye. Gina bi hard ra. Wuşt ra. Qomutan şîy vere ê bînî. Merikî xo xo de va, "la wo nê merikî va poncê, kuyayîne werde. Ez zobîna vacî.

Va: "Şeş".

Qomutan amêy verê kamî,ê jûye kerde zêde: 6, 7, 8, 9, 10...

Çixas kerdî zêde handayê kuyayîne werde.

Peynîya rêzede (sıra) jû kokim mendo, ju laceko siviko ke şono ortaokul. Lacek bi vengêde şenik u vengede nerm vano; "Apo dore ke amey to, vace ponc".

Kokim vano, "Ero kutik nawo 10înê merikî qeub nêkeno, no her hona vano vace, "ponc".

Gula xo keno pak, u vano .

"Qomutan beg 15 (desu ponc).

Her tim bi huyayîş... 🌙

Yekem fîlmê western ê Kurdan:

► My Sweet Pepper Land

MIRADÊ MIRADAN

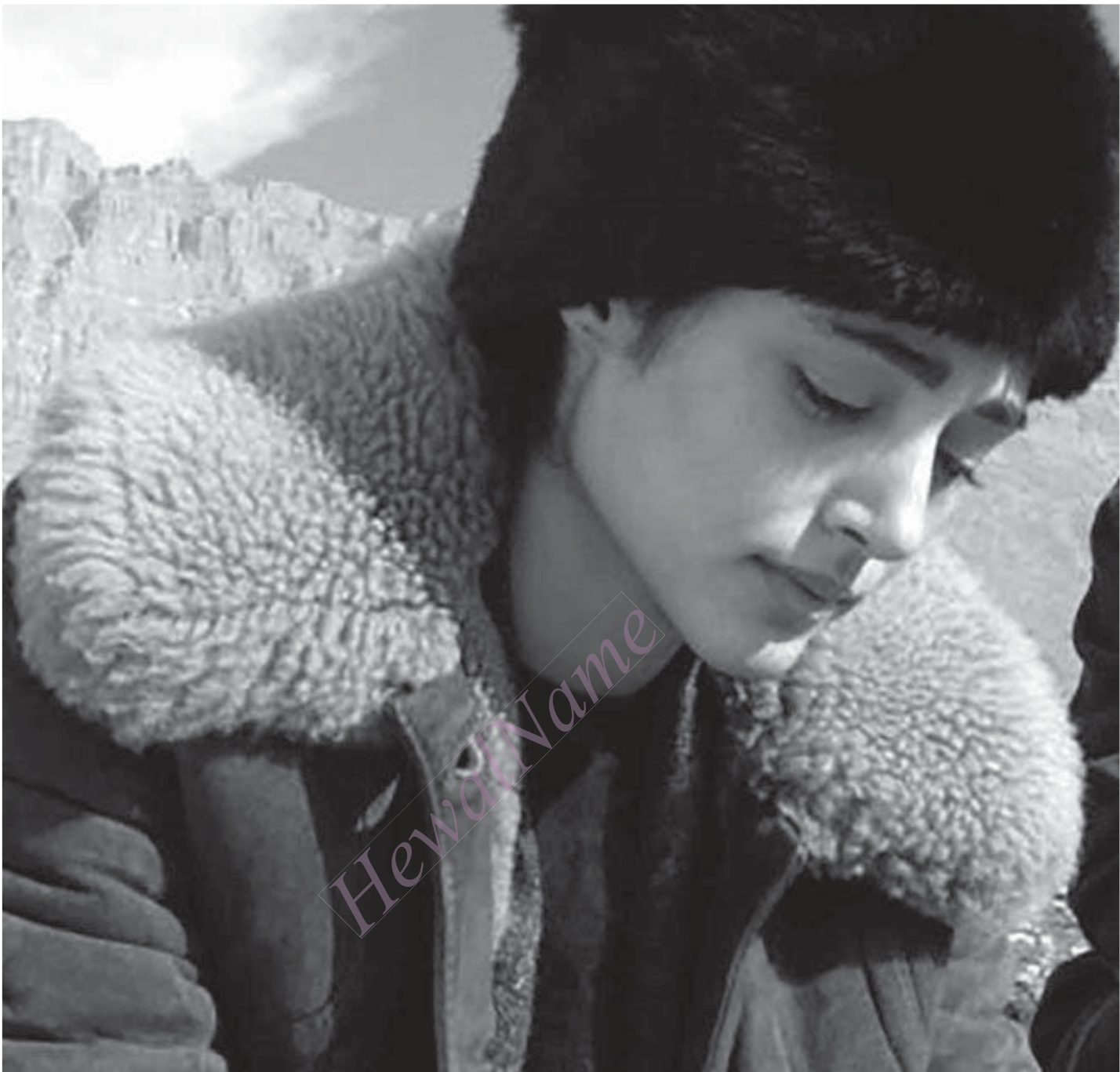
“Hiner Saleem di “My Sweet Pepper Land” de welatekî ku li her qada jiyane di qonaxa vesazkirinê de ye û di tora kapitalîzmê de ye li ber çavan radixe. Li aliyekî şerê birakujiyê, xiyane û feodalîte, li aliyê din yekîtiya kurdan û daxwaza welateke laîk û demokratîk...

“Tivingeke bavê min hebû, yê min jî kameraya min heye; her kesek li gor terha xwe li ber xwe dide.” (Hiner SALEEM)

My Sweet Pepper Land (Tirş û Şîrîn Welatê Min) fîlmê dawî yê Saleem e ku li Kurdistanaxweser digire (beriya niha jî fîlmên Dol û Zero Kîlometre jî li Kurdistanê girtine). Ev fîlm bi gelek taybetiyên xwe, çî li ber dilê derhêner û çî jî li ber dilê me bîneran gelek ciyawaz e. Saleem di vî fîlmê xwe de piştî vegera xwe ya Kurdistanê guherîn û veguherînên ku li welatê wî qewimîne dibî-

ne û biryarê dide ku fîlmekî bi vî rengî bigire. Saleem bi şewaz û vegotina xwe ji gelek derhênerên kurd cudatir e. Di gişê fîlmên xwe de çîrokên pîrr trajîk, bi vegotîneke mizahî distrê û bi awayeke trajîkomîk pêşkeşî bîneran dike. Di cîhana sînemayê de kême derhêner di vî yekê de bi ser dikevin; lê ev hêl û teknîka Saleem pîrr xurt e. Bixwe gelek caran ragihandiyê û gotiyê “Xweda deh kurd xuliqandin û yê yazdehan jî, ji bo ku wan bikenîne xuliqand.” Li ser vî gotinê û ji ber xulqiyeta kurdan a şên, Saleem vegotina mizahî ji

filmên xwe kêr nake. Çiku gelê kurd her çiqas di tengasiyê de, di şer de be jî dikene û govendê digerîne. Lewra serlehenga filmî, ku em ê li ser hûr bibin, mamosteya bi navê "Govend", tevî tehdâyî û zordariyên ku hatine serê wê jî ne dev ji kenê xwe yê xweşik berdaye, ne jî dev ji enstrûmana xwe (hang)...

Taybetiyên Fîlmên Hiner Saleem

Di navbera mijarên fîlmên Saleem de yekîtiyek organîk heye. Saleem; doza azadiyê, laîkbûn, wekhevî û doza azadiya şexsî û cinsî, nexasim ya jinê di fîlmên xwe de vedibêje; lew ew ji vê yeqîn dike ku "heya azadiya takekesî pêk neyê, azadiya welatekî jî esseh nabe". Bo

Saleem şoreş "ne sosyalîzm, ne jî faşîzm e... bo wî şoreş û demokrasî eşq, hez, wekheviya jin û mêran, azadiya rêwîtiyê û xeberdanê, temaşekirina filman, xwendina pirtûkên li gor dilê xwe ye". Dema li gor van daxwazan berê kameraya xwe dide nav xweza û civata gelê xwe Saleem, bi civakek nola xwezaya xwe hişk, asê, xwegirtî re rû bi rû dibe. Dema

ku daxwazên xwe û civatê pev re vedibêje ev yek jî dike ku absurdî û nakokî derên. Lewra derhêner karê xwe bi rêya mîzahê hesantir dike û bi vî şiklî nîrxandin û rexneyeke birawirdî xurttir dike...

Hin qod û esasên derhêner ên sereke hene ku di axlebê filmên xwe de nîşan dide. Li paş xem û xetereyên civakî, perdeya eşqê jî seraqet vediçirîne.

Saleem, weku berê hatiye kirin bêdil e ku bi awayeke belgeselî û pîrr trajîk çîroka gele xwe vebêje; bi awayeke aktûel û trajîkomik; bi terhek mînîmal û bi hişeke fantastîk filmê xwe çêdike. Ew, soreşa takekesî, eşq û hezê bo veguherîna qadên civakî weke hêzeke mezin dibîne. Pêkve mûzîka ku di filmên xwe de bi kar tîne curbicur e; carna dengê

newayên kurdî, carna blues... carna jî dengê muzîka klasîk a ewropî ji filmên wî bilind dibe. Ev jî dike ku filmên wî û pê re sînemaya kurdan berfirehtir û gerdûnîtir be. Sedema vê yekê jî ew e ku Saleem hê di ciwaniya xwe de neçar maye ku koçî ewropayê bike. Ji ber hindê hunera wî jî pîrralî û pîrrzimanî ye. Qodeke din jî ew e ku di filmên xwe de zeravayên kurdî teva bi kar tîne; nemaze di filmê My Sweet Pepper Land de. Karakter bi kurmancî, soranî, zazakî û goranî dipeyivin û tev ji hev fam dikin. Salem weku jecihêbûna xakî û zimên red dike. Lewra ew xwe ne weke kurdê Iraqê, xwe weke kurdîstaniyekî bi nav dike; vê daxwaza xwe jî di her derfêtê de bi karakterên xwe dide gotin.

Tirş û Şîrîn Welatê Min¹

"Ji 9ê Avrêla 2003an vir de ye Kurdistan azad e. Lê gelek karên ku em bikin hene. Divê em welat ji nû ve ava bikin. Saziyên birêkûpêk, artêş û hêzên polêsan ku bikaribin ewlehiya gelê me pêk bînin, divê werin sazkin. Çiku beyî dadê, azadî; beyî azadiyê dad nabe. Ez bi berpîrsiyariyêke dîrokî re rûbirû me. Dadger Beg! Molla Beg! Komutan! û Doktor Beg! ez gelekî serfiraz im ku yekem fermana dardekirinê ya dîroka kurd û Kurdistanê îlam dikim! Biryar hat dayîn ku birêz Nûredîn Ahmed Gafûr ji ber dizîya bi darê sîlehê bê dardekin." ²

1 Navê filmê; My Sweet Pepper Land; Ev werger derhêner bixwe kiriye.

2 Hiner Saleem, Vahşi Batı Kürdistan- Bir Hiner Saleem Senaryosu, Weşanên Avesta, 2014

My Sweet Pepper Land şîroveyeke filmên westernî ya Hiner Saleem e. Di pêşdîtinê de teknîka girtina film, deng, plan û sekans -ji cilûber-gên lîstikvanan, ji muzîkê, ji atmosfer û mekanan bigirin- her çî qas di rengê filmên westernî de be jî; My Sweet Pepper Land, bi naverok û vegotina xwe cihê ye ango em dikarin bêjin ku "parodiya westernê" ye. Lê ji ber ku pîrr nimûneyên filmên westernê di xwe de dihebîne –hespên li ber derî ku timûdaîm amede ne, merivên bi çek û rext, qehwexaneyên bi navê biyanî "Peper Land" ku bi tîpên rengîn û rewnaq hatiye nivîsîn, kumên kowboyan, seytereya sherîf, awirên tund, bikaranîn û teqîna sîlehê ya bi lezûbez hwd- taybetiya ku "yekem filmê western ê kurdan" e bi xwe re tîne.

Hiner Saleem di hevpeyvîneke ku wê demê pê re hatiye kirin de serencama girtina vî filmî weha vedibêje:

"Ev çend sal in ku daxwaza girtina filmêke bi kurdî ya li Kurdistanê Iraqê bi min re hebû. Lewra min çîroka Sherîfekî (Pêşmerge) ku di xirecira birêkûpêkkirina gundekî de ye nivîsî. Îro dema ez li Kurdistanê Iraqê dinerim, welatekî ku jinûve ava dibe dibînim. Her tişt di asta avakirinê de ye; rê, pîrr, dibistan, nexweşxane... bo her derî ceyran tê girêdan, her wiha hewl tê dayîn ku nizam û dad pêk bê. Ev yek Emerîkaya sedsala 19. anî bîra min, weku tiştên ku di filmên westernî de hatibûn nîşandan. Min besta vî filmê xwe jî ji vir girt." ¹

Tirş û Şîrîn Welatê Min weku li jor di senaryoyê de jî hatiye nivîsîn bi sehneyeke dardekirinê vedibe. Ev bûyera dardekirinê jî bi awayekî balkêş û absûrd pêk te. Komiser fermana dardekirine dide û komîte, dike û nake nikare kesê sûcdar darde bike. Ji ber ku Kurdistan nû rizgar bûye û zindan nînin divê teqez dardekirin pêk bê. Dîsa ji ber nebûna amûrên dardekirinê tê xwestin ku sûcdar li ser sindoqa hilbijartinên herêmî darde bibe. Tam di vir de û bi vî metafora "sindoqa hilbijartinan" derhêner bi awayekê tûj rexneya xwe dike. Derhêner bi vî yekê balê dikişîne ser xumamî û qerqesûnên saziyên legal. Her wiha tiştên ku dewlet herî baş dike, yanê "kuştinê" ji xeynî Baran (Baran dijî dardekirinê ye û ji vî rewşê pir aciz dibe) di ser kesên berpirsyar re vedibêje.

Hiner Saleem dema ku dibêje "Kurdistan di asta avakirinê de ye..." vî yekê di her kêliya film de jî nîşan dide. Baran (Korkmaz Aslan) pêşmergeyekî berê ye, piştî ku Kurdistan azad dibe difikire ku ti karê bike nema ye û vedigere malê. Govend (Golshîftah Farahanî), xwişka heft birayan e. Li gundekî, li sînorê Tirkiyeyê mamostetiyê dike lê axayê gund Ezîz Axa her astengiya derdixe pêş Govendê û dixwaze ku wê biqewirîne. Lewra karakterê Govend di film de têkoşîna jinê ya ji bo jiyaneke azad û wekhev temsîl dike... Baran jî paşê ji ber daxwaza zewacê ye dayîka xwe direve û ji bo ku ewlehiya vî gundê li sînorê bi navê "Qamarîan" pêk bîne

weke "Sherîfekî" tê peywardarkirin. Li vî gundê xewle ku haya Xwedê jê nîne, Govend û Baran wê dest bidine hev û li hember zilma Ezîz Axayê ku hikmê xwe li ser gund daniye û xwe weke "qanûn" dibîne têbikoşin. Paşê em ê bibînin ku Baran weke Sherîfê beriya xwe li hember axê serî natewîne û her wê bibêje ku "Qanûn ez îm Ezîz Axa, ne tu!" (bo nimûne ev replîk jî taybetiyek filmên western e). Zext û zoriyên li ser Govendê yên bi destê Ezîz Axa û birayên wê bixwe jî her ku diçe xurtir dibin; ev jî dê Govendê bêhtir nêzîkî Baran bike. Çiku dê Govend bibîne ku Baran ne nola mêrên derdora wê ye. Bi nêrîn û hiş û hişmendiyek cindî ye, ji ax û welatê xwe hez dike, ji muzîkê hez dike (li Mozart, Bach û Elvîs Presley guhdar dike). Dawiyê tevî hemî fitne û fesadî û entrika û komploiyên Ezîz Axa jî, Govend û Baran bi hêza eşqa xwe dê li hember wî bi ser bikevin. Ev yek jî baweriya derhêner ya ji hêza hezê ku dikare civakê veguherîne îspat dike.

Hiner Saleem di "My Sweet Pepper Land" de welatekî ku li her qada jiyaneke di qonaxa vesazkirinê de ye û di tora kapîtalîzmê de ye li ber çavan radixe. Li aliyekî şerê birakujiyê, xiyaret û feodalîte bi karakterên Ezîz Axa û zîlamên wî; yekîtiya kurdan û daxwaza welateke laîk û demokratîk û pêkve wekheviya jin û mêran bi temsîliyeta Baran/ Govendê û evîna wan-di gel xweza û civaka Kurdistanê-bi awayeke nişmî û bêhêl tete nîgarkirin. ♪

1 Pirtûka navborî

► MUNZUR VADİSİ JEOTURİZM ÇALIŞTAYI'NIN ARDINDAN..

İLHAN ULUSOY

TMMOB Jeoloji Mühendisleri Odası'nın 2015 yılında başlattığı ancak Tunceli Belediye'sine kayyum atanması sonucunda ister istemez 'rafa kaldırılan' Munzur Vadisi'ni UNESCO Global Jeopark Ağı'na dahil etme projesi kapsamında 24-25 Eylül tarihleri arasında Tunceli Belediye Başkanlığı ve TMMOB Jeoloji Mühendisleri Odası birlikteliği ile "Munzur Vadisi'nin Jeopark Potansiyeli ve Jeoturizm Çalıştayı" düzenlendi. Munzur Vadisi'nin korunması ve gelecek nesillere aktarılabilmesi amacıyla 'UNESCO Global Jeopark Ağı'na katılması hedefi ile başlatılan çalışmanın önemli adımlarından biri olan Çalıştay, iki gün sürdü.

Munzur Vadisi'nin Jeopark Potansiyeli ve Jeoturizm Çalıştayı Hozat, Nazimiye, Pertek, Pülümür, Ovacık Belediye Başkanlıkları ile Tunceli Barosu, Tunceli Sanayi ve Ticaret Odası, Tunceli Esnaf ve Sanatkarlar Odası, TMMOB Peyzaj Mimarları Odası, Mimarlar Odası Ankara Şubesi, Jeolojik Miras Koruma Derneği (JEMİRKO), Kula-Salihli Jeoparkı ve Jeopark Belediyeler Birliği tarafından desteklendi.

"Munzur'u Keşfet, Koru" ana teması ile belediyenin konferans salonunda yapılan çalıştayın ilk gününde yapılan sunumların ardından forum bölümüne geçildi.

Bu bölüm 'Jeopark' projesinin kendisini anlatamadığı, Dersimlilerin ise bir 'korunma

refleksi' -ki anlaşılabilir bir durum- ile dar anlamda Çalıştay, geniş anlamda 'Jeopark Projesi'ne karşı önyargılı bir şekilde yaklaştıklarını gösterdi.

Çalışmalar 2015 yılında başlamış olmasına rağmen 3-4 yıl boyunca akamete uğraması, sonrasında Çalıştay hazırlıkları kapsamında DEDEF ve DAD gibi yerel inisiyatiflere sunum yapılmasına, esnaf odaları, ticaret odası, baro, ilçe belediyeleri gibi kurumlarla görüşmeler gerçekleştirilmesine rağmen; Dersimliler ilk anda projenin 'dışarıdan' dayatıldığı önyargısı ile hareket ettiler. Öyle ki, proje sekreteryasında yer alan Dersimliler konuşmalarında sık sık 'Biz de Dersimliyiz' demek zorunda kaldılar. Çalıştay Düzenleme Kurulu Afrika'yı sömürgeleştirmek için çalışan 'misyonerlere' benzetildi ve bir daha gelmemeleri söylendi. Önyargı, 'korunma refleksi' ile birleştiğinde yasakçı düşüncelere çok kolay zemin olabiliyor.

Haklı endişeler, farklı öneriler...

Çalıştay ve Jeopark projesi hakkındaki en yoğun eleştiriyi Çalıştay başlığında yeralan 'jeoturizm' ibaresi ve bazı sunumlardaki 'sürdürülebilir kalkınma' kavramları aldı. Çok da haksız olmayan bu eleştiri, sözkonusu kavramların kapitalist sisteme ait olduğuydu. Eleştirilerin maksadı aşan kısmı ise çalıştay düzenleyicilerinin kapitalizmi yayma amaçlarına dair göndermelerdi. Zannedersiniz Dersim'e kapitalizm yeni giriyordu...

Jeoturizm kavramına karşı çıkış, bir turist akımı ile doğal,

kültürel ve kutsal yerlerin tahribatının artacağına dair endişeydi. Bu endişe çok haklı... Ancak bu koruma çalışmalarına karşı çıkmayı değil aksine artırmayı gerektirirken, Jeopark projesine karşı çıkılıp çözüm olarak Dersim girişleri 'sınırlandırmak' olarak ortaya kondu. Ancak verilen (ve itiraz görmeyen) gayriresmi rakamlara göre bu yıl Dersim'i yaklaşık 1 milyon kişi ziyaret etmiş... Yani o çok eleştirilen 'turizm' patlamış bile! Hatta Teknik Gezi sırasında (Kurultayın ikinci günü Dikilitaş, Ana Fatma, Halvori Gözeleri, Munzur Vadisi Kanyonu, Laç Deresi Kanyonu, Tornova Fay Sırtı, Ovacık Pul-Apart Havzası, Munzur Gözeleri, Eğripınar Genç Buzul Çökelleri, Ovacık Kayak Pisti, Ovacık Fay Zonu ve Buzul Kanyonu'nu içeren bir teknik gezi yapıldı.) gördüğümüz kadarı ile tahrip edici bir patlama olmuş bu. Örneğin Munzur Gözeleri'nin beton havuzlara dönüştürülmesi, kilitli parke ile yapılan yollar, ziyaretçilerin gözelerdeki mangal yakma ve külünü gözeye dökme serbestisi, gözelerin yamacında isteyenin istediği yeri göze haline getirmesi bu patlamanın sonuçları. Ve aslına bakılırsa, bir koruma çalışması yapılmadan gözelerin dayanması çok zor. Aynı şey Halvori Gözeleri için de geçerli...

Munzur Vadisi'nin Milli Park olduğu ve bunu koruma için yeterli olduğuna dair görüşler de çokça savunuldu forum sırasında... Hatta Munzur'a yapılması planlanan barajların durdurulduğu, Munzur Vadisi'nin bu projeye ihtiyacı olmadığı belirtildi.

Çalıştay ve Jeopark projesi hakkındaki en yoğun eleştiriyi Çalıştay başlığında yer alan 'jeoturizm' ibaresi ve bazı sunumlardaki 'sürdürülebilir kalkınma' kavramları aldı. Çok da haksız olmayan bu eleştiri, sözkonusu kavramların kapitalist sisteme ait olduğuydu. Eleştirilerin maksadı aşan kısmı ise çalıştay düzenleyicilerinin kapitalizmi yayma amaçlarına dair göndermelerdi.

Ancak baraj iptalinin enerji sektöründeki 'kriz'den kaynaklandığı, şu anda her dereye yapılan HES'ler yüzünden elektrik üretimi fazlası olduğu, bu nedenle Keban'da üretimin azaltıldığı yönündeki bilgiler göz ardı edildi. Göz ardı edilen -dinlenmeyen- bir başka bilgi ise Çevre ve Şehircilik Bakanlığı ile Orman ve Su Bakanlığı'nın hazırlıklarını yürüttükleri yönetmelik çalışmasında "*Milli park alanları içine baraj yapılmasında sakınca yoktur*" maddesine yer vereceğine ilişkin söylenenlerdi. Bu yönetmeliğin yayımlanması durumunda Munzur Vadisi'nin şu andaki tek koruma statüsü olan ve vadinin tamamını kapsamayan 'Milli Park' koruması devre dışı kalacak.

Ayrıca Munzur Vadisi'nin de içinde olduğu geniş bir bölgenin 'Maden Ruhsat Sahası' olarak ilan edildiği biliniyor. Dersim'deki orman yangınlarını haftalarca görmezden gelip

Muğla'daki orman yangınına içi yananlar, Munzur'daki madencilğe Kazdağları'ndaki altın madenlerine baktıkları gibi bakmazlar.

Bir çözüm önerisi

Munzur Vadisi'nin Jeopark olarak UNESCO Global Ağı'na dahil olması bunun için tek çözüm mü? Değil elbet! Tek çözüm konusunda forumdaki herkesin anlaştığı Dersim halkının sahip çıkması kurtaracak Munzur'u. Esasında Jeopark Projesi de yapısı ve UNESCO kriterleri gereği yerel halkın yöneteceği, denetleyeceği ve dışarıdan 'destekçi', 'yatırımcı' vb. kabul etmeyeceği bir proje. En önemli adımlarından biri de yerel halkın eğitimi ve projeye katılımı. Gözelerdeki durumu görünce belki de bu projenin en büyük çıktılarından birisinin bu olacağını düşünüyorum. Aynı şey endemik bir tür olan Munzur Sarmısağı'nda da görülebilir. Yaygın, zamansız ve sık toplanma yüzünden tükenme tehlikesi ile karşı karşıya...

Dersim'in, Munzur Vadisi'nin önümüzdeki yıllarda daha çok turist çekeceğini görmek için kapsamlı bir analize gerek yok.

Çünkü vadi, yaylaları, gölleri, çiçekleri, dağ keçileri, gözeleri, ziyaretleri, mağara ve kanyonlarıyla her geçen gün daha fazla ilgi çekiyor. Munzur Vadisi'nin sahip olduğu tüm bu varlıkların jeopark çalışması ile tespit edilerek "jeosit" haline getirilmesi ve Milli Park korumasının yanına "UNESCO" korumasının da eklenmesi hem Dersimliler için hem de ziyaretçiler için daha umutlu olmak anlamına gelecektir.

yeni bir 'Alacakaranlık' serisi Jeoturizm-Jeopark:

▶ GÖLGESİ SATILIK AĞAÇ!

ELİF ESER

Fotoğraflar: Kemal Özer

Jeoturizm-Ekoturizm tartışmalarıyla karşılaşınca aklıma "Alacakaranlık" serisindeki vampir romanları ve bu romanlardan sinemaya uyarlanmış filmlerdeki 'yeni tür' ve belki 'müddecen' vampirler gelir. Öncesinde, 'vampirlik' batı sinemasında, sistemi alaşağı etmek isteyen daha radikal muhalif kesimleri simgeleyen hareketleri "vamlıklarla" özdeşleştirilerek anlatılıyordu. Kapitalist dünyadaki 'vatansever' ulusların/bireylerin buna

karşı mücadele etmesini salık veriyordu bu filmler. Filmlerde alenen böyle anlatılmıyordu ama esas mesaj, Sovyetler'in ve halk hareketlerinin dünyayı kasıp kavurduğu bir dönemde, buna dair 'tehdit' algısı, duygusu yaratmaktı. Böylece sisteme yönelik her türden muhalif müdahale 'vampirleştirilip' dışlanıyor, kök salmasına engel olunuyordu.

Doksanların sonunda Sovyetler dağılıp sosyalist fikirlere haiz hareketler zayıflayınca

'tehdit' ortadan kalkmıştı artık ve kapitalist dünya 'rahatlamıştı!' Yine de ne olur ne olmaz sosyalizmin potansiyel gücü olabilecek sınıf ve kesimlerle buluşulabilecek kimi 'ara formlar/formüller' 'imal' edildi. Bu ara form, muhalif kesimlerin ('Alacakaranlık' serisindeki vampirler gibi) sistemi aşan yönlerinin törpülenmesi, eylemden çok söyleme dayalı bir noktaya çekilmesi olarak izah edilebilir. Yani oradaki vampirlerden istenilen 'kan

Jeopark ve jeoturizm asıl olarak çevre etkinliği içerisinde kapitalist bir figür olarak ortaya çıkıyor: Milli park ve sit alanlarının korunması amacıyla turizme açılması... Bunun için de 'aşağıdan yukarıya' güçlü bir toplum desteği ile gerekli finans kaynaklarının yaratılması, yerel dinamiklerin desteğinin alınması gerekiyor. 'Bu alanlara zaten turist geliyor, bunu engelleyemiyoruz; o halde turizm faaliyetlerini daha çevreci bir yaklaşımla ele alabiliriz' deniliyor.

emmemek, vampir olmayanları ısırmamak gibi' aslında onu vampir kılan bütün özelliklerden arınması durumu muhalif kesimler için de isteniyordu. Sisteme dokunmayanın, esasen bir şekilde sisteme dâhil olanın 'tehlikeli' olamayacağı fikri işleniyordu.

Şimdi bu özet girizgâhtan sonra asıl meseleye girebiliriz sanırım.

Küresel ısınma tartışmaları hız kazandığından beri dünyada çevre hareketleri de gelişmeye başladı. Greem Peace'in sınırlarını aşan ve çeşitlenen farklı fikir ve teoremlerde birleşen, bütünleşen, yerelleşen ve yerelleştikçe güçlenen çevre hareketleri... İş böyle olunca, barajlar, termik santraller, filtresiz bacalar, sit alanları, nehirler etrafında, kapitalizme

karşı güçlenen çevre hareketlerini çözenin yolları arandı. Baraj, HES, hidrosantral vb. kuramadığı yerde 'kâr' edinmenin ama aynı zamanda çevrecileri de susturacak, dahası dahil edecek yöntemler gerekiyordu. Yeni bir 'Alacakaranlık serisi' olan jeopark-jeoturizm filmi böyle gösterime girdi.

'Zaten turist geliyor...!'

Jeopark ve jeoturizm asıl olarak çevre etkinliği içerisinde kapitalist bir figür olarak ortaya çıkıyor. Temel fikri yapısını, *milli park ve sit alanlarının korunması* amacıyla turizme açılması oluşturuyor. Daha çok, birden fazla jeolojik, kültürel ve sit alanını içerisinde barındıran alanları 'jeopark' haznesinde toplayarak buraların öneminin ziyaretçilere anlatılması böylelikle de bu alanların *'sürdürülebilir kalkınmanın bütünselliği'* içerisinde korunması hedefleniyor. Bunun için de 'aşağıdan yukarıya' güçlü bir toplum desteği ile gerekli finans kaynaklarının yaratılması, yerel dinamiklerin desteğinin alınması gerekiyor. Buralardaki jeoturistik etkinliğe yerel katılımın olması öngörü-lüyor. 'Bu alanlara zaten turist geliyor, bunu engelleyemiyoruz; o halde turizm faaliyetlerini daha çevreci bir yaklaşımla ele alabiliriz' deniliyor. Özet çerçevesi böyle...

Korunması gereken doğal ve kültürel miras içerisinde sayılan sit ve milli park alanlarını yapılaşma dahil, kapitalizmin yağmasına açmanın en 'steril' yolu sanırım buraları 'koruma' adı altında jeoparklara dönüştürmek oluyor.

Jeopark-Jeoturizm tartışmalarına yüzeysel olarak bakıldığında bile göze ilk çarpan "sürdürülebilirlik", "kalkınma" "yerelin kazanması" gibi kapitalizmi, kârı ve ticareti anımsatan kavramlar... Bu kavramlar etrafında oluşan 'jeo-turizm şirket ve otelleri, tur firmaları' ve bunların reklamları... Turizm sektörünün yeni bir boyutu aslında... Ama bunun yaşamda hayat bulabilmesi için çevreci kesimleri de olabildiğince dâhil etmek önemli elbette. Bu bakımdan çevre hareketlerinin görece gelişkin olduğu bölge belediyeleri ve buradaki kimi çevre ve sivil toplum örgütleri de bu tartışmalara dahil ediliyor. Hatta kimi belediyeler (Dersim Belediyesi gibi) bir dizi çalıştay, program vb. etkinlikleri organize edebiliyor. Vitrinde ise şirketler değil, daha çok Mühendisler Odası, kimi akademisyenler, bazı sivil toplum kuruluşları ya da çevre örgütleri bulunuyor.

Hep aynı söylemler

Fauna ve florası farklı endemik türler içeren doğal alanlardan tarihi yerlere, coğrafik şekillere; üzüm bağlarından şarap mahzenlerine değin uzayan sektörel bir yaklaşımdır söz konusu olan. Bu sektörün asıl niyetini ise (aslında çok da gizlemeksizin) 'koruma amaçlı', 'doğal yapıya uygun', 'üzüm bahçesi manzaralı', 'yerel halk kazancak', 'sürdürülebilir bölgesel sosyo-ekonomik ve kültürel kalkınma için politik ve eylem bildirimine sahip' vb. söylemlerle örtmeye çalışıyorlar. Ne tesadüftür ki barajlar ve siyanürle altın arama mevzuunda

ÇED toplantıları yapılırken de aynı dil kullanılmaktadır: *"Yerel halk kalkınacak, iş sahası açılacak, araziler değerlendirilecek, doğaya zarar verilmeyecek..."*

Dili, yaklaşımı bu kadar benzerken jeoturizmin 'çevreci' bir etki, sonuç yaratacağına dair inanç, en iyi niyetli haliyle, müddecen/ehlileşmiş vampirliktir! Zaten jeoparka ilişkin kimi pratiklere baktığımızda da niyeti anlarız. Örneğin, Kula Jeoparkı ile ilgili internette kısa bir gezinti yaptığınızda asıl amacın bölgedeki turizm

etkinliklerini arttırmak olduğunu ve bunun irili ufaklı birçok şirketin iştahını kabarttığını görürsünüz. Kapitalist çağın esasen en barbar dönemlerinden birinden geçerken, kapitalizmin ehlileşeceğine, vahşetinden vazgeçeceğine dair bir algının işe yaramazlığını son otuz yılda yeterince tecrübe etmedik mi? Asıl niyetin 'çevre ve tarihi, kültürel alanları' politik bir eksenin dışına iterek salt bir 'gezelim-görelim' eksenine çekmek olduğu açıktır.

Doğanın korunması başlı başına ticari faaliyet dışıdır ve ister yerel ister daha büyük ölçekli şirketlerin insafına terk etmek, onlardan medet ummak, doğa ve kültürün yok olması bakımından tehlikelidir. Çünkü, çevre ve kültürel mirasa sahip çıkma adına yapılan eylemler o bölgede yaşayan hemen her bireyde bir bilinç ve sahiplenme yaratırken, jeoturizm etkinlikleri jeopark alanındaki 'işletmecilerin' eline terk edilecek ve paydaşları azaltacaktır.

"Nasıl olsa turizm etkinlikleri yapılıyor buralarda, ancak jeopark statüsü ile koruyabiliriz" deniliyor. Ama bu statüyle beraber gelişecek jeoturizm etkinlikleri ise daha büyük tehlikelere sebebiyet verecektir.

İnsan ile doğa ve kültürel miras arasındaki ilişkiyi daha doğrudan, daha bilinçli hale getirmenin yol ve yordamları çeşitlenebilir. Ancak daha örgütlü, daha katılımcı, temel hedefi gezip görmek olmayan koruma perspektifi öncelikli olmalıdır. Çevre ve kültürel mirasa yönelik saldırıların çıkış noktası kapitalizmdir ve bu saldırılar karşısında güçlenen hareketlerin karşısında durduğu şer odağı da kapitalizm olmalıdır. Çevreye dair duyarlılığı asıl geliştirecek şey ise yöre halkının çevre sorunları karşısındaki örgütlü duruşudur. Yoksa öyle *'Has Jeoturizm Otel ve Acenteciliği'* gibi şirketlerin vereceği 'üzümlü kek' kıvamındaki eğitimler değil.

Velhasıl 'Alacakaranlıkta' ehlileşmiş vampir olmaksızın 'Dracula' olmak evladır. Anlayacağınız, bizde 'gölgesi satılık ağaç' bulunmamaktadır. 🍂

LI PÊJGEHA KOMAGENEYÊ ÇI DIPIJIYA?

MEHMET ONCU

“Antiokhosê 1. ê qralê Komageneyê şahiyân weke statuyeke gelek muhîm didît. Di serdema wî de her sal, salê çend car şahî dihatin lidarxistin. Di van şahiyân de derfet dida gelê xwe da ku heta karibin bixwin, vexwin û kêf bikin.

Li gor vegotinên kesên zanyar ên ku li ser dîroka devkî dexibitin, warê esasî yê Qraltiya Komageneyê yê li bajarê Semsûrê, bajarê Perreya antîk e. Pêre jî piraniya van zanyaran dibêjin piştî serdema Qraltiya Komageneyê Mansûran kelehek bi navê Keleha Hasan Mansûr ava kirine û ev bajar birine wê derê. Lê mixabin, xirbeyên vî bajarî îro di bin taxa Pirin/Örenli ya Semsûrê de mane û em hêj jî ne xwedî daneyên çê ne derheqê tarîxa bajarê Perreya

antîk de. Belkî rojekê bi awayeke berfireh cihê vî bajarî bête îstîmlaqqirin, piştî kolanên arkeolojîk bêne meşandin û ev kolan tarîxa vî bajarî ronî bikin. Li gor çavkaniyên antîk, Perre di navbera Melitene û Komageneyê de bajareke derbase ye û xwedî kaniyên bitehm û şîfadar e. Heman çavkaniyên tarîxî dibêjin derdora vî bajarî hemû dar û daristan in û bajar jî bo karwanên bazirganiyê navenda bêhnvedanê ye, ji ber hindê jî maneya wê derbase yan jî pir e.

Navê bajarê Perreya antîk di rojnivîskên dêran de, di dawiya sedsala 3. de derbas dibe. Hingê li bajarê Îznîkê, Konsîla Încilê ya tarîxî dicive. Li gor van rojnivîskên navborî, ji bajarê Perreyê alimên giregir beşdarî vê konsîlê dibin. Ji ber van agahyan em texmîn dikin ku terkkirina vî bajarî digihê dawiya sedsala 4. Ji lew em zanin ku di sedsala 6. de bajarê Semsûrê li cihê xwe yê îroyîn e. Perre di zimanê kurdî de (ku li derdora Semsûrê îro jî zimanê sereke bêhtir kurdî ye) tê maneya pirê.

Di xirbeyên Perreyê de alavên pêjgehê

Derheqê bajarê Perreyê de li Nekrapolê xebatên kolanandinê hatin meşandin û piştî

van xebatan derket holê ku nîşaneyên jiyani yên şênîyên vî bajarî li deverê berfireh belav bûne. Li van deverên hatî tespît kirin; serdavên mezin, rûnxaneyên ku bo rûnê zeyt hatine avakirin, mexzenên şerabê û cihên meyandina şerabê, kuçikên ku ji kevirên nîrandî hatine çêkirin, firinên ku ji kevir û tuxleyan hatine çêkirin, gelek berhemên hunerî ku meriv di cî de têdigihê bê ji destên westayên neqşebend derketine û karin hunermendên nûjen bidexisînin, mozaîkên xemilandinê û rolyef derketine holê. Meriv ji xirbeyên bajarê Perreyê yê şaristaniya Komageneyê têdigihê ku asta çanda pêjgehê li ba wan gelek bilind e. Û tew hêj tiştên ku li ser wan lêkolîn hatine kirin, li ber teva-

hiya şaristaniya Komageneyê pîr kêm e.

Qraliyeta Komageneyê berde wama Qraliyeta Kumu/Kumuh/Koma/Kawa ye ku ev jî bi eslê xwe Hûrî ne. Komagene hêj ji wê çaxê ve (B.Z. 1000) carna xweser, carna jî weke mîrektî birêve çûye. Axirê Qraliyeta Komageneyê, di navbera salên B.Z. (beriya zayîna Îsa) 69 û P.Z. (piştî zayîna Îsa) 72yan de bi qasî 141 sal weke dewleteke serbixwe û xwedan paytext (Samosata: Samsat) derketiye pêşberî tarîxa mirovahiyê. Qraliyeta Komageneyê ya antîk û Pontûs, Kapadokya, Roma hemdem in û li seranserî bajarê Semsûrê (Perre), Entabê, Mereşê, Belkis (Zeûgma) û Karkamişê belav bûye. Heya îro derheqê nav û koka Komageneyê de ji gotinan

wêdetir ti lêkolîneke cidî nehatiye meşandin. Bi heman awayî ti makaleyêke cidî ku Komageneyê rave bike nîne. Ev nakokiyêke mezin e, ji ber ku 2000 sal berê bal kişandine ser aştiyê, berhemeke weke "Stela Destdanheviyê" ku kare bibe nîşaneyê aştiya cihanê ava kirine û hêj gelek berhemên mîrateya çandî afirandine.

Tiştên ku em derheqê vê qraliyetê de dizanin ji tiştên ku em nizanin gelek kêmtir in. Mesela bi teknîkên herî pêşketî yê serdema xwe şerabê çêkirine û cara ewil nav lê kirine û kirine marka (Monart), bi pergala xwe yî baweriyê (Mitraîzm yanê ola Mêhrdat) tesîr li artêşa Romayê kirine û kirine ku Roma derbasî ola Mêhrdat (Mitraîzm) bibe, bi formulasyonên xwe pola hilberandine û bi vî polayî têra artêşa Romayê çekan çêkirine û ji ber vê di serdema xwe de, di warê sanayiya çekan de bûne yê herî pêşketî... Perestgehên wan ên bîhtîşam û peykerên wan ên qerase yê xweda û qralan di tevahiya tarîxê de balê kişandine... Ji ber hindê razên wan her geştir bûne.

Xwarinên şahiyên Komageneyê

Qraliyeta Komageneyê, di serdema antîk de ji hêla aborî ve gelek dewlemend bûye. Rûnê zeyt, çek, şerab, sedar, zîv û berên çandiniyê firotine dewletên biçûk ên Anatolyayê û dewletên weke Mezopotamya, Roma, Çîn, Hindistan û Misirê. Dahatûya vê bazirganiyê bo pêşketina welat hatiye xerckirin. Welatê wan ji bakur ve bi rêzeçiyayên Torosê, ji başûr ve jî bi çemê Feratê dorpeçkirî

bûye. Bo wê jî weke jeo-stratejîk xwedî avantajêke gelek girîng bûye û vê yekê kiriye ku welatê wan parastî be. Bi saya vê avantajê û aqilmendiya xwe, di demeke gelek kin de bûne dewlemend û vê dewlemendiyê li bajarên xwe berbelav kirine.

Di çanda xanedaniya qedîm de "lidarxistina şahiyên" kevneşopiyek bûye. Antiokhosê 1. ê qralê Komageneyê vê yekê weke statuyêke gelek muhîm dîtîye. Di serdema wî de her sal, salê çend car şahî hatine lidarxistin. Di van şahiyên de derfet daye gelê xwe da ku heta karibin bixwin, vexwin û kêf bikin. Gel di şahiyên de têra xwe dixwar û vedixwar, paşê jî xwarinên mayî bi xwe re dibirin. Li ser kîtabeyên li çiyayê Nemrûdê, Antiokhosê 1. ferman daye ku ji bo mesrefa xwarin û vexwarina şahiyên li gundan zeviyên weqfê terxan kiriye, lazim e bo hemwelatîyên xwe û mêvanan têra xwe xwarin bêne amadekirin û lazim e şeraba ku bi avê hatî ronkirin li mêvanan bê belavkirin. Wê demê şerab di fiçiyên textî de, di meşkan de yan jî di cerên mezin de dihate hilanîn û ji bo ku hewa nestîne devên wan bi cawên birûn dihatin nixaftin. Bîraya ku li Mezopotamyaya kevn, nemaze jî li welatên Sommer, Asûr û Babîlê dihate zanîn û ji ceh dihate çêkirin, li welatê Komageneyê vexurkeke ji rêzê bû ji bo gel. Lê şerab biqîmet bû, bo mêvanên şahî û ziyafetan dihate îkramkirin. Şerab bi awayêke sistematîk dihate çêkirin û ji bo xanedaniyê him dahatû, him jî pêdiviyêke girîng bû. Ji ber vê jî bo ku şerabên baş bêne çêkirin, rezên

herî berdâr ên welat hatibûn terxankirin.

Çanda weqfê li ba xanedaniya Komageneyê gelek bi pêş ketibû û weqf ji bo dahatûya rêvebirîya dewletê amrazêke girîng bû. Xanedaniyê gelek qîmet dida hunerê û hunermendan. Hunermendan bi tenê bo hunera xwe kar dikirin, weke din ti karî nedikirin. Qanûnên nivîskî yê qral hebûn bo hunermendan. Ji bo hunermendên xanedaniyê hin zevî, weke malê weqfê hatibûn terxankirin. Ji ber wê jî paytext yanê Samosata bi kargêhên hunerî tije bûn. Heqeten li Zeûgmayê û hêj li gelek deverên dî, di bin tabloyên mozaîk de înzeya Zozmosê Samsatî heye. Xanedaniyê hunermendên ji derveyî welatê xwe jî dawetî Komageneyê dikir û derfet dida wan da ku li wir mayînde bibin. Eşîra Ehmediyan a ku berî hingê li bajarê Basrayê niştecî bibû bo vê yekê mînakeke muhîm e. Ev eşîr yekser sazband û stranbêj bû. Xanedaniyê bi derfetên cuda rê li ber wan vekir ku li Samosatayê bicî bibin, paşê jî bo wan li deverine welatê Komageneyê zevî terxan kir da ku ji xeynî hunerê bi kareke dî ranebîn. Xuya ye ku pêşketina wan a di warê çêkirina şerabê û hunerê de bala Dionysosê Xwedayê Şerabê jî kêşayê loma tevî alaya xwe (thosos) ya ku Nympha jî tê de ne di gera xwe ya dinyayê de serî li Arsemaya paytexta havîngeh a Komageneyê jî dixê.

Erd û zeviyên Komageneyê, ji ber derawaya xwe ya erdnîgarî gelek berhemdar û biadan bû. Bi sedan cureyên fêkî, sewze û gihayan lê dihatin. 2000 sal

di ser vê xanedaniyê re borîn û hêj jî li heman erdnîgariyê hemû cureyên fêkî û sewzeyan tîn. Pêre jî faûnayeke gelek dewlemend hebû. Bêhejmar ajal hebûn bo nêçîrê. Di nava meselokên gel de tete behskirin ku xanedaniyê di her mewsîmê de merasîmên nêçîrê li dar dixistin û ji van nêçîran têra hemû mêvanan bi pezkovî, gakovî û cureyên balindeyan vedigeriyan. Ligel vê, vê xanedaniyê di serî de Samosataya paytext û pêre gelek bajarên xwe yan li keviya Feratê yan jî li keviya baskên Feratê ava kiribû. Çemê Feratê, berî ku Bendava Ataturkê avê bide hev qedera 40 cureyên masiyên ku tene xwarin dihundurand. Di ava Feratê de îro hêj jî cureyeke masiyê heye ku gel ew weke 'ferxe' binav dike. Ev masî bi qasî metre û niv an du metre dirêj e û 250 kîlo giraniya wê ye. Goştê wê spî ye û gelek bitehm e. Ev masî, tete texmînkirin ku îkrameke sereke bû di şahiyên Qraliyeta Komageneyê de. Li Samsata îroyîn, hêj jî gelek cureyên balkêş hene bo terbiyekirin û pehtina goştê sor û masiyan. Baweriya gel ew e ku ev rêbaz ji serdemên gelek kevn gihane îro. Terbiyekirina bi giha û biharatan kevneşopiyê qedim e ku digihê berî Komageneyê jî.

Dîsa çanda çorekan a ku îro jî di nav gel de berdewam e digihê wan serdeman. Roja îroyîn li Samsat û derdora wê cureyeke çorekê heye ku gihayên cuda dikevin navê, bi

soseke zer a ji gihayên xweserî herêmê tê terbiyekirin, di tenûrê de tê pehtin û bi mehan bêyî ku xera bibe tê hilanîn. Li herêma Kawê ya Semsûrê û li navçeya Kolikê çorekek heye ku hevîrê wê bi şîr, hêk û kunciyê tê strîn, hingiv an dims di rûyê wê tê dan û di tenûran de tê pehtin. Em zanin ku di serdema Komageneyê de jî çorekên bihingiv û bidims dihatin pehtin.

Komagene: xwedawenda adaniyê

Xwedawend Komagene ango bi navê xwe yî dî Dae ku sembola adaniyê ye û li çiyayê Nemrûdê peykereke wê heye, derheqê pêjgeha Komageneyê de agahiyên girîng dideme. Xwedawenda ku nav li welatê Komageneyê kiriye, di panteonê de tekane figura jin e. Di nav peykeran de, li milê rastê yê Ahûra Mazda bicî ye. Komagene ango Dae, di kîtabeyên di yên Komageneyê de weke Xwedawend Argande tê binavkirin û yekser xwedawendeke xweserî gelê

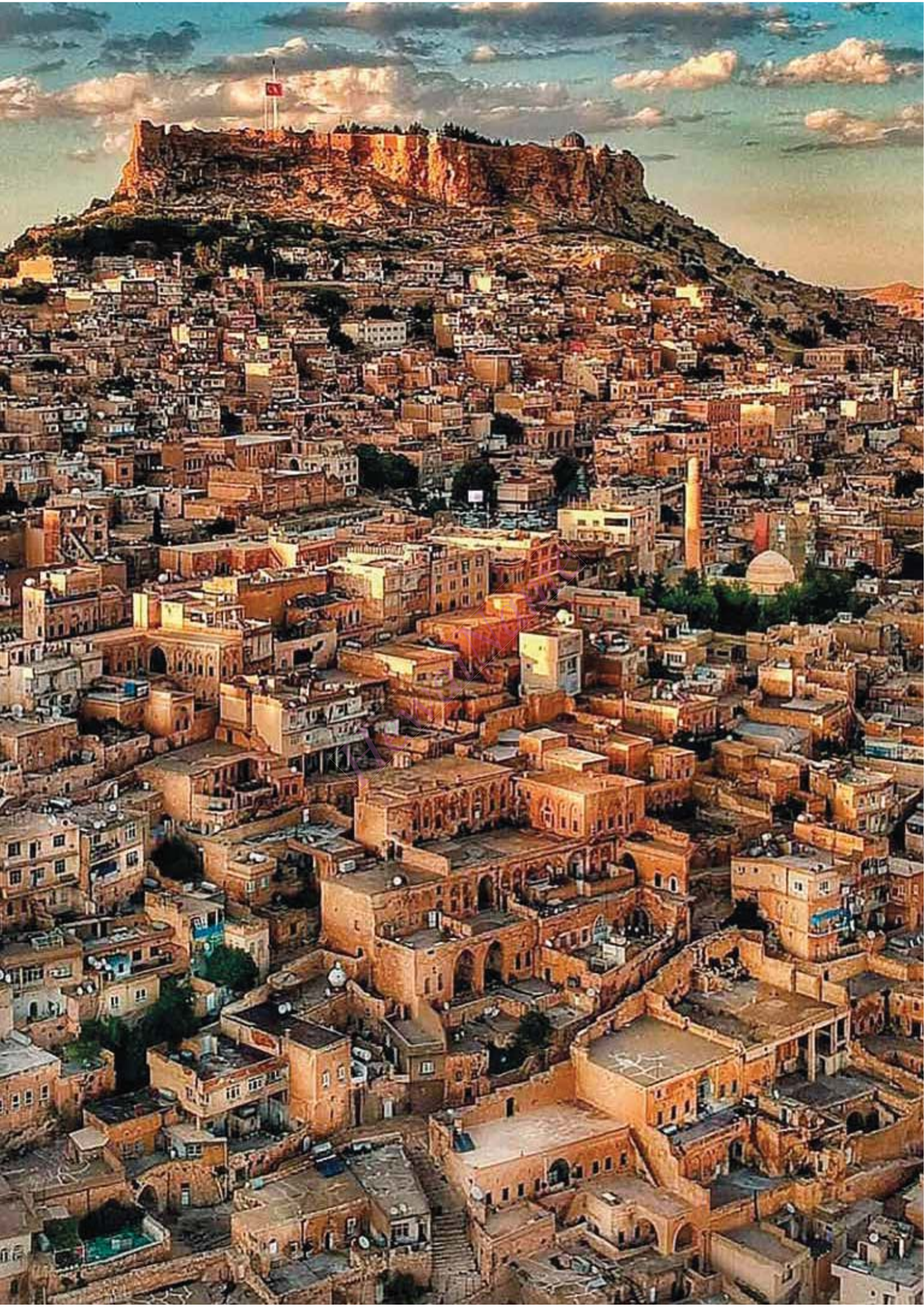
Komageneyê ye. Di kîtabeyên Arsemayê de Antiokhos weke xwedawenda adanî û axê, behsa Xwedawend Daeyê dike. Di fotoyên reş û spî ku di destpêka salên 1960î de hatine girtin de xuya dike ku serê wê bi gewdeyê wê ve ye. Di destê wê yî çepê de çelengeke ji fêkî û kulîlkan, di yê rastê de jî sepeteke tijê fêkî heye. Peykerê wê yê li sekûya li milê roava hê di-yartir e. Gava meriv dêhna xwe baş bidiyê meriv dibîne ku ew fêkiyên li ser serê wê tew îro jî fêkiyên sereke yên herêmê ne. Ev fêkî; fêkiyên weke tirî, hêjîr, henar, zeytûn, sêv, hirmî, fistiq û gûz in.

Xwarineke muhîm ku ji berê ve tê zanîn jî kereng e. Kereng, îro hêj jî xwarineke muhîm e di nav gel de û ji çiyayan tê berhevkirin û pê xwarinên curbicur tîn çêkirin. Nemaze berê nebateke şifadar bû û pê derman jî dihat çêkirin. Em pelên kerengê, li ser mozaîka "Sifreya Taştê" ya ku li Zeûgmayê, ji odeya malekê hatiye derxistin jî dibînin. Kereng li ser vê mozaîkê weke xemla

kenaran hatiye bikaranîn. Ev mozaîk ji aliyê Zozmosê Samsatî yê hunermendê navdar ve hatiye çêkirin. Mozaîkeke din jî behsa evîna Eros û Pskhe dike û xemla kenarên vê mozaîkê jî fêkî û sewzeyên wê serdemê ne. Li ser vê mozaîkê fêkî û sewzeyên herêmê yên weke kereng, tirî, hêjîr, henar, hirmî, sêv, zeytûn, kundir hene. Ji ber vê em karin bibêjin ku gelê Komageneyê di xwarinên xwe de sewzeyên weke kereng, pîvaz, sîr, pîrasa, kuvark, tivir, şêlim, maş pîr bi kar anîne. 🍷

taşı-toprağı, tası-yası mitoloji

MARDİN

SEZAI SARIOĞLU

*"Kuşlarını salmıştır çatılar
Ve hasatçı bir gökyüzü ki
Eğilip üstüne düşecek kadar
Taştan ağzıyla öpmüştür seni
Kan revan içinde alnaçlar"*

Cemal Süreya

Mardin'i "kuş" ve "çatı" üzerinden anlamlandırmak bir marifet...

Mardin "kuş"tur, "kuş" dedimse "otuz kuş" yani küllerinden yeneden doğan Simurg. Bunları, "otuz kuş"un huzurunda yazıyorum. "Kuş" dedimse, uçmayı ve konmayı anlamayın, hem "uçan" hem de "kopan" kuşlar bunlar. Tarihin ve coğrafyanın çatısına konup Mezopotamya'yı seyreden, sonra da dünyanın haline itiraz edip ne olması gerektiğine "uçan" ve "kopan" kuşlar...

"Çatı" ve "uçmaktan" söz etmişken düz damlardan düşlere uçurulan uçurtmalardan söz etmemek, "Eğer kanatlarımız olsaydı uçurtmalar var olmazdı. Bizler toprağa ait olduğumuz kadar göklere de aitiz. Mezopotamya'da, uçurtmalar kaybolup gitmesin diye sıkı tuttuğunuz her ip, şahmeranlara, dar sokaklara ve binbir gece masallarına değer. Burada her çocuk, uçurtması ile beraber kendi masalını yaşar, tıpkı

benim içimde uçurtmalarımınla büyüyen çocuk gibi" diyen Zahit'in (Mungan) kalbini kırar. Uçurtmanın semalardan, sevincinin simalardan eksik olmadığı yerdir Mardin. Tek katlı evlerin düz/düş damlarında çocukların sürekli uçurtma uçurduğu, tek günü uçurtmasız geçmeyen bir şehir...

Masaldır Mardin...

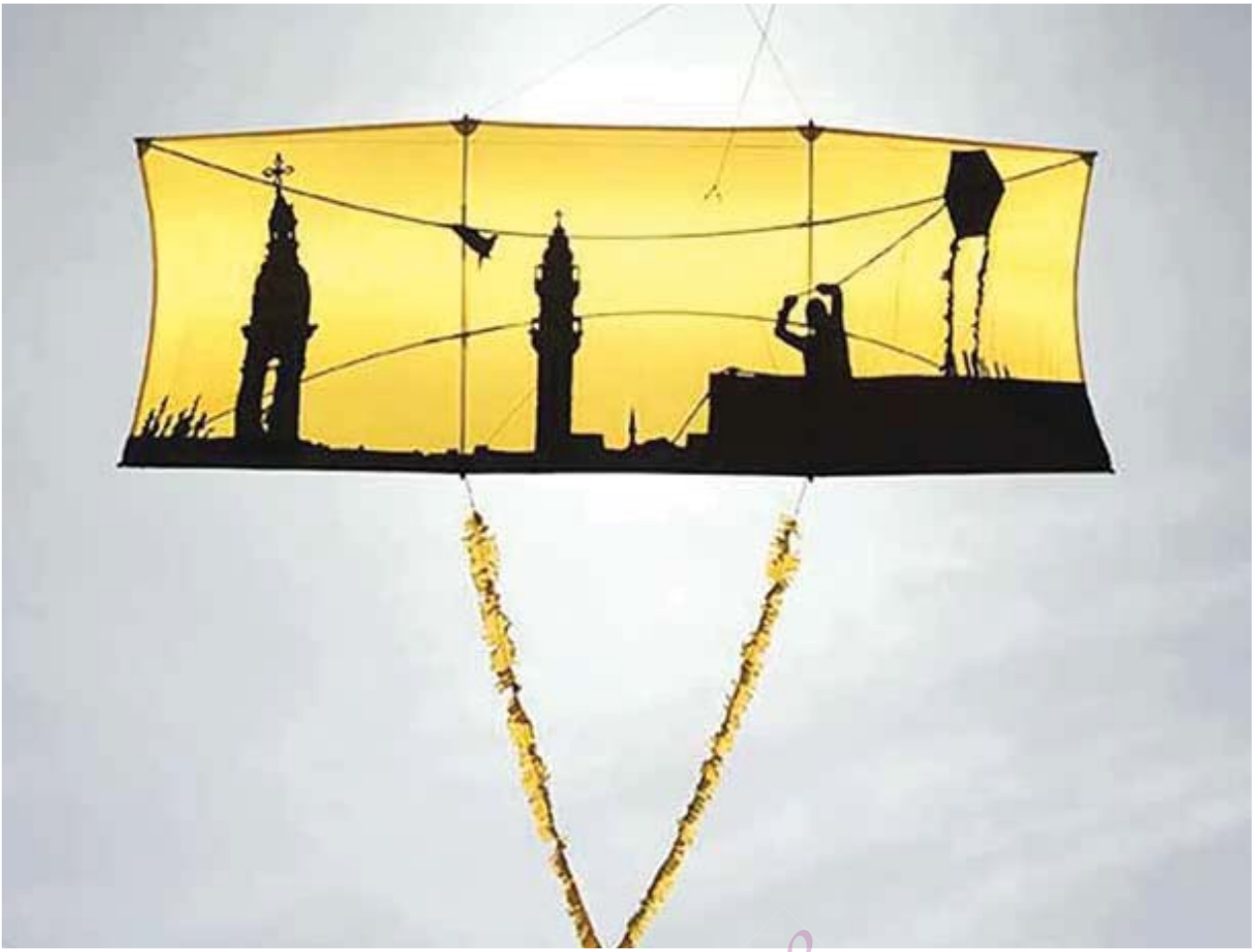
Mitolojiye ve Şahmaran'a kayıtlı Mardin'de her daim bir Şahmaran yolunuzu keser. Öyle ki, Cemal Süreya'nın, "Fazla şiirden öldü Edip" dediğince, fazla Şahmaran'dan, fazla masaldan ölebilirsiniz orada! Bir uçta ses ve kanat, gökçekimine tabi çocuklardan Zahit'in, 800 parçadan ve 7 yılan başından oluşan, 100 metre kare paraşüt kumaşından 5 ayda bitirdiği 8 metre "Şahmaran Uçurtması"ni görmediyseniz Mardin'e gitmiş sayılmazsınız.

Annemin, "Babanız şeklimi ve ruhumu bozdu" cümlesine Mardin'de rastlayacağımı nereden bilebilirdim ki? Şekli bozulan şehirler, illaki Nusaybin... Bir dağın, bir kalenin, bir manastırın, bir kilisenin, medresenin çarpıklığını sevinç

sanarak çocuklara neyi sormalı? Yıkıntılardaki incir ağaçlarına sormalı, tahammüden "şekli bozulan" şehirleri ve çocukları...

"Şiir"dir desem de aslını sorarsanız masaldır Mardin. En çok da Şahmaran'dır. İhanet ve aşk başta olmak üzere insandaki sonsuz haller ne kadar çok tekrarlanıyorsa, o kadar da çok Şahmaran vardır. Aradan bir yüzyıl geçer, yeniden dile gelir. Bin masal yılı daha geçer saçları aynı anda süt şiirleri ve süt dişleri çıkar... Masaldan şiire yatay geçiş yapıp Cemal'in girişe aldığımız şiirine devam edelim: "Yazmak dostlara neye yarar/ Elinde hançerden bir yelpaze/ Uzakta genç ve lâcivert dağlar/ Gözlerinin siyahı gitmiştir/ Telgraf çiçekleri astımlı kamyonlar..." Lermantov'un "Hançer"i olur da, Ortadoğu'nun olmaz mı? "Hançerden yelpaze" ile serinleyen Mezopotamya'nın yüzünün özeti Mardin bir "hançere"dir. Dumanı içine tüten bacasız bir ses... "Mardin masaldır" sözümün arkasındayım. Müzenin Bahçesi'nde aynı masalı Arapça başlayıp Süryanice, Türkçe, Kürtçe, Ermenice vb. anlatan çocuklar delilim. O çocukların

gözlerinin siyahı şimdi nereye gitmiştir?

"Mardin" şiirinden uçup "Ortadoğu IV" şiirine konalım. Cemal Süreya, şiire, "*Zaman mı? değil zaman/ Akan zaman değil mesafelerdir*" dizeleriyle başlayarak, kronolojik "zaman", "mekân" ve "mesafe" kavramlarına kayıtlı okuru açmaza sokar. İster "ân", ister "süreç", ister "masal" isterse de "kavram" olarak algılayalım, yerel/evrensel kötülüklerin Ortadoğu'da ve Mezopotamya'da zamanı, saati ve mesafeleri "sıcak temasa" göre kurguladıkları bilinir. "İyilikleri", üstlenenlerin, güneş ve gül saatlerini başka zamanlara ve masafelere ayarladıkları da...

Saat kendini patron sansa da zaman'ın gülüp geçtiği bir şehirden söz ediyorsak, mitleri ve masalları, "teolojye" dönüştürmeden okumalı Mardin'i... Bu şehrin insanları sabah kalktik-

lerinde kim olduklarını bilir. Çocukların sorularına, masallarla, hikâyelerle, stranlarla, kılanlarla cevap vermek kaç şehre nasiptir. Şimdilerde hiçbir şey yolunda değilse de, kavimleri geçmişten geleceğe götürecek izler, hikâye ve masallar oradadır. Dar sokaklardan birinde bir deli, "*Çöllerde, ormanlarda, denizlerde ve göklerde yollarını kaybedenler, ezberlerindeki masalları anlatarak, şiirleri okuyarak yollarını bulurlarmış*" dedikten sonra söz açıp kapayınca kadar kaybolabilir...

Hem âh hem aşk şehri...

Lirik ve diyalektik, hem âh hem de aşk şehridir Mardin... Nice hükümdarlar âhını almıştır bu şehrin. "*Saklı bir bahçe, kandan rütbeden saklanan bir bahçe.. Çünkü kanun gelirse gizem küser...*"

Marangozlar Kahvesi'ne, Şahmaran ve camaltı ustası

ve masal anlatıcısı Ebuburak'ın sihirli mekânına yolunuz düştüğünde, "*Âh minel aşk ve minel garaip*" (Âh etmemiz aşk yüzündendir... Garipliğimiz aşktan...) karşılaşmanız mümkün. Mardin'in binlerce yıldır hangi düşler için, hangi gerekçeyle âh ve aşk çektiğini, kimlerin duyduğu bana sır?

Bunca âh'tan ve aşk'tan, bunca dar yollara saptıktan sonra, kaldığımız yeri unutmadan aynı şiirin ortasına konup "hançer" ile tarihin ve coğrafyanın bağını kuralım: "*Biz kırıldık daha da kırılırız/ Doğudan Batıya bütün dünyada/ Ama kardeşin kardeşe vurduğu hançer/ İki ciğer arasında bağlantı kurar/ Büyür, bir gün, zenginleşir orada/ Çünkü Ali'yi diriltten iksir de saklı/ Hasan'a sunulmuş ağuda...*" "İki" sayısı dünkü çocuk sayılır Mezopotamya'da, kardeşin kardeşe vurduğu hançerin, "dört ciğer"

arasında bağlantı kurduğu bir coğrafyadan ve "yas" tarihinden de söz ediyoruz...

*"Çiçeğe kesmiştir karabasan/
Dönüşmüştür bir yurtsamaya/
İşte gülgillerden armut/ İşte
baklagillerden akasya/ Neye
yarar yazmak dostlara..."* Her harf için ayrı nefes alıp veren hattatlar gibi, *"gülgillerden armut"*, *"baklagillerden akasya"* dizelerini talaffuz etsek işin içinden çıkmak ne mümkün... "Anlam kuyu"su olan bu dizeleri ve Mardin'i anlamak için, akasyaya, *"Güle sor en iyisi dilini kanatmadan"* desem, sonra da *"İyiyim yüzümü bir gül yaprağıyla sildiğimden beri"* diyen masalçıya, meseli, meseleyi dillerine yakıştıran camaltı ustasına yatıya gitsem... Avlulardaki kuyular, kuyulardaki sular, her seferinde masal anlatır bu sesi duyup, su'yun

anlamını içene şifadır... Sadece ovanın içine değil insanın da içine açılan kuyulardan dolayı, Mardinlilerin kurdukları cümleler, derin anlamlı dipsiz kuyularla doludur. Mezopotamya, mitolojik hakikatler, halklar, diller ve dinler bahçesidir. İnsan denen varlığı "ihanet"e kaydeden Şahmaran, anasından, tarihten ve coğrafyadan emdiği dilleri burnundan getirilenleri de anlatır bize. Bir "deli" size, *"Dilimi çaldılar, fazla diliniz var mı?"* derse kimyanız bozulabilir.

Masal ve mesel cumhuriyeti evler

"Herkesin bir masal bir de gerçek dünyası vardır, içine her şeyi alır... Hem gideriz hem dururuz..." Tarih öyledir biraz, giderken durur, dururken gideriz; susarken konuşur, konuşurken susarız. Dillerin ve masalların

sınırlardan uzun süreceğini bilenler için, geçmişi kadar geleceği de uzun bir şehirdir... O halde, *"Işığın girmedeği hiçbir yer yoktur..."*, *"Merak eden zihnin önünde durulmaz..."*, *"İnsanın açamadığı çok az kapı çok az kilit vardır. Ama bu dünyanın açılacak kapıları kadar hükümdarları vardır..."* cümlelerinin izini sürmek şart. İnsanın açamadığı tek kapı kendi kapısıdır. Oysa, bazen bir şiir, bazen sihirli bir sözcük, bazen hikmetli bir masal, bazen de daracık sokaklarda yolunuzu kesen emekçi "eşekler" size, kapınızı açacak anahtarın yerini söyleyebilir.

Söylemesem beni Şahmaran sokar; Mardin, bakılan ama görülmeyen, görülen ama anlaşılmayan "turistik" bir şehir artık! "Turistik süs!" "Eski Mardin" in kadim geçmişiyle kafiye oluşturmaması ise dert. Yine

de Eski Mardin bir ziynettir, diyelim ve malum şiirin dizeleri kessin yolumuzu: *"Bir gün parlatmak istersen beni/ Göm beni ilkin bir güzel karart..."* Telkâri bir kolye olan Mardin'i "emlakistanlılar" görmeden ve gömmeden, vakti gelince şiirlerle, masallarla, dengbejlerin sesleriyle hohlayıp parlatmak için biz "gömelim..."

Elli yıldan sonra bütün evler güzeldir. Derler ki; *"Mardin'de sevgi, evlerdeki kilit gibidir. Evlerin bacasından, damından, avlusundan girebilirsiniz. Lakin anahtarsız çıkamazsınız, çünkü kilitler içeri girememek için değil, dışarı çıkmamak için yapılmış..."* Biz bu cümleyi hazmederken, oradan geçen bir çocuk, evlerinin yapımını anlatmaya başlarsa sözünü kesmeyin... Çünkü anlattıkları, kadim zamanlardan dilden dile, zaman altından söz yürüterek gelmiş tariflerdir. O çocuk size, aslında neolitik mimariyi anlatmaktadır. Hal böyle olunca Mezopotamya'da bir şeye dokunduğunuzda, binlerce yıl öncesine dokunursunuz. Her ev, masal ve mesel cumhuriyettir orada...

Nahrin bir şehirdir Mardin

Mardin'i ve Mezopotamya'yı anlamak için arkeolog Mesut'un (Alp) izini sürüp mitoloji kulağınızla dinleyin. Suriye sınırına beş metre uzakta doğan Mesut'un, *"Ben eskiden Suriye'yi bahçe sanıyordum"* cümlesinde kışlayın. Gözünüz ve resmi tarihler sizi yanıltmasın, esas Mezopotamya, esas Mardin bir "kaos düzeni" olarak aşağıdadır. Derler ki, bu havuza, denize, masala ve göle, hisli geçmiş ovaya, bin yılda bir taş atılmış, o taş yayılmış; bazen hikâye, bazen masal, bazen sınır ve devletler olmuştur. Ama o gerçekte hep sınırsız ve devletsiz kalmıştır. Ben aşağıdaki cümleyi Mesut'tan duydum, ona da sözlü tarih çalışmasına başlarken Sait Tunç anlatmış; *"Biz azrailden bilgi çalıyoruz, azrailin unuttuğu insanları bulup konuşuyor, heybesindeki hikayeleri anlatıyoruz..."* Bazı yerlerde, yaşlıların küçüklerin geleceğine, küçüklerin yaşlıların geçmişlerine saygı için aynı anda ellerini öpmesi de sözlü tarihe dahil edilebilir. "Nahrin"

isminde biriyle karşılaşırsanız "narin" zannetmeyin, Nahrin, Bethnahrin'den (Mezopotamya) gelir. Aramice "Nahrin"ın anlamı ile 'Narin'in anlamı arasında devlet kadar fark vardır. Ezcümle; Nahrin bir şehirdir Mardin...

Cemal Süreya, "Mardin" şiirini şöyle bitirir: *"Kılıç kalkan gürz ve at/ Tâ çocukluğumdan beri/ Ne buldumsa okudum/ Sonunda anladım ki/ Bir kitapta resim şart..."* demişti. Mardinli Murathan Mungan durur mu, o da *"Ben bu hikâyelerin Şehrazat'ıyım?"* diye söze karışır. Nâzım Hikmet ise, *"Masalınızın kahramanı, başka bir hikâyenin figüranı olmaya gitmiştir belki de"* cümlesiyle yazıya mihman olur.

Resmi tarih güzellemecileriyle karşılaştıkça, *"Senin kahkahanın boğumlarında/ Söz temiz değil"* diye yazılamaya çıkıyorum. Mardin kendini yeniden kurmak için, eski kendinden yeni kendine, yeni kendinden eski kendine taşınmalı, *"Bin dereden bir kendini getirmeli..."* diyorum... 🌹